

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

ORTA DOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ ORTA DOĞU
SİYASİ TARİHİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

**POSTKOLONYAL TEORİ ÇERÇEVESİNDE
MISIR'IN DEMOKRATİKLEŞME SORUNU**

Yüksek Lisans Tezi

HÜSEYİN ÖZTÜRK

İSTANBUL, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTA DOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTA DOĞU SİYASİ TARİHİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

POSTKOLONYAL TEORİ ÇERÇEVESİNDE MISIR'IN DEMOKRATİKLEŞME SORUNU

Yüksek Lisans Tezi

HÜSEYİN ÖZTÜRK

Tez Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Selin Muzaffer Bölme

İSTANBUL, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkileri Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi 508316014 no'lu Hüseyin ÖZTÜRK'ün hazırladığı "*Postkolonyal Teori Çerçevesinde Mısır'ın Demokratikleşme Sorunu*" konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunması ve sözlü sınavı Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin 16. maddesi uyarınca 26.06.2019 tarihinde saat 11:00'da yapılmış sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin 'kebul' ne OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Dr. Öğr. Üyesi Selin M. BÖLME	kebul	
Prof. Dr. Ahmet Kemal BAYRAM	kebul	
Dr. Öğr. Tuba ELDEM	kebul	

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 25.06/2019 tarih ve 2019/15-14 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları
Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. İsmail Safa ÜSTÜN

-Tez Onayı 3 iş günü içinde ıslak imzalı 3 (üç) kopya halinde Enstitüye teslim edilmelidir.

TEŞEKKÜR

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı: Hüseyin Öztürk

Anabilim Dalı: Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkiler

Programı: Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Selin M. Bölme

Tez Türü ve Tarihi: Yüksek Lisans- Mayıs 2019

Anahtar Kelimeler: Postkolonyalizm, Kolonyalizm, İngiliz Koloniciliği, Arap Sosyalizm, Demokratikleşme

ÖZET

POSTKOLONYAL TEORİ ÇERÇEVESİNDE MISIR'IN DEMOKRATİKLEŞME SORUNU

Mısır'da otoriterleşme sorunu yirminci yüzyılın başından itibaren var olmuştur. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri Mısır'daki demokratik yapının Kral, siyasi elitler, halk ve İngilizler için farklı anlamlara gelmesidir. Mısır'daki demokratikleşme süreci ilk kez kolonyal dönemde başlamıştır. Mısır'daki kolonyalizm, politik ve askeri bir ilişkinin ötesinde modernleşme, demokratikleşme, kimlik inşası ve bağımsızlık mücadelesini içeren çok boyutlu bir süreçtir. Diğer taraftan demokrasi, liberalleşme, hak arayışı, otoriterleşme, kurumsallaşma gibi siyasi kavramlar Mısır'ın siyasetinde sıkça manipüle edilmiş kavramlardır. Mısır demokratik yapısının sorunlarını tespit etmek için kolonyal döneme projeksiyon tutmak önemli katkılar sunar. Bu bağlamda koloninin kolonize ülke üzerinde bıraktığı sorunları anlamak için ortaya atılmış olan postkolonyal teori, bu çalışmada Mısır siyasetinin kronik sorunlarını tespit etmekte ve Mısır siyasal yapısının dönüşümünü anlamlandırmakta kullanılmıştır. Zira teoriye göre kolonyalizm sadece siyasi, askeri ekonomik bir tahakküm süreci değil bunun yanında kültürel, kimliksel ve zihinsel de bir tahakküm kurmaktadır. Bu açıdan Mısır demokrasisinin kronik sorunlarının ardındaki psiko-siyasi ve kültürel etkilerine de bakmak önemlidir. Mısır'ın demokratikleşme sorunu konusunda uygulanacak akademik bir konsept, diğer Ortadoğu ülkelerini anlamaya da yardımcı olacaktır. Çünkü Mısır Ortadoğu bölgesi için sembolik ülkelerden biri konumundadır. Mısır sahip olduğu nüfus, İslami ve kültürel kurumlar, tarihi deneyimler vb. unsurlar açısından Ortadoğu'yu etkileme kapasitesi yüksek bir ülkedir. Bu açıdan bu çalışma Mısır'ın 1882 - 1970 yılları arası dönemi, Meşrutî monarşi ve Nasır dönemi olarak iki yapıyı şekilde ele alarak, Mısır demokrasisinin dönüşüm ve arayışlarını postkolonyal bir perspektifle anlamlandırmaya çalışacaktır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname: Hüseyin Öztürk

Field: Middle East Political History and International Relations

Programme: Middle East History and International Relations

Supervisor: Assistant Professor Selin M. Bölme

Degree Awarded and Date: Master- May 2019

Keywords: Postcolonialism, Colonialism, British Indirect Rule, Arab Socialism, Democratization

ABSTRACT

EGYPT'S DEMOCRATIZATION ISSUE IN THE FRAMEWORK OF POSTCOLONIAL THEORY

The problem of Egypt's process becoming authoritarian has been around since the beginning of 21. century. One of the most important reasons for this situation was that a democratic structure meant different things to the King, to the political elite, to the people and the British. Democratization process of Egypt started first with the colonization period. The colonization period of Egypt, beyond a relationship between the military and politics, also was a process which has many dimensions, involving modernization, democratization, identity construction and struggle for independence. On the other hand, democratization, liberalization, seeking rights, authoritarianism, and institutionalization were frequently manipulated subjects in Egyptian politics.

In order to understand the problems of the democratic structure of Egypt, it is beneficial to investigate the colonial period. The post-colonial theory which was developed to understand the effects of the colonizer over the colonized is being used in this work to detect the chronic problems of Egyptian politics and to interpret the transformation of Egyptian political structure. Yet according to the theory, colonialism does not only affect the politics, military or the economy, it also creates a dominance over culture, identity, and the mind. In this regard, it is important to look at the psycho-political and cultural effects behind the chronic problems of Egyptian democracy. An academic concept used to understand the democratization problems of Egypt will also be helpful to understand the other middle eastern countries. Because Egypt has a symbolic status among the other middle eastern countries. Due to Egypt's population, Islamic and cultural institutions, historical experiences, etc. it has a potential of influence over the middle east.

In this regard, this study discusses the years of 1882 to 1970 in Egypt under two main periods as, Constitutional Monarchy period and Nasser period to understand the transformation and exploration of Egyptian democracy.

İÇİNDEKİLER

GENEL BİLGİLER	IV
ÖZET	IV
GENERAL KNOWLEDGE	V
ABSTRACT.....	V
KISALTMALAR DİZİNİ	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

POSTKOLONYAL TEORİ

A. Postkolonyalizmin Tarihsel Arka Planı	11
B. Postkolonyal Bilgi ve iktidar	15
1. Kolonyal Bilgi Üretimi olarak Şarkiyatçılık	16
2. Epistemolojik Şiddet	20
3. Avrupa Merkezilik ve Üçüncü Dünyacılık	24
C. Postkolonyal Kimlik.....	27
1. Maduniyetçilik	28
2. Sömürge Karşıtlığı ve Kimlik	30
3. Yerel Kimlik ve Kültür	34

İKİNCİ BÖLÜM

DEMOKRATİK YAPILAR OTORİTER YAPILAR KARŞILAŞTIRMASINA POSTKOLONYAL BİR BAKIŞ

A. Demokratik Meşruiyetin İnşası: Ulusal Kimlik ve Otoriterleşme.....	38
B. Kurumsal Demokratik Yapılar ve Otoriter Formları.....	44
1. Anayasa	44

2. Parlamenter Yapı	47
3. Siyasi İktidar	49
C. Sivil Demokratik Yapılar	53
1. Sivil toplum	53
2. Kitle iletişim araçları	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

POST KOLONYAL TEORİ ÇERÇEVESİNDE MISIR'DA DEMOKRATİKLEŞME SORUNU

A. Mısır Modernleşmesi ve Kolonyalizmin İzleri	
1. Erken Dönem Koloni Yönetimleri	62
2. İngiliz Koloni Yönetimi	65
B. Kolonyalizmle Etkileşim Olarak Mısır'da Kimlik	75
1. Meşrutî Monarşi Dönemi: Kimlik Tartışmaları	76
2. Nasır Dönemi: Kimlik Tartışmaları	79
C. Kurumsal Demokratik Yapılar	83
1. Anayasalar ve Antlaşmalar	83
a. Meşrutî Monarşi Dönemi: Anayasal Metinler	83
b. Nasır Dönemi: Anayasal Metinler	88
2. Parlamenter Yapılar	95
a. Meşrutî Monarşi Dönemi: Parlamenter Yapılar ve Siyasi İktidar	96
b. Nasır Dönemi: Parlamenter Yapılar ve Siyasi İktidar	98
D. Sivil Siyasal Yapıları	108
1. İslami yapılar	109
2. Ekonomik Elitler	113
3. Medya	115

4.SONUÇ	120
KAYNAKÇA	125

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD - Amerika Birleşik Devletler

ASB - Arap Sosyalist Birliği

BAB - Birleşik Arap Birliği

Bknz. - Bakınız

BM - Birleşik Milletler

DKK - Devrimci Komuta Konseyi

Ed. - Editör

MK - Müslüman Kardeşler

S. - Sayfa

STK - Sivil Toplum Kurumları

TDK - Türk Dil Kurumu

UİT - Uluslararası İlişkiler Teorisi

GİRİŞ

Kolonyalizm sosyal bilimlerin tüm alanlarını derinden etkilemiş tarihsel bir olgudur. Bu yüzden uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi çalışmalarında yapılacak okuma, anlama, açıklama, veya analiz çalışmalarında kolonyalizm ve ardılı yapıların etkilerini anlamak önemlidir. Ortadoğu ülkeleri gibi siyasi ve toplumsal anlamda istikrarı sağlayamamış ülkelerde kolonyal dönemin etkileri göz ardı edilemez.

Mısır modern ulus devlet ve modern toplumsal mekanizmaların ortaya çıkışı açısından diğer Ortadoğu ülkelerine göre daha eski tecrübelerle sahiptir. Ancak Mısır'ın bu siyasi tecrübesi aynı zamanda kolonyalizm tecrübesi anlamına gelmektedir. Bu yüzden Mısır siyasi kültüründe yirminci yüzyıl başlarından itibaren modernleşme, kurumsallaşma, liberalleşme ve demokratikleşme gibi kavramlar kolonyalizmle ilişkisi sebebiyle olumsuz anlamlara gelmiştir. Buna karşın Mısır'da ulusal kimlik olan Mısırlılık, kendi kaderini tayin etme gibi siyasal literatürde yine kolonyal ilişkilerle ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Mısır'ın kolonyalizmle olan ilişkisi çelişkili söylem ve ilişkilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Kolonyalizm ekonomik ve askeri ilişkiler kadar siyasi, sosyolojik, psikolojik, kültürel, kimliksel ve entelektüel ilişkilerin de olduğu çok boyutlu bir süreçtir. Bu açıdan postkolonyalizm kolonyal düzenin ardında bıraktığı bu çok boyutlu yapının sonuçlarını sorunsallaştırmakta, söz konusu ülkenin siyasi, toplumsal, ekonomik ve kültürel sorunlarını anlamaya çalışmaktadır. Bundan dolayı bu çalışmada Mısır demokratik yapısındaki sorunları anlamak adına kolonyalizmin inşa ettiği yapıyı ve ardında bıraktığı etkiyi postkolonyalizm bağlamında değerlendirilecektir.

Mısır'ın modernleşmesi ve devletleşme süreci pek çok tarihi şahsiyeti ve olayı içerisinde barındırmaktadır. Mısır'da modern siyasal yapı Napolyon işgaliyle birlikte başlamış, ardından Mehmet Ali Paşa gibi etkin bir devlet adamıyla devam etmiştir. Mısır'da Napolyon dönemi kısa sürmüş, ancak oluşturduğu modernleşme zihniyeti uzun yıllar devam etmiştir denilebilir. Sonrasında Mehmet Ali Paşa ve oğlu İsmail'in Mısır'ı Avrupa tipi bir devlet haline getirme çabası ise Mısır'ın kaldıramayacağı bir yükü beraberinde getirmiştir. Aslında Mısır'da ikircikli yapı bu noktada başlamıştır. Zira batı için modernlik, kurumsallık ve liberal değerler zenginlik ve bağımsızlık kaynağı iken, Mısırlı için tam tersi fakirlik ve esarete sebep olmuştur. Bunun en

önemli sebebi -uygulama hataları yanı sıra- batının kendi içinde modern siyasal yapısını yüzyıllar süren siyasi, ekonomik ve toplumsal kazanımlarının bir sonucu olarak elde etmesi olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla Mısır'ın, bu modern yapıyı kısa sürede elde etme isteği Mısır'ın ödeyemeyeceği borçlara ve karşılık veremeyeceği ilişkilere girmesine sebep olmuş, Mısır'da kolonyalizm farklı biçimlerde yaklaşık yüz yıl sürmüştür. Özetle Mısır'ın koloniciyle ilişkisi önce siyasi, ekonomik ve zihinsel açıdan koloniciyle ilişkisi çerçevesinde bir koloni dönemiyle gerçekleştirmiş, ardından siyasi ve zihinsel açıdan kısmi özgür olduğu ve kendini aradığı ara bir dönem ve son aşamada da siyasi özgürlüğünü zihinsel ve ekonomik özgürlüğe dönüştürmek ve kolonyal yapının tüm unsurlarını kaldırarak kendini inşa etmeye çalıştığı bir dönem şeklinde olmuştur.

Çalışmanın amacını Mısır'ın devam eden otoriterleşme sorununun ve siyasal yapısındaki kronik sorunlar, kolonyalizmle olan ilişkisininin postkolonyalizm çerçevesinde incelenmesi oluşturmaktadır. Bu çalışma hem Mısır demokratik kurumlarının seyrinin (kurulması ve dönüştürülmesi) kolonyalizmle ilişkisine hem Mısır'ın güncel siyasal sorunlarına hem de benzer koşullara sahip Ortadoğu ülkelerinin siyasal şartlarına ışık tutmayı hedeflemektedir. Bu açıdan çalışma Ortadoğu'ya dair Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimi çalışmalarına farklı bir perspektif kazandırmayı da hedeflemektedir. Ayrıca Türkçe'de sınırlı sayıda esere sahip olan postkolonyal teorinin, bu çalışmayla Türkçe akademik literatürüne katkı sağlanması da amaçlanmaktadır.

Türkçe akademik literatürde Mısır'la ilgili pek çok sayıda eser bulunsa da bunların büyük kısmı son dönem Mısır'ın siyasal yapısını veya uluslararası ilişkilerini değerlendirmekte, bir kısmı da Mısır'ın modern dönemini siyasi tarih açısından olay bazlı işlemektedir. Bu anlamda bu çalışmanın özgün tarafı geniş tarihsel dönemde (1882 -1970) siyasi yapılanması ve uluslararası ilişkilerde kurduğu ilişkileri kullanarak modern Mısır'daki demokratik kurumların otoriterleşme sorunlarını anlamayı ve analiz etmeyi amaçlamaktadır.

tezin tarihsel odağı 1922'yle başlarken bazı modernleşme hamlelerinin kökenlerini anlayabilmek adına Napolyon işgali ve Mehmet Ali Paşa döneminden de bahsedilmiştir. Benzer şekilde çalışmanın odağı olan siyasal yapıların işlendiği bölümlerde anayasa, meclis, siyasi iktidar gibi yapıların yanı sıra kimlik, söylem, psiko-siyasi düzlemde post-modern kavramlar üzerinde de durulmuştur. Buna karşın çalışmanın tarihsel sınırları Mısır siyasetinin modern devlet ve toplumla tanıştığı Napolyon işgalinden başlayarak, siyasal yapısını kolonyallik

karşıtlığı üzerine kuran Nasır'ın ölümüne kadardır. Çalışma meşruti monarşi dönemi (1923-1952) ve Nasır dönemi (1952- 1970) olmak üzere iki ayrı döneme sahip olması, kolonyalizmin ve postkolonyallığın farklı formlarını görebilmek adına farklı olguları ortaya koyması adına önemlidir.

Çalışma postkolonyal teorinin yapısından dolayı interdisipliner bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla çalışmanın sınırlarını çizmek bazı zorlukları barındırmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın kısıtlılıkları, postkolonyal teori ve Mısır siyasi tarihi incelenirken birincil kaynaklardan yararlanılmaması, demokratik yapıyı açıklama anlamında rejim teorileri ve demokrasi indeksleri üzerinde durulmaması, Mısır demokratik yapısı değerlendirilirken antropoloji, etnoloji ve kültür teorilerinden yararlanılmaması olarak ifade edilebilir.

Bu çalışmanın teorik sınırları postkolonyal teorinin ortaya koyduğu kolonicinin kolonizeyle kurduğu siyasi, askeri, ekonomik, kültürel, kimliksel ve zihinsel ilişkilerin batı tipi modern ulus devlet çerçevesinde demokratik olmasa da anayasal parlamenter yapıya sahip, ulus temelinde örgütlenmiş devlet yapısının yanı sıra modern sivil örgütlerle sahip bir siyasi yapıyla, Mısır siyaseti üzerinden bir anlama ve analizinin yapılmasıdır. Mısır'daki dekolonizasyon üzerinde demokratik yapının incelenmesi Mısır ve bölge ülkeleri için uzun yıllardır süren kronik otoriterleşme sorununa farklı bir perspektiften bakışı sağlayacaktır.

Bu araştırma için kullanılan yöntem içerik analizi yöntemi olmuştur. Ayrıca literatür taraması veri tekniği kullanılarak konuyla ilgili Türkçe, İngilizce ve Arapça kaynaklar taranmıştır. Bu kapsamda başta postkolonyal teori üzerine Türkçe kaynakların eksik olması sebebiyle İngilizce eserlere ağırlık verilmiştir. Bu kapsamda kitap, yabancı tezler, akademik makaleler, kültürel yazılar, konferans notlarından yararlanılmıştır. Benzer şekilde ikinci bölümde geniş bir yapısal inceleme yapmak adına benzer literatür taramaları yapılmış ve okunmuştur. Üçüncü bölümde benzer şekilde konu üzerinde yapılmış akademik çalışmalardan yararlanılmıştır. Bunun dışında Nasır döneminde yapılan bazı anayasaların İngilizce ve Türkçe versiyonları olmaması sebebiyle anayasa ve bazı metinler Arapça üzerinden değerlendirilmiştir. Bunun dışında özellikle Arapça olarak döneme ait Mısır gazeteleri, dergileri ve devlet arşivleri konusunda, kısıtlı zaman ve dil sorunu sebebiyle sadece diğer araştırmacıların kaynakları üzerinden bu tarz eserlerden yararlanılmıştır.

Çalışma altı ana sorunsala sahiptir:

- Postkolonyal teorinin unsurları nelerdir? Ve siyaset bilimine nasıl uygulanabilir?
- Modern demokratik bir rejimin unsurları nelerdir? Mısır'ın demokratik kurumlarının modern demokratik unsurlarla benzerlikleri ve farklılıkları nelerdir?
- Mısır'da modern siyasal kurumların otoriterleşme eğiliminin kolonyalizm ilişkisi nedir?
- Mısır'da siyasi, askeri ve ekonomik kolonyal yapılar Mısır siyasal yapısının çalışmasını nasıl etkilemiştir?
- Mısır'da kolonyalizm bıraktığı kurumsal ve zihinsel mirasın ne tür sonuçları olmuştur?
- Postkolonyal eleştir kapsamında Mısır'ın siyasal yapısının temel hataları nelerdir? günümüzde Mısır'ın siyasal yapısında, kolonyalizm mirası unsurlar varlığını devam ettirmekte midir?

Bu bağlamda tezin temel sorunsalı Mısır siyasetinin demokratik kurumların varlığına rağmen otoriterleşme eğiliminin kolonyal geçmişle ne tür bir ilişkisi mevcut olduğudur.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölümde postkolonyal teori ve temel unsurlarından bahsedilerek çalışmanın teorik ve kavramsal çerçevesi belirlenmiştir. Bu bölümde postkolonyal bilgi-iktidar ilişkisi bağlamında kolonici ile kolonizenin ilişkisinden bahsedilmiştir. Bilgi iktidar ilişkisi şarkiyatçılık çerçevesinde örneklendirilmiştir. Benzer şekilde bilgi-iktidar ilişkisi kapsamında bu bölümde koloninin bilgiye sahip olması nedeniyle onu aşağı görerek epistemik bir şiddet uygulaması ve bu vesileyle kolonizasyonu şeyeştirmesi tartışılmıştır. Buna ek olarak birinci bölümde kolonyalizmin kimlik tartışmalarından bahsedilerek ikinci ve üçüncü bölümde ulusal kimlik inşasında postkolonyal kimlik eleştirisi yapılmıştır. Bu kapsamda madun tartışmaları, sömürge karşıtlığı, kimlik-taklit ilişkisi ve hibrit kimlikler üzerinde durularak Mısır'ın siyasal dönüşümüne kavramsal zemin oluşturulmuştur.

İkinci bölümde demokratik yapılar ve otoriter formlarından bahsedilmiştir. Bu bölümde öncelikle siyasal meşruiyet aracı olarak ulus ve rejimler üzerinde durulmuştur. Ardından bu bölümde meşruiyet zemini olarak demokratik yapılar olan anayasa, parlamento ve siyasi iktidar kavramlarının modern liberal literatürdeki anlamları yanında otoriter eğilimleri de tartışılmıştır. Son olarak ikinci bölümde siyasetin devlet yapılanması dışında kalan sivil toplum ve medya

olmak üzere iki sivil aktöründen bahsedilmiştir. Benzer şekilde bu bölümde otoriter siyaset mekanizmasının bağımsız hareket etmesi gereken sivil yapılarla ilişkisi üzerinde durulmuştur. Ayrıca ikinci bölümde postkolonyal teorinin siyaset bilimine uygulanması açısından her alt başlık altında postkolonyal perspektif çerçevesinde sivil yapılar değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde ilk iki bölümde oluşturulan teorik altyapı kullanılarak Mısır'ın demokratik yapısının kuruluş ve işleyiş seyri açıklanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda Mısır modernleşme ve kurumsallaşma sürecini anlamada ilk kısımda modern Mısır'ın kısa tarihinden bahsedilmiştir. Ardından ikinci bölümün paralelinde meşruiyet kaynağı olan siyasal yapıların anayasa, parlamentonun ve siyasi iktidarın dönüşümünden bahsedilmiştir. Bu kısımda anayasa, parlamento ve siyasi iktidar gibi unsurların siyaseti etkilemesinden ve kolonyalizmle ilişkisinden bahsedilerek her iki bölümün sonunda postkolonyal perspektiften Mısır siyasal yapısının sorunları ve dönüşümü tartışılmıştır. Bu bölümde de siyasetin otoriterleşmesi ve kronik sorunları üzerinde durularak çalışmanın sorunsalı tartışılmıştır. Ayrıca postkolonyal perspektiften Mısır demokratik yapısının seyri ve Mısır siyasetine bıraktığı olumsuz miras da tartışılmıştır. Üçüncü bölümün son kısmında Mısır'ın sivil siyasi unsurlarının demokratikleşmeyi etkilemesi ve otoriterleşmeden etkilenmesi tartışılmıştır. Sivil siyasi yapılar, İslami yapılar, ekonomik örgütlenmeler ve medya olmak üzere üç grupta incelenmiştir. Bağımsız olması gereken sivil yapıların otoriterleşmeden etkilenmesi üzerinde durulmuştur. Benzer şekilde yine bu kısımda postkolonyal perspektif çerçevesinde kolonyalizmin sivil siyasi yapılar üzerindeki etkisi tartışılmıştır.

Sonuç bölümünde genel değerlendirme yapılmış bu kapsam da öncelikle postkolonyal teorinin siyaset bilimi açısından uygulanma esasları ve otoriter siyasal yapıların siyasete etkisinden bahsedilmiştir. Ardından Mısır'ın yüz yıllık kolonyal geçmişinin sonuçları, liberal dönemine, Nasır döneminin bugün devam eden etkileri tartışılmıştır. Ayrıca bu bölümde Mısır üzerine uygulanan teorik projeksiyonun, Ortadoğu ülkelerinin otoriterleşmesi bağlamında değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

Postkolonyal Teori

Sosyal bilimlerde pek çok alanda olduğu gibi Uluslararası İlişkiler Teorileri (UİT)'nde de bir tanım ve çerçeve sorunu mevcuttur. Bu durumun en önemli nedeni, değişkenlerinin kontrol edilebilir olmamasıdır. Bu anlamda uluslararası ilişkiler disiplininin sınırları, aktörleri, çalışma alanları vb. unsurlar üzerinde bir fikir birliği mevcut değildir.¹ Bu yüzden UİT farklı yaklaşımlar ve tartışmalar çerçevesinde gelişme göstermektedir.² Bu anlamda ilk büyük tartışma gelenekselci teoriler olarak kabul edilen, idealizm ve realizm arasında yaşanmıştır.³ Sonraki süreçte farklı tartışmalarla disiplin gelişmeye devam etmiştir. Postkolonyal teoriyle ilgili olarak iki tartışmadan daha bahsetmek gerekir. Bu tartışmalardan ilki gelenekselciler ve davranışsalcılar arasında yaşanmış olan tartışmadır. Davranışsalcılar uluslararası ilişkileri , pozitivist bir yöntemle yani nesnel veriler üzerinden anlamlandırmaktadır. Bu yönüyle de gelenekselcilerden ayrılmaktadırlar.⁴ Bu anlamda pozitivistler olarak da bilinen davranışsalcı ekol, gelenekselci teorinin uluslararası ilişkileri 'anlama' çabasını da eleştirerek, yapılması gerekenin 'anlama' değil 'açıklama' olması gerektiğini savunmuştur.⁵ Diğer teorik tartışma davranışsalcılar (pozitivistler) ve post-pozitivistler arasında 1980'li yılların ortalarında başlamıştır.⁶ Bu tartışma içerik olarak bir önceki tartışmanın devamı niteliğini taşımaktadır.⁷ Zira bu tartışmanın da temel sorunsalı UİT'nin amacının uluslararası ilişkileri 'açıklamak mı?' yoksa 'anlamak mı?' olduğudur. Post-pozitivistlerin davranışçılara getirdiği en önemli eleştiri, toplum bilimlerinde insan faktörü sebebiyle *rasyonel tercih* teorilerinin uygulanmasının tam anlamıyla doğru sonuçlar vermeyeceğidir.⁸ Diğer bir ifadeyle, post-pozitivist eleştiri

---

¹ Mustafa Aydın, "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt:51, Sayı:1-4, 1996, s.73.

² Ramazan Gözen, Uluslararası İlişkiler Teorileri, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.44.

³ Erdem Özlük, Uluslararası İlişkiler Disiplininde Davranışsalcı Paradigmanın Anlamı, Kökeni ve Çatışma Çözümlemesi Örneğinde Davranışsalcılığın Katkısı, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2008, s.376.

⁴ Chris Brown, International Relations Theory: New Normative Approaches, New York: Harvester Wheatsheaf, 1992, s.201.

⁵ Alexander Wendt, On Constitution And Causation in International Relations, Review Of International Studies, Vol. 24, 1988, s.102.

⁶ Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith, International Relations Theories, Oxford University Press, 2013, s.20.

⁷ Yalvaç, Faruk, "Eleştirel Gerçekçilik: Uluslararası İlişkiler Kuramında Post- Pozitivizm Sonrası Aşama", Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 6, Sayı 24 (Kış 2010), s.7.

⁸ Gözen, s.50.

uluslararası ilişkilerde her aktörün ve olayın rasyonel olmadığını, bu yüzden aktör ve olayları ampirik olarak açıklamanın değil anlamının mümkün olduğunu savunmuşlardır.⁹ Öte yandan post-pozitivistler pozitivist bilimsel metodolojiyi tamamıyla reddetmemekte ancak bu metodun toplumsal anlam, inanç ve dil gibi yerel ontolojik unsurları açıklamakta eksik kaldığını iddia etmektedirler.¹⁰

Post-pozitivist dönemde ortaya çıkan ve katkı sağlayan teoriler genel olarak eleştirel teoriler olarak isimlendirilmektedir.¹¹ Eleştirel teoriler temelde bilginin tam olarak nesnel olmadığı sorunsalına odaklanmaktadır. Ayrıca olayların ve aktörlerin, tarihsel ve sosyo-ekonomik perspektiften değerlendirilmesi veya anlamlandırılması gerektiğini iddia etmektedirler.¹² Alexander Wendt'e göre eleştirel teori, materyalist ögeler yerine sosyal ögelere –kimlik, kültür, dil,vb.- odaklanan bir kuramlar ailesidir. Bu kuram grubu içerisinde postmodernizm, inşacılık, yeni Marksizm, femizim ve diğer eleştirel teorileri barındırmaktadır.¹³ Bu anlamda postkolonyal teori kuramsal olarak, odak noktası ve söylem biçimi itibariyle eleştirel teori grubunun içerisinde yer almaktadır.¹⁴

Tarihsel olarak postkolonyal ifadesi İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte tarihçiler tarafından ilk kez yeni kurulan devletleri tanımlamak için kullanılmıştır. Bugünkü anlamını, edebiyatta kullanılmaya başlanmasıyla almıştır. Özellikle İngiliz kolonilerinde İngilizce yazınların analizlerini yapan bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır.¹⁵ Teori, Said, Fanon ve Cesaire gibi erken dönem 'kolonyal söylem eleştirisi' yapan yazarların çalışmalarıyla edebiyatın yanı sıra felsefe, sosyoloji, siyaset ve kültür çalışmalarının da konusu haline gelmiştir. Ancak gerçek anlamda bir disiplin haline gelmesi Spivak ve Bhabha gibi düşünürlerle birlikte mümkün olmuştur.¹⁶

---

⁹ Martin Hollis ve Steve Smith, Explaining and Understanding International Relations, Oxford, Clarendon Press, 1990, s.214-215.

¹⁰ Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith, International Relations Theories, Oxford University Press, 2013, s.23.

¹¹ Gözen, s.51.

¹² Siret Hürsoy, Eleştirel Kuram Perspektifinden Kıbrıs Sorunu, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi No:48, 2013, s.26-27.

¹³ Wendt, s.71-72.

¹⁴ Elem Eyryce Tepeciklioğlu, Postkolonyal Kuram Uluslararası İlişkiler Disiplinini Dekolonize Etmek, Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi Cilt 4 Sayı 2,s.82.

¹⁵ Charles E.Bressler, Literary Criticism : An Introduction To Theory & Practice, New Jersey: Prentice Hall, 1999, s.265.

¹⁶ Shrikant B. Sawant, Postcolonial Theory: Meaning And Significance, Proceedings Of National Seminar On Postmodern Literary Theory And Literature, Nanded,2012, s.120.

En genel anlamıyla postkolonyal teori, kolonyalizmin sebep olduğu sorunlara odaklanan edebiyat, sanat, filoloji, tarih, felsefe, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler gibi sosyal bilimler kuramlarının oluşturduğu bir kuramlar bütünüdür.¹⁷ Bu anlamda teorinin sahip olduğu *post* (sonrası) eki, teoriye tarihsel olarak doğrudan koloni sonrası dönemle ilgilenen bir anlam atfetmektedir. Ancak Loomba'nın ifadesiyle “sömürgeciliğin eşitsizlikleri ve bıraktığı hasarlar silinmeden *post* (sonrası) demek için erkendir.”¹⁸ Nitekim teori düşünürlerine göre, henüz tam anlamıyla kolonyalizm sona ermemiştir; farklı formlarda var olmaya devam etmektedir.¹⁹ Bu yönüyle postkolonyalizm, modern kolonicilik²⁰ deneyiminin gelişimini, koşullarını ve sonuçlarını açıklamak için karakterize edilen eleştirel ve zaman üstü bir tutum olarak görülebilir. Postkolonyalizm bu anlamda sadece koloni sonrası değil aynı zamanda kolonyal döneme de odaklanmaktadır.²¹ Ayrıca postkolonyal teorinin en önemli noktalarından biri de önceki dönem Marksist sömürge eleştirilerinin ekonomik temelli açıklamalarını reddetmeden kimliksel ve kültürel bir açıklama getirmesidir.²²

Teorinin en önemli isimlerinden biri olan Robert Young'a göre postkolonyalizm iki noktaya işaret etmektedir: İlk nokta, dekolonizasyon sürecinin tüm yönleriyle incelenmesi; diğer nokta ise kazanılan bağımsızlığın yanı sıra ortaya çıkan yeni tahakküm sürecinin sonuçlarının analizini yapmaktır.²³ Bu anlamda postkolonyal teori, bağımsızlık hareketleri, anti-emperyal ideolojiler, sosyo-ekonomik sorunlar, yerel kimlikler ve uluslararası konumlanış gibi birçok konuyla ilgilenmektedir. Bunun yanında teori, kolonize ülkelerde sıklıkla rastlanan ırkçılık, geri kalmışlık, göç sorunu, cinsel sömürü ve kitlesel şiddet gibi sorunlarında kolonyal sebepleriyle ilgilenmektedir.²⁴ Bu sorunların sebepleriyle ilgilenmenin yanı sıra, bunları bir tür hâkimiyet kurma nesnesi olarak tanımlamaktadır.²⁵

---

¹⁷ Tepeciklioğlu, s.80.

¹⁸ Ania Loomba, Kolonyalizm Postkolonyalizm, Ayrıntı Yayınları, 2000, s.24.

¹⁹ Ismail S. Talib, The Language Of Postcolonial Literatures: An Introduction, Routhledge, 2002, s.15.

²⁰ Modern Kolonicilik, On Sekizinci ve On Dokuzuncu Yüzyılda Yaşanan Siyasi, Sosyal, Ekonomik, Entelektüel Ve Teknolojik Gelişmeler Yönüyle Avrupa'nın Yeni Bir Biçime Büründüğü Dönemdir.

²¹ Arif Dirlik, Postkolonyal Aura : Küresel Kapitalizm Çağında Üçüncü Dünya Eleştirisi, Çev. Galip Doğduaslan, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2005, s.33.

²² Gözen, s.412.

²³ Robert J. Young, Postkolonyalizm: Tarihsel Bir Giriş, Matbu, 2016, Çev. Sertaç Şen , Burcu Toksabay, s.77.

²⁴ The Oxford Encyclopedia of The Modern World, Volume 6, Peter N. Stearns, Oxford Universty Press, 2008, s.219.

²⁵ Tepeciklioğlu, s.81.

Bu açıdan postkolonyal teorisyenler, koloninin kolonize ülkeden çekildikten sonra da tahakkümünün devam ettiğini iddia etmektedir. Bahsi geçen etki her zaman siyasi, ekonomi veya askeri bir tahakküm olarak düşünülmemelidir. *The Intimate Enemy* adlı kitabında Ashish Nandy iki kolonileşme biçimi olduğunu ifade eder: İlki bölgelerin fiziki fethedilmesidir. Diğeri ise zihinlerin, kimliklerin ve kültürlerin sömürgeleştirilmesidir. Yani fiziki tahakkümün bitmesinde karşın zihinsel tahakküm devam etmektedir.²⁶ Bu açıdan teori, kolonizenin sahip olduğu epistemolojik ve psişik birtakım yönelimleriyle de ilgilenmektedir.²⁷

Teorinin bir diğeri misyonu da akademik ve entelektüel yazında batı egemen sistemi değıştirerek üçüncü dünyadan çalışmaları literatüre kazandırmaktır.²⁸ Diğeri bir ifade ile postkolonyal kuram batı merkezli bilgi ve kültür üretimini eleştirmekte; batı merkezli siyasal, ekonomik ve kültürel hegemonyaya karşı batı dışı aktörlerin ürettiğı bir müktesebat ortaya koymayı hedeflemektedir.²⁹ Bu açıdan teorinin batı merkezli yazım anlayışının aksine ademi merkezizetçi bir yapıya sahip olması, özellikle yereli anlamakta bir avantaj sağlamaktadır.

Ancak bu durum teorinin kuramsal olarak bir homojenlik kazanamamasına sebep olmaktadır. Zira teoriyi uygulayan ve söylemini geliştiren düşünürler, kendi ilgi alanları kapsamında, teoriye heterojen bir şekilde katkı sağlamaktadır.³⁰ Teori, kuramsal bir biçimden ziyade heterojen bir formda, metin analizi ve yapısökümü gibi postmodern yöntemler kullanan eleştirel bir paradigma niteliğine sahip gözükmektedir.³¹ Postkolonyal teori araştırmacıların bölgelerine veya çalışma alanlarına göre farklı konsept veya söylemle karşımıza çıkmaktadır. Teorinin heterojenliğı göz önünde bulundurulduğunda; postkolonyal söylemlerin üç ana konsept etrafında incelenebilir.

Postkolonyal teori çerçevesinde ilk konsept ‘şarkiyatçılık’³² söylemi çerçevesinde batının doğu ve diğeri bölgeler üzerinde kurduğu zihinsel tahakkümü sorunsallaştıran çalışmalardır. Bu

---

²⁶ Ashish Nandy, *The Intimate Enemy: Loss and Recovery of Self Under Colonialism*, New Delhi: OUP, 1980, s.11.

²⁷ Dirlik, s.101.

²⁸ Andrew Heywood, *Global Politics*, Palgrave Macmillan, 2011, s.194.

²⁹ Young, s.89.

³⁰ Sawant, s.125.

³¹ Sawant, s.121.

³² Edward Said’in 1978 Yılında Yayınlanan ve Türkçe’ye Şarkiyatçılık Olarak Çevrilen Kitap Sosyal Bilimler Literatüründe Sansasyonel Bir Etki Yaratmıştır. Said’in Çalışmalarında, Batı metinleri İnceleyerek Doğunun Batılı Tarafından Yaratılan Bir Nesne Olduğunu İfade Etmektedir.

Edward Said, *Şarkiyatçılık*, Metis Yayınları, Altıncı Baskı 2012, Ayrıntılar İçin Bknz. s.12.

eleştiri biçimi batının özellikle entelektüel anlamda tahakkümüne karşı çıkmaktadır. Şarkiyatçılık eleştirisi emperyalizmi ve onun sonucu olan kolonyalizmi salt ekonomik birer süreç olarak yorumlamak yerine, kolonyal olguyu daha derinlikli bir yaklaşımla ele alarak epistemolojik olarak da bir sömürü olduğu iddia etmektedir.³³

Teorinin kümelendiği ikinci konsept ise Madun³⁴ (*Subaltern*) çalışmalarıdır. Maduniyetçilik Ranajit Guha, Spivak ve diğer Marksist düşünürler tarafından, köylülerin, azınlıkların, kadınların ve toplumda kendi haklarını savunma bilgi ve beceresine sahip olmayan –sesi çıkmayan- tüm grupların sorunlarını anlamlandırmak için ortaya çıkan bir sınıf eleştirisidir. Ayrıca bu çalışma alanı Bhabha, Bakhtin, Lacan gibi yazarlarla, kültür ve kimlik çalışmalarına da katkı sağlamıştır.

Postkolonyal teorinin son eleştiri alanı ise ‘sömürge karşıtlığı’ söylemidir. Buna göre sömürge karşıtlığı Fanon, Memmi, Césaire gibi yazarların ırkçılık, şiddet ve açlık gibi sömürgeciliğin sebep olduğu konulara karşı getirdikleri eleştirilerden oluşmaktadır. Ayrıca sömürge karşıtlığı eleştirisi sıklıkla ‘bağımsızlık’, ‘direniş’ ve ‘hak talebi’ gibi aktivist söylemleri de sıklıkla kullanmaktadır.³⁵ Bu bağlamda çalışmaya, söz konusu üç eleştiri grubu üzerinden bir çerçeve çizilecektir.

Yukarıda ifade edildiği üzere postkolonyal teori çalışmalarında en önemli zorluk, teorinin net bir kuramsal zemine sahip olmamasıdır. Bu anlamda birinci bölümde siyaset bilimi temelinde teorinin önemli isimlerinin söylemleri kategorileştirilerek, çalışmaya postkolonyal bir çerçeve çizilecektir. Buna göre ilk olarak teorinin tarihsel arka planını oluşturan ‘kolonyalizm’, ‘emperyalizm’ ‘dekolonizasyon’ ve ‘yeni-sömürgecilik’ kavramlarından kısaca bahsedilecektir. Postkolonyal teori içerisindeki unsurlar iki ayrı başlık altında incelenecektir. Teoriyi oluşturan ilk üst unsur, kolonyal ve kolonize arasındaki ilişkiyi yani tahakkümü açıklayan, bilgi ve iktidar söylemleridir. Bu başlık altında, ‘şarkiyatçılık’, ‘epistemolojik şiddet’, ‘Avrupa merkezcilik’

---

³³ Dane Kennedy, *Imperial History and Post-Colonial Theory*, *Journal Of Imperial And Commonwealth History*, Cilt24 No.3, 1996, s.347.

³⁴ Madun Mevki Olarak Alt Olan Kişi Veya Gruplar Anlamına Gelmektedir. Kavramı İlk Kez İtalyan Marksist Düşünür Gramsci Kullanmıştır. Madun Çalışma Alanı Olarak da Toplumun İçerisinde Var Olan Gruplar Arasında, Siyasi, Hukuki, Ekonomik ve Ontolojik Anlamda En Altta Olan Kitleler Kastedilmektedir. Ayrıntılar İçin Bknz. s.20.

³⁵ Peter N. Stearns, *The Oxford Encyclopedia of The Modern World*, Volume 6, Oxford Universty Press, 2008, s.219-220.

ve ‘üçüncü dünyacılık’ alt kavramları incelenecektir Teoriyi açıklayan diğer üst unsur ise koloniciye karşı ortaya çıkan yerel ontolojik tepkileri açıklayan, kimlik ve kültür çalışmalarıdır. Bu başlık altında ise ‘maduniyetçilik’ ‘sömürge karşıtlığı’ ve ‘yerel kimlik’ ve ‘yerel kültür’ kavramları ele alınacaktır. Yukarıda da ifade edildiği üzere postkolonyalizm, kolonicinin kolonize üzerinde bıraktığı kurumsal, zihinsel ve kimliksel sonuçlarla ilgilenmektedir. Bu kavramsal zemin aracılığıyla, çalışmada kolonyal dönem sonrası Mısır siyasal yapısının İngiliz yönetimi sonrası kronik sorunları postkolonyal perspektif çerçevesinde incelenecektir.

A. Postkolonyalizmin Tarihsel Arka Planı

Postkolonyal dönem sadece kolonyalizm sonrası sürece odaklanmamakta; dahası zaman üstü bir şekilde kolonize ve kolonici arasındaki tüm süreçleri tahakküm biçimi açısından ele almaktadır. Bu anlamda postkolonyallığı oluşturan veya etkileyen kavramlar, üç başlık altında incelenebilir. Bunlardan ilki kolonyalizm, ikincisi emperyalizm, üçüncüsü dekolonizasyon ve yeni emperyalizmdir.

Kolonyalizm

Kolonyalizm tanımı zor bir kavramdır. Çünkü her kolonyal hadise farklı tanım ve sonuçlara sebep olmaktadır. TDK’ye göre Fransızca *colonialisme* sözcüğünden dile geçmiş olup; sömürgecilik anlamına gelmektedir.³⁶ Bu anlamda sömürge işlemi yapan ülke kolonici, sömürülen ülke kolonize şeklinde ifade edilmektedir³⁷. Ancak sömürgecilik kavramı tarihsel ve siyasi olarak kazandığı anlamlar dolayısıyla tam olarak kolonyalizmi karşılamamaktadır. Çünkü kolonyalizm bir süreçtir; bu sürecin belirli bir biçimi ancak sömürge olarak ifade edilmektedir. Bu anlamda on altıncı ve on sekizinci yüzyıla kadar temelde ticari faaliyetleri kapsayan dönemi kolonyalizm olarak ifade etmek daha doğru olacaktır. Sonraki dönemler siyasi ve ekonomik gelişmeler özellikle de milliyetçiliğin yükselişi sebebiyle emperyalist ve sömürgeci dönem olarak tanımlanmaktadır. Bu yapılanmalar, kolonyal bölgelerde çok güçlü ve etkin yapılara dönüşmüşler ve yirminci yüzyıl boyunca çoğu sömürge bölgesinde,

---

³⁶ Türkçe Sözlük, Tdk Yayınları, 11. Bas., Ankara, 2010, s. 1464.

³⁷ Gözen, s. 406.

bağımsızlıklara rağmen etkilerini devam ettirmişlerdir. Nitekim postkolonyal teori, bu devam eden sömürge etkisini sorunsallaştırmaktadır.³⁸

Kolonyalizmin kolonyal bölgedeki etkinliğinin ve dönüştürücülüğünün en etkin yansıması ‘medenileştirme misyonu’dur. Medenileştirme misyonunu bir tür kültür ihracı olarak tanımlamak mümkündür. Ayrıca bu anlamda batılı, kolonyalizmi sadece ekonomik bir gaye değil aynı zamanda Tanrı’nın verdiği bir vazife olarak görmektedir. Medenileştirme misyonu özünde dinsel kültürel, politik, sosyal ve etnik olarak üstünlük algısına dayanmaktadır.³⁹ Bu durum da batılının yerliyle ilişkisinde gizli bir tahakküme sebep olmuştur. Koloni yönetimlerinde medenileştirme anlayışı gibi sosyo-kültürel ilişkiler de hayati konumda olmuştur. Zira ana kıtadan uzak memleketleri birkaç bin hatta birkaç yüz askerle idare etmek zor olmaktadır. Bu yüzden kolonici sıklıkla kültürel, dini ve düşünsel olarak kendisi gibi düşünen halk yaratma gayreti içerisinde olmuştur.⁴⁰ Bu anlamda kolonyalizm temelde ticari süreci sekteye uğratmayacak uygulamalar içermektedir. Siyasi prestij veya ontolojik kaygılara ise kolonyalizmin bir sonraki aşaması olan emperyalizmde daha fazla rastlanmaktadır.

Emperyalizm

Kolonyalizmin daha kurumsal ve ileriki aşaması olarak tanımlanabilecek emperyalizm, en temel anlamda bir ülkenin kendinden uzak bölgelerde kendi uygulama, tavır ve anlayışlarıyla tahakküm kurması ve bu uzak coğrafyayı çevreleştirmesidir.⁴¹ Kolonyal zamanda ticari faaliyetlerin etkinliği ön planda iken artık siyasi ve askeri faaliyetler de etkin olmuştur. Diğer bir ifadeyle emperyalizm ekonomik, siyasi ve kültürel iş birliğiyle veya zor gücüyle politikaların başka ülkelerde uygulanmasıdır.⁴² Avrupalı güçler tarafından 19. yüzyıl sonunda Afrika ve Amerika’da toprakların neredeyse tamamı kontrol altına alınmıştır. Ayrıca Çin ve Osmanlı gibi belirli siyasi askeri gücü bulunan devletler ise yüksek imtiyazlı ticaret anlaşmalarıyla Avrupa’nın ekonomik etki ve kontrol alanı içine girmiştir

³⁸ The New Encyclopaedia Britannica , 15th Edition, 30 Cilt,1979, s.17.

³⁹ Peter N. Stearns, The Oxford Encyclopedia of The Modern World, Oxford Universty Press, 2008, s.88.

⁴⁰ Ahmet Ağır, Medeniyetin Öncü Kahramanları: Robinson Crusoe ve Ahmet Celal, İlmi Araştırmalar, Sayı:24, 2007, s.9.

⁴¹ Edward Said, Kültür Ve Emperyalizm, Hil Yayın,2004, s.44.

⁴² Michel W. Doyle, Empires, Cornell University Press, 1986, s.45.

Emperyal dönemin önemli bir özelliği olan çatışma ve anlaşmazlıkları gidermek adına 1884-1885 yılları arasında Berlin Konferansı düzenlenmiştir. Konferansın sonunda ‘sözlü işgal’ yerine ‘etkin işgal’ veya ‘fiili işgal’ anlayışı kabul edilmiştir. Sömürgeci ülkelere kolonileştirdikleri topraklarda askeri ve siyasi varlık bulundurma zorunluluğu gelmiştir. Bu durumun kolonyal dönem, emperyal dönem ayrımına sebep olan en önemli kırılma anı olduğu ifade edilebilir⁴³ Bu anlaşma gereği sömürgeci devletler koloni bölgelerine valiler, komiserler veya protektorlar atayarak ve kendi koydukları konular aracılığıyla doğrudan yönetmeye başlamışlardır. Ortaya çıkan bu yeni sistem, getirilen düzenlemeler yüzünden yerel halkta rahatsızlıklara sebep olmuştur. Böylece sömürgelerde düzeni sağlamak eskisine oranla daha şiddetli ve maliyetli bir hal almıştır.⁴⁴ Emperyal sömürge dönemiyle birlikte avrupalı devletler için sömürgeleri idare etmek siyasi ve ekonomik açıdan zorlaşmıştır. Bu kırılma süreci iki dünya savaşına sebep olmuş ve sonrasında emperyal ve kolonyal süreç kurumsal anlamda son bulmuştur.

Dekolonizasyon ve Yeni-emperyalizm

Emperyalizm yirminci yüzyılda değişen uluslararası gelişmeler çerçevesinde büyük bir dönüşüme ihtiyaç duymuştur. Yukarıda da ifade edildiği gibi Avrupalı ülkeler için artık koloniler eskisi kadar kârlı olmaktan çıkmıştır. Buna iki dünya savaşı ve yerel direniş hareketlerinin de eklenmesi kolonyal yapıların sonunu getirmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa’nın güç kaybetmesi ve dünya kamuoyunda sömürgecilığe karşı ortaya çıkan küresel tutum sayesinde Avrupa sömürgeleri birer birer bağımsızlığını kazanmıştır. Ancak dekolonizasyon sadece o ülkelerdeki yönetim değişiminin ötesinde bir anlama sahiptir. Dekolonizasyon kolonicinin kolonilerden çıkmasından sonra, batılı iktidarın tüm biçimlerinin dağıtılması ve tüm birimlerin yerelleşmesi sürecidir.⁴⁵ Bu anlamda dekolonizasyon tam anlamıyla gerçekleşmesi zor bir süreçtir. Yirminci yüzyılda dekolonizasyon olarak görülen birçok yerelleşme sömürgecilğin sonu değil; daha ziyade yeni türden bir sömürgeleştirmeyi beraberinde getirmiştir. Sömürgecilik aktif ve pasif öğelerle psikolojik ve gerçek şiddet içeren bir süreçle varlığını sürdürmüştür. Buna göre modernleşme, laiklik, ulus-devlet, demokrasi gibi

⁴³ Fatih Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (14 Bas.), Alkım Yayınevi, s. 85.

⁴⁴ Peter N. Stearns, The Oxford Encyclopedia Of The Modern World, Cilt 2, Oxford University Press, 2008, s.244.

⁴⁵ Bill Ashcroft, Gareth Griffiths And Helen Tiffin, Postcolonial Studies The Key Concepts, Routledge Taylor & Francis Group, 2013, s.73.

siyasal kavramlar; bu ülkelere bir ödev gibi sunulurken batının merkezi özelliği sürdürülmüştür.⁴⁶ Kolonyalizm, bu ülkelerde kültürel emperyalizm ve kapitalizm olmak üzere iki farklı biçimle varlığını devam ettirmiştir.

Kültürel emperyalizm, avrupa kültürünün yaşam tarzını, değerlerini ve ideolojisini başka diğer halklara yaymaya, benimsetmeye ve etki altına almaya çalışması olarak tanımlanabilir.. Kültürel emperyalizm, yabancı bir kültürün değer ve pratiklerinin, yerel kültürü yok etme pahasına siyasi ve ekonomik unsurlarla vasıtasıyla, dış ülkelere yayılmasıdır.⁴⁷ Kültürel emperyalizm Batıkültürünü dil, yaşam biçimi, kültür ve medya gibi unsurlar üzerinden yerli kültürleri etkilemesi şeklinde gerçekleşmektedir. Kültürel emperyalizm araçları, sanat, edebiyat, moda, müzik, filmler, televizyon ağları ve internet üzerinden üretilenler tüm kültür nesnelere aittir. ABD bu yeni tip emperyalizmin en etkin aktörü konumdadır. Bu koşutta Michael Ignatieff bu yeni sömürge biçimini ‘*Empire lite*’ ‘hafif imparatorluk’ olarak adlandırmıştır.⁴⁸ Yani emperyalizmin eski dönemdeki gibi fiziksel düzenlemeler yapması yerine zihinsel düzenlemeler yaparak emperyal çıkar sağlaması hedeflediğini iddia etmektedir.

Bir diğer yeni-emperyalizm unsuru olan kapitalizm vasıtasıyla dünyanın az gelişmiş ülkelerine yapılan ticaretler ve yatırımlar o ülkelere karşı kalkınma değil bağımlılık yani sömürü amacıyla kullanılmaktadır.⁴⁹ Kapitalizm, tıpkı kültürel emperyalizm gibi batı emperyalizmin etkisinin askeri süreçler dışında devam ettiren bir yoldur.⁵⁰ Çünkü kapitalizm gelişmemiş ülkeleri sömürmek için kolonyal yapılardan daha masrafsız ve kolay bir yöntem sunmaktadır. Böylelikle emperyal zihin gerek kültürel öğelerle gerekse ticari ilişkilerle varlığını etkisi azalsa da devam ettirmektedir. Bu açıdan postkolonyal teori geçmişte kalan tüm zihinsel ve fiziksel unsurları, bunun yanında dönüşmüş ve devam eden unsurları da sorunsallaştırmaktadır.

---

⁴⁶ J.M. Blaut, Sömürgeciliğin Dünya Modeli Coğrafi Yayılmacılık ve Avrupa-Merkezci Tarih, Dergah Yayınları, 2012, s.53-58.

⁴⁷ John Tomlinson, Kültürel Emperyalizm, İstanbul: Ayrıntı Yay, 1999, s.13.

⁴⁸ Herfried Münkler, Empires, Polity Press, 2007, s.150-152.

⁴⁹ Kwame Nkrumah, Neo-Colonialism: The Last Stage Of Imperialism, First Published: in 1965 By Thomas Nelson & Sons, s.10.

⁵⁰ Sawant, s.121.

B. Postkolonyal Bilgi ve İktidar

Postkolonyalizm yukarıda ifade edilen koloni kurumlarının politika ve uygulamalarının yanısıra kolonizenin üzerindeki zihinsel ve kimliksel etkisiyle de ilgilenmektedir. Bu açıdan bu bölümde kolonicinin kolonizenin üzerinde yarattığı zihinsel tahakküm üzerinde durulacaktır. Kolonici zihinsel veya düşünsel kontrolü bilgi yoluyla yapar. Zira insan aklı bilgi vasıtasıyla hayatı anlamlandırmaktadır. Bu anlamda bahsedilen bilgi, batılı ve yerliye dair sosyolojik, siyasi ve ekonomik önermelerden ve genellemelerden meydana gelmektedir. Batılının yerli hakkında veya kendi hakkında ürettiği bu bilgilerin temel amacı meşruiyet ve rıza kazanmaktır. Postkolonyal teori iktidarı bilgi üretimi açısından eleştirmektedir. Foucault'nun ifade ettiği gibi "bilgi masum değildir; mutlaka bilgiyi üretenlerin çıkarlarına hizmet etmektedir". Foucault Avrupa'nın sömürgeleri için ürettiği tüm bilgilerin, Avrupa için çıkar ve meşruiyet sağlamayı amaçladığını dile getirmiştir.⁵¹ Kolonyal bilgi sadece bazı metinler aracılığıyla varlık göstermez. Yazının ötesinde stereotipler veya imgeler yaratarak bilginin taşınmasını ve yayılması sağlar. Bu yeni imgeler zihinlerde yeni kolonyal bilgilere sebep olmaktadır. Böylece kolonyal bilgi kendi kendini besleyen bir sisteme dönüşmektedir. Bu açıdan bu süreç sadece yazınsal bir süreç değil aynı zamanda kültürel ve tarihsel bir süreçtir.⁵² Bu anlamda teori batı merkezli bilgiye şüpheyle bakmaktadır. Zira teori siyasi ve kültürel yazıların yanı sıra, akademik bilgilerin dahi kolonyal zihin izleri taşıdığını iddia etmektedir. Yani postkolonyal teorisyenlere göre, uzman bilgi olarak yerliyi anlamak için üretilmiş bilgiler de ekseriyetle sömürgeciyi rasyonalize etmektedir.⁵³

Foucault'ya göre bilgi gücüne sahip iktidar, soyutlamaları bir enstrüman olarak kullanmaktadır. Bunu da genelde sosyal bilimlerden yapar. Yani bilgi üretebilen iktidar tarih dahil birçok bilgi türünü üretecek veya dizayn edecektir.⁵⁴ Özellikle kolonyal tarih yazımı net bir şekilde özne ve nesne olarak belirlenmiştir. Bu anlamda iktidar, tarih yazımında kendini özne yerine yani merkeze koyarak yazmakta; bu sayede kolonizeyi nesneleştirerek, bilgiyi bir iktidar argümanı olarak üretmektedir.⁵⁵ Kolonyal iktidarın bilgiyi kullanmaktaki temel

---

⁵¹ Ania Loomba, Kolonyalizm Postkolonyalizm, Ayrıntı Yayınları,2000, s.64.

⁵² Ganannath Obeyesekere, British Cannibals: Contemplation Of An Event In The Death And Resurrection Of James Cook, Explorer ,Volume 18, Number 4 | Summer, 1992,Chicago University,s.650.

⁵³ Bernard S. Cohn, Colonialism And Its Forms Of Knowledge The British In India,Princeton University Press,1996, s.16.

⁵⁴ Dirlik, s.70.

⁵⁵ Purushottama Bilimoria, Dina Al-Kassim, Postcolonial Reason and Its Critique Deliberation On Gayatri

motivasyonu, yöneten için psikolojik ve ekonomik açıdan daha az maliyetli olmasıdır. Zira zor araçlarını kullanmak ekonomik, siyasi, sosyolojik ve psikolojik açıdan sürdürülebilir değildir. Bundan dolayı hem uygulayıcılar için hem de uygulanan için doğal bir rıza aracı olarak bir sosyo-siyasi bilgi üretimi ihtiyaç haline gelmektedir.⁵⁶ Bilginin kontrolü ve üretilmesi, iktidar için önemli bir fenomendir. Bu anlamda tarih boyunca tüm iktidar biçimleri, iktidarlarını meşru gören bilgileri üretmişler, karşı çıkan bilgilerle mücadele etmişlerdir.

Bu anlamda bu bölümde önce tarihsel olarak batılı zihnin en önemli örneği olan ‘şarkiyatçılık’ işlenecektir. Ardından bilginin iktidar için uygulamaları yönüyle nasıl bir zor enstrümanına dönüştüğüyle ilgili olarak, epistemolojik şiddet konusu işlenecektir. Bu bölümde son olarak bilginin uluslararası diyalektiği anlamında batı merkezilik ve ona tepki olarak üçüncü dünyacılıktan bahsedilecektir.

1. Kolonyal Bilgi Üretimi olarak Şarkiyatçılık

Türkçeye şarkiyatçılık olarak çevrilen ‘*orientalisme*’ kelime olarak ilk kez 1779’da İngiliz Edward Pocock’la ilgili bir deneme yazısında kullanılmıştır. Sonraki süreçte 1838’de *orientalisme* kelimesi *Dictionnaire de l’Academie Française* isimli sözlükte kullanılarak akademik literatürde yerini almıştır.⁵⁷ Ancak şarkiyatçılık Avrupa yazın ve düşünsel tarihinde daha eski dönemlerden⁵⁸ itibaren farklı formlarda var olmuştur. Şarkiyatçılık genellikle batı literatüründe dini metinlerde bir düşman, gezi ve kültür yazılarında ise masalsi bir öge olarak kullanılmıştır. Özellikle on sekizinci yüzyılın son dönemi itibarıyla doğudaki kolonyal faaliyetlerle daha güvenli seyahatlerin mümkün hale gelmesiyle,⁵⁹ araştırmacı ve seyyahların çalışmaları artmıştır. Bu dönemde şarkiyatçılık kültür alanının dışında siyaset ve sosyolojinin de konusu haline gelmiştir. Bu yüzden Napolyon’un Mısırı işgali şarkiyatçılık için bir dönem

---

Chakravorty Spivak’s Thoughts, Oxford Universty Press, 2014, s.25.

⁵⁶ Vivek Chibber, Postkolonyal Teori Ve Kapitalizmin Hayaleti, Afife Yasemin Yılmaz(Çev.)İletişim yayınları, 2013,s.66.

⁵⁷ Erdhard Endress, “Avrupa Ve İslam: Bir Bilim Tarihi”, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Çev: İsmail Hakkı Özsoy, Sayı: 11, 2003/2, S. 173-174.

⁵⁸ Selahattin Sönmezsoy, (1998), Kur’an Ve Oryantalistler, Birinci Baskı, Fecr Yayınları: 55, Ankara. 28 Şarkiyatçılığın Kökenlerini Müslümanların Kudüs’ü Fethi Sonrası Papanın Avrupa Şehirlerine Yaptığı Ziyaretler Sonrası Müslümanlar Aleyhine Yapılan Propagandalara Kadar Dayanmaktadır. (Hamdi ZAKZUK, (1993), Oryantalizm Veya Medeniyet Hesaplaşmasının Arka Planı, 1. Bas., Çev: Abdülaziz Hatip, Yayın No: 8, Işık Yayınları, İzmir, s.8-9.)

Sonraki Dönemde Kuranın Latinceye Çevrilmesi, Bazı Avrupa Üniversitelerinde Arapça Kürsülerinin Kurulması Ve Latince-Arapça Sözlük Yapımı Gibi Bazı Gelişmeler İlk Şarkiyatçı Çalışmalar Olarak Kabul Görmektedir.

⁵⁹ Yücel Bulut, Oryantalizmin Kısa Tarihi, İstanbul: Küre Yayınları, 2004, s. 83.

noktası olmuştur. Bu dönemden sonra şarkiyatçılık kolonyal yapıya, entelektüel olarak destek veren akademik bir kurumsallaşma sürecine girmiştir.⁶⁰

Bu dönemden sonra bilgi üretimine seyahat yazılarına ek olarak sömürge görevli memurların bölge hakkında yazdıkları mektup ve raporlar da dahil olmuştur.⁶¹ Bu yeni bilgi biçimiyle yeni bir doğu gerçekliği ve yeni batı-doğu ilişkisi ortaya çıkmıştır.⁶² Bu anlamda ilk dönem şarkiyatçılık doğuyu bir düşman olarak algılamakten on sekizinci yüzyıl sonrası şarkiyatçılık doğu hakkında daha nesnel ve nitelikli bilgiye ulaşmaya çalışmıştır.⁶³ Günümüzde şarkiyatçılık söyleminin en önemli eleştirmeni Edward Said olarak kabul edilmektedir. Said şarkiyatçılığı, on sekizinci yüzyılın son dönemleri itibariyle, doğu hakkında tespitler yaparak batı düşünce biçimini meşrulaştırmayı ve doğuyu düşünsel anlamda nesneleştirerek yönetmeyi amaçlayan batılı bir söylem olarak tanımlamaktadır.⁶⁴ Bu tanım çerçevesinde şarkiyatçılık temelde siyasi ve kültürel biz ve öteki düalizmine dayanmaktadır.⁶⁵

Said *Şarkiyatçılık* kitabıyla batının doğu hakkında hegemonik düşünüş biçimini hedef alan bir eleştiri kültü oluşturmuştur. Bu eserde Said batının doğu üzerinde kurduğu tahakkümü bilgi ve iktidar ilişkisi üzerinden tartışmıştır. Said, kitapta ekseriyetle Ortadoğu ve Arap kültürü üzerine bir okuma yapmıştır. Bununla beraber kitap postkolonyal anlamda diğer bölge ve sorunlara uygulanabilecek bir analiz sunmaktadır. Said'in şarkiyatçılıkta odaklandığı nokta Napolyon'un Mısır'ı işgali sonrası emperyalist dönemdir. Bu dönemde emperyalist ihtiyaçlar dolayısıyla şarkiyatçılık teolojik söylemin ötesine geçerek politika, sosyoloji, dil bilimi, antropoloji gibi beşerî bilimlerle daha çok ilgilenmiştir. Bu dönemde şarkiyatçılık, doğuyu tanımanın ötesinde, doğuyu inşa ve kontrol etmeyi amaçlayan bir konsepte dönüşmüştür.⁶⁶

Emperyal merkezli şarkiyatçılık anlayışı doğuyla girdiği bu ilişki çerçevesinde birçok yeni özellik kazanmıştır. Bu anlamda önemli örneklerden biri de Batı'da var olan filoloji ve

---

⁶⁰ Murat Gülcen, *Emperyalizmin Bir Kolu Olarak Oryantalizmin Hindistan'daki İngiliz Yönetimi Tarafından Uygulanışı*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s.46.

⁶¹ Mahmut Mutman, *Şarkiyatçılık: Kuramsal Bir Not*, *Doğu Batı*, Sayı: 20- II, 2002, s.194.

⁶² A.g.e, s.196.

⁶³ Edward W.Said, *Şarkiyatçılık, Batının Şark Anlayışları*, Metis yayınları, 6. Basım, 2012 s.127.

⁶⁴ A.g.e, s.12-13.

⁶⁵ Oliver Kontny, "Üçgenin Tabanını Yok Sayan Pythagoras: Oryantalizm ve Ataerkillik Üzerine", *Doğu Batı*, Yıl: 5, Sayı: 20/1, 2002, s.117.

⁶⁶ Bulut, s.123.

entelektüelite üzerinden yaşanmıştır. Hristiyanlık kaynaklı ‘cennet dili’ anlayışı terk edilerek batı dillerinin kökeninin Hint-Avrupa dili olduğu kabul edilmiştir. Benzer bir şekilde modern batı düşünce ve bilim anlayışının eski Mısır ve Babil’e dayanması Avrupalıların doğuya bakışındaki bazı dönüşümlere örnek olmuştur.⁶⁷ Yani bilginin aniden Batı’da ortaya çıkmadığı kümülatif olarak doğunun da katkısıyla inşa edildiği kabul edilmiştir. Bu dönemde herhangi bilimsel karşılığı olmadığı halde yeni bir ayırım daha ortaya çıkmıştır: Şarkiyatçı anlayış Hindistan’ı “iyi doğu” olarak, Ortadoğu’yu ise “kötü doğu” olarak tanımlamıştır. Bunun en önemli sebebi Avrupa’nın Hindistan’la ırk ve dil noktasında bazı ortaklıklarının bulunmasıdır. Ancak Araplar tıpkı Yahudiler gibi Sami kökenlidir.⁶⁸ Bu açıdan bu kötü doğu algısı, Avrupa’da var olan anti-semitik bilginin farklı bir şekilde tezahürüdür.

Bu anlamda batının doğu algısının en detaylı örneklerinden biri Arap ve İslam algısıdır. Zira İngilizlerin ve Fransızların doğuyla en çok ilişki kurdukları yer Müslüman Arap coğrafyası olmuştur.⁶⁹ Bu yüzden şarkiyatçı ifadeler çoğunlukla Araplara karşı üretilmiştir. Batılılar, Arapları toplumsal kaidelerin gelişmemiş bir kaos toplumu olarak tanımlamışlardır. Batının gözünde Arap figürü⁷⁰ çıkarıcı, hırslı, kurnaz ve acımasızdır. Glidden *The Arab World* adlı eserinde Arap toplumunun birbirlerine karşı büyük bir kuşku ve güvensizlikle yaşadığını iddia etmektedir. Örneğin, batıda çok değerli olan barış, Arap için hiçbir şey ifade etmez; zira kabile toplumunun en büyük geliri yağmacılıktır.⁷¹ Buna örnek olarak şarkiyatçı tarihçi Bernard Lewis’in *İslam’da Devrim Anlayışları* kitabı da gösterilebilir. Lewis Arapça direniş kelimesi olan *savra*’yı⁷² etimolojik kökeni üzerinden okuma yaparak Arapların modern siyasal direniş kültürünün olmadığını iddia etmiştir.⁷³ Bu yüzden Arapların batılı medeniyetini ortaya çıkaran siyasal ve sosyal şartlara hiçbir zaman kavuşamayacağını ifade etmiştir. Dante’nin *İlahi Komedya* eserinde İslami karakterlerin cehennemde çeşitli ve ayrıntılı şekillerde tarif

---

⁶⁷ Said, Şarkiyatçılık, s.147.

⁶⁸ A.g.e, s.109.

⁶⁹ A.g.e, s.51.

⁷⁰ Bir Başka Örnek Princeton Üniversitesinin 1967 Geçiş Töreninde Arap Kıyafetli Bir Grubun Mağlup Arap İmgesiyle Resmedilmesidir; Zira Bu Dönemde Arap İsrail Savaşı Sebebiyle Mağlup Arap İmgesi Batı Aklında Makbul ve Mevcuttu. Ancak 1973 Petrol Krizi Sonrası Arap İmgesi Değişti ve Tüm Benzin İstasyonlarında Arap Karikatürleri, Korkunç ve Acımasız Resmedilen Bir Arap Figürüyle Resmedildi. Said, Şarkiyatçılık, s.299.

⁷¹ Harold W. Glidden, *The Arab World*, American Journal of Psychoartry, 128, No.8, Şubat 1972, ss.948-949.

⁷² Lewis, Savranın Devenin Ayağa Kalkmasında Türetilen Bir Kelime Olduğunu İfade Eder. Deve İmgesi Bir Düşünce Kapsamında Direniş Değil Ancak Bir Şey Karşısında Duyulan Heyecan İçindir.

⁷³ Alıntılıyan, Said, Şarkiyatçılık, s.330, Bernard Lewis, *İslamic Concepts of Revolution, Revolution In The Middle East, And Other Case Studies*; Proceedings Of A Seminar, s.33.

edilmesine bakarak dönemin Hristiyan zihninde İslam'a bakışı açık şekilde görülmektedir.⁷⁴ Bugünkü batı yazınındaki örneklerden bazıları ise şu şekildedir; *Cambridge İslam Tarihi* kitap incelendiğinde Emevi⁷⁵ yönetimleri döneminin hızlıca atlandığı görülür. Ayrıca kitapta İslam toprakları, Kuzey Afrika ve Endülüs dışında tutularak tanımlanmıştır. Batılı için bölgedeki Arap mevcudiyetinin sebebi Arab'ın sayı ve üreme gücü ve aile kültürüne bağlanmaktadır.⁷⁶

Şarkiyatçılık temelde Arap üzerinden bir okuma olsa da bunun benzeri başka örnekleri batı literatüründe mevcuttur. Örneğin Kolomb'un Amerika'da keşfettiği ilk bölge olan Karayipler'in etimolojik kökeni 'canninabal' yani yamyamdan türetilmiştir. Buna karşın bu halklar arasında herhangi bir yamyamlık faaliyeti görülmemiştir. Bunun dışında yeni ve farklı ırklara karşı yamyamlık veya ucubelik anlayışı Avrupa'nın gittiği diğer toplumlar içinde kullanılmıştır.⁷⁷

Bir diğer örnek ise Fanon'un batının diğer halklar için oluşturduğu söylem üzerindeki eleştirisidir. Fanon batının yerliyi tanımlamasını şu şekilde ifade eder:

*Fransızların ülkelerine gelişinden önce Vietnamlılar eski, harika ve rafine bir kültürün insanlarıydılar. İşkence gören Madagaskarlılar, bir asırdan az bir zaman önce şairdiler, sanatçıydılar ve yöneticiydiler. ...Sudanlıların imparatorluklarından mı? Benin'in bronz eserlerinden mi? ... Şirket yemliklerinde beslenenlerin değil! Barbar zenci fikri bir Avrupa icadıdır.*⁷⁸

Bu açıdan şarkiyatçı söylem on dokuzuncu yüzyıl itibariyle, kolonyal kurumların da etkisiyle yeni kültürle karşılaşarak varlığını sürdürmüştür. Çünkü şarkiyatçılık koloni iktidarı için meşruiyeti sağlamak adına işlevsel olarak kullanılmıştır. Bu anlamda batının yaratmış olduğu doğu imgesinin asıl amacı doğuyu bilmek ve doğuyu kontrol altına almaktır. Çünkü şarkiyatçı anlayış, metinler ve söylemler aracılığıyla batılı kültürü ve yaşam tarzının daha üstün olduğunu ifade etmektedir.⁷⁹ Bu bağlamda batılı şarkiyatçı söylem, hem kendi halkı ve koloni

---

⁷⁴ Said, Şarkiyatçılık, s.71-81.

⁷⁵ Emevi Devletleri Her Açıdan Çok Gelişmiş Bir Dönemde Var Olmuştur. Tıpkı Avrupa'nın Rönesans'ı Gibi Bilimsel ve Kültürel Açıdan; Emevi Dönemi İslam Medeniyetinin Rönesans'ı Gibi Bir Dönemdir.

⁷⁶ Said, Şarkiyatçılık, s.317.

⁷⁷ Loomba, Kolonyalizm Postkolonyalizm, s.80.

⁷⁸ Aime Cesaire, Fransız Irkçılığının Fikri Temelleri, Sömürgecilik Üzerine Söylev, Güneş Ayas(çev.), İstanbul, Doğu Kütüphanesi, 2005, s.26-27.

⁷⁹ Ali Şükrü Çolak, Oryantalizm Üzerine Notlar, Sosyal Bilimler Dergisi / Cilt:IX , Sayı: 2, Aralık 2007, s.194.

görevlilerine bir meşruiyet ve misyon kazandırmıştır; hem de yerli halka karşı ondan üstün olduğu ve onu ileri taşıyacağı söylemi üzerinden bir rıza aracı olarak kullanılmıştır.⁸⁰ Kolonyal kabullerin bazıları batı için hala varlığını sürdürmektedir. Örneğin Kissenger'e göre batının politika başarısının sebebi rasyonel ve ampirik öğelerle karar almasıdır. Buna karşın batı dışı halklar politik ve toplumsal kararları irrasyonel ve dogmatik yöntemlerle almaktadır.⁸¹ Bu bağlamda batılı, doğuluyu nesnel olmayan bir zihin olarak görmeye devam etmektedir.

2. Epistemolojik Şiddet

Kolonyal batı, iktidar ve bilgi ilişkisini birçok formda kullanmıştır. İktidar doğası gereği otorite sağlamak için şiddete başvurmaktadır. Şiddet zor nesnelere yapıldığı gibi batının elinde olan başka bir silahla yani bilgiyle de yapılmaktadır. Bu anlamda bilgi iktidarın bir aracı olarak kullanılmaktadır. Bu bölümde araçsallaştırılan bilginin, iktidarın elinde bir zihinsel ve psikolojik şiddete dönüştürülmesinden bahsedilecektir. Bu anlamda önce Foucault'un 'söylem' kavramı üzerinden epistemolojik şiddet kavramına bir girizgâh yapılarak; üretilmiş bilginin söylem ve klişelerle nasıl yerel kimliği ve kültürü kirlettiğini veya asimile ettiği üzerinde durulacaktır.

Foucault, söylemi üretenlerin teorik veya akademik unsurlar kadar toplumun alışkanlıkları olduğunu, bundan dolayı toplumu inşa eden iktidarın söylem yaratılmasında etkili olduğunu bu yüzden bir söylemin analizinde bilgi kadar iktidarın da dikkate alınması gerektiğini ifade etmektedir.⁸² Foucault söylemi, iktidarın çıkarları için dönüştürdüğü klişeleşmiş bilgiler toplamı olarak tanımlamaktadır. Yani iktidarın düşünme biçimi veya alışkanlıkları zamanla söylem haline almaktadır. Bu açıdan iktidarın geliştirdiği söylem, ontolojik açıklamalarda bulunan bir dünya görüşü olan ideolojik bir biçime sahiptir.⁸³ Foucault'un söylem kavramı toplumda sonuçları yönüyle sürekli denetlenip tekrar inşa edilen bir bilgi üretme sürecine ifade etmektedir.⁸⁴ TDK ise söylemi, klişeleşmiş bilgiler ve ifadeler olarak tanımlamaktadır.⁸⁵ Bu

---

⁸⁰ Gözen, s.418.

⁸¹ Henry Kissenger, American Foreign Policy, New York, W.W. Norton Co., 1974, 48-49, Alıntılıyan: Said Şarkiyatçılık, s.56.

⁸² Veli Urhan, Foucault, İstanbul: Say Yayınları, 2010, s.15.

⁸³ Yasin Şahin, Michel Foucault'da Söylem Analizi, Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (The Journal of Social and Cultural Studies), Cilt/Volume: III, Sayı/Issue: 6, Yıl/Year: 2017, s. 122.

⁸⁴ Esen Yücel Sipahi, Michel Foucault-Foucaultcu İktidar, Söyle Ve Özne Kavramları, Kurgu, 2002 Sayı: 19, s.278.

⁸⁵ Tdk sözlük,

anlamda söylem, basit bir klişenin ötesinde dünyaya kendi fikrini empoze etme veya yayma yöntemidir.⁸⁶ Bu açıdan enformel empoze ve dayatma, bir tür rıza ve meşruiyet aracı olarak epistemik şiddete örneğidir. Bu bir tür 'sessizleştirme programı' olarak tarif edilebilir. Yani diğer bir ifadeyle zor yoluyla yapılacak olanları, rıza yoluyla yapmak demektir. Ancak zor kullanmama olarak ifade edilmesi, yapılan işin zararsız veya acısız bir süreç olmadığı anlamına gelmez. Zira bu süreç toplumsal travmalara yol açmaktadır.⁸⁷ Bilginin sebep olduğu şiddet iki aşamalı işler: ilki, ötekinin yaratılması ikincisi ayırt edilmemiş öğeler üzerinden karşıyı ve kendini tanımlama aracılığıyla söylemin belirlenmesidir.⁸⁸ İktidarın bu yeni bilgiyi, hedeflediği ekonomik, kültürel ve politik çıkarlar için kullanılmasıyla epistemik şiddet olarak ifade edilen süreç başlamaktadır.

Bu açıdan şarkiyatçılık doğu için üretilmiş bir bilgi olarak, batının düşüncelerini ve faaliyetlerini meşrulaştırmaktadır.⁸⁹ Said'e göre batı kendi çıkarları için bir 'öteki' olarak doğuyu inşa etmektedir. Bu anlamda Said, öteki olarak şarkiyatçılığı ikiye ayırır: Görünür olmayan alışkanlıklar ve adetler gibi öğeler üzerinden yapılan incelemeleri tanımlayan 'örtük (*latent*) şarkiyatçılık', ve giyim, mimari ve doğu sanatları gibi fiziksel karşılığı olan öğeler üzerinden yapılan okumaya verilen adla 'açık (*manifest*) şarkiyatçılık' Bu noktada bugün doğu hakkında yapılan akademik yazınların bu açıklamaya göre açık şarkiyatçılık olması gerekirken kolonyal söylem ve klişeleri aşamayan pek çok çalışma mevcuttur.⁹⁰ Başka bir ifade ile kültürel ve akademik çalışmalarda üretilen bilgiler doğulu motifler kadar doğu hakkında klişelerden etkilenmektedir. Bu açıdan örtük şarkiyatçılığın bir anlamda yukarıda da ifade edilen epistemolojik şiddete sebep olabileceğini ifade etmek gerekmektedir. Bu anlamda Said kitabında özellikle akademik yazın olarak birçok örnek vermiştir.⁹¹ Bu örneklerin ortak özelliği doğuluyu-Arab'ı- düşünsel ve moral yönden aşağı gören ifadelerle dolu olmasıdır.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c3c6983a72036.23449776

⁸⁶ Şahin, s.133.

⁸⁷ Ayrıntılar İçin Bknz. Sömürge Karşıtlığı Bölümü, s.30.

⁸⁸ Ebru Yetişkin, Postkolonyal Kavramlar Üzerine Notlar, Toplum Bilimi Sayı 25, 2010, s.18.

⁸⁹ Dirlik, s.184.

⁹⁰ Said, Şarkiyatçılık, s.218.

⁹¹ Arab Mind, Raphael Patai, Raphael Patai Arap Akıl(323-5) Recovery Resources Press Book,2007 Arap Aklı, Yahudi Aklını'da Yazan Kültürel Antropolog Raphael Patai'nin Kurgusal Olmayan Bir Kültür Psikolojisi Kitabıdır. Kitap, Arap Kültürünün Ardındaki İtici Faktörler İçin Bir Kabile-Grup-Survival Açıklamasını Savunuyor. İlk Kez 1973'te Yayınlandı ve Daha Sonra 1983'te Revize Edildi. 2007 Baskısı Daha Fazla "Arap Dünyası Hakkında Yeni Demografik Bilgilerle Güncellendi. . E-Book Published 16 July 2015 London, Routledge P. J. Vatikotis, (327-9)

Bu anlamda modern değerlerden uzak olmasıyla eleştirilen doğunun zihninde, demokrasi ve insan hakları gibi kavramlara karşı bir tepki oluştuğu söylenebilir. Çünkü doğu batının onlarca yıl süren askeri, siyasi ve kültürel olarak oluşturduğu hasarların gölgesinde yaşamaktadır.⁹² Bu anlamda batı medeniyetinin etnik unsurlarla ilişkili olduğu iddiasına karşı, Frankların Bosnalı Müslümanlarla aynı etnik kökenden veya İspanyolların, Kuzey Afrikalılarla olan kültürel ilişkisini veya modern Avrupa düşüncesinin Nazizm, Faşizm ve Ebu Garip hapisanesi işkenceleriyle ilişkisi göz önünden bulundurulması gerekir.⁹³

Bu bağlamda epistemolojik şiddetin diğer bir yönü, yerel kültür ve kimlikle ilişkisi ve onları etkileme kapasitesidir. Spivak da Foucault gibi bilginin nesnel olmadığını, bilgiyi üretenin çıkarlarını savunduğunu iddia etmektedir. Bilgi üretiminde söz hakkı olmayan alt gruplar (madun), üretilen bu bilgiden, epistemolojik şiddete maruz kalmaktadır.⁹⁴ Bu şiddeti tespit etmek ve engellemek ancak bilginin siyasallığının derin analizi ile mümkündür.⁹⁵

Bhabha bilginin kimlik üzerinde yaptığı etkiyi tartışmaktadır. Klişeleri çok aşamalı bir süreç olarak tanımlayan Bhabha'ya göre sömürgeci söylemin ırksal klişeler üzerinden yaptığı okumanın hem yapısal hem işlevsel sebepleri vardır. Çünkü klişe, bir "kimliğe" erişim sağlamaktadır. Bu kimlik, efendiliğe ve zevke yüklendiği kadar endişeye ve savunmaya da yüklenmektedir. Yani bu durumda klişe hem kendi kimliğini yaratma hem de koruma işine yaramaktadır.⁹⁶

Batılı için klişe bir tür stratejik bilgi anlamına gelmektedir. Çünkü bu bilgi sayesinde yerliye nasıl yaklaşacağını veya nelerini düzeltmesi gerektiğini bilmektedir. Sorun ise doğruluğunun kanıtı olmayan bu bilgilerin yerli tarafından kabulüdür. Bu durumun sebep olduğu sonuçlar

---

Vatikiotis Yayınlanan Bir Koleksiyon Yazısında Medikal ve Psikolojik Terminoloji Kullanmıştır. Vatikiotis, Arap'ın Farklılaşmamış Libidosunu Ortadoğu'daki Devrimin Ardında Büyük Bir Güç Haline Getirdi Lewis Vatikiotis'in Çalışması Üzerinden "Devrimin İslami Kavramları" Adlı Bir Çalışma Yayınladı. Akademik Formda Yazılan Bu Makalede, Arap Kültürünü Aşağı, Vasat ve Kötü Niyetli Olarak Aktarmıştır. Bu Yönüyle Akademik Bilgi Üzerinden Arap Kimliğine Benzer Söylemlerde Bulunmuştur.

⁹² Edward W. Said, Oleg Grabar, Orientalism: An Exchange, The New York Review Of Books, 1982, alıntılıyan: Efraim Karsh and Rory Miller, Did Edward Said Really Speak Truth to Power? Middle East Quarterly, Winter 2008, s.17

⁹³ Dunne, Kurki, Smith, s.254.

⁹⁴ Gayatri Chakravorty Spivak, Yapısökümü, Postkolonyalizm, Madunluk, Zoom Kitap, Ekim 2017, s.36.

⁹⁵ Gurminder K. Bhabra, Moderniteyi Yeniden Düşünmek: Post-Kolonyalizm ve Sosyolojik Tahayyül, Özlem İlyas (çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2015, s.24.

⁹⁶ Homi K. Bhabha, Kültürel Konumlanış, İnsan Yayınları, 2016, s.157.

gerçek bir epistemolojik şiddet örneğini oluşturmaktadır.⁹⁷ Bununla beraber bu klişeler veya sabit bilgiler ile, sinemada kurgusal karakterlerin rol dağılımları arasında bir benzerlik kurulabilir. Sinemada yan role verilen metnin özellikleri sömürülenin özelliklerine benzer. Yan rolün varlığının ve oyuna katkısının olabildiğine kısa, basit, sabit veya standart olması gerekmektedir. Aslında yan rolün varlığının asıl amacı da ana karakterin hikayesine katkı sağlamaktır. Yani yan rolün herhangi bir karakter derinliğine ihtiyacı yoktur. Onun yapması gereken sadece ana karakteri metinsel anlamda ve oyunculuk anlamında desteklemektir. Sömürgeciyle sömürülen arasında da bu türden bir kimlik inşası mevcuttur. Sömürülenin karakteri sadece sömürenin işine yaradığı şekilde tanımlanmaktadır. Başrol olmadığı takdirde, sömürülen var olmaz. Diğer bir ifade ile bir kimlik erozyonu ya da asimilasyonu ortaya çıkmaktadır. Aslında asimilasyon temelde farklı iki grubun birbirine benzeşme süreci olarak ifade edilmektedir. Ancak, ortada bir asimetrik ilişki mevcutsa, alt grubun kültürü yok olmak veya bozulmaktadır. Bu gruplar özgün dillerini, kültürlerini ve birçok geleneklerini ya terk ederler ya da çok az bilir ve kullanırlar.⁹⁸ Bu açıdan ‘taklit’i siyah adamın artık bir eylemci kişi olmaya son vermesi anlamına gelmektedir. Çünkü artık sadece beyaz adam aracılığıyla kendini tanıyabilecek ve saygı duyabilecektir.

Bu durum Bhabha’ya göre kolonicinin kolonizasyonu *şeyleştirme*⁹⁹’sinden daha tehlikelidir. Çünkü en azından şeyleştirmenin arkasında bir Afrikalı imge vardır. Taklitte ise artık beyaz adamla bir bütünleşme mevcuttur.¹⁰⁰ Kısacası bir epistemolojik şiddet unsuru olarak taklit, temelde kimliğe zarar vermenin ötesinde, onu kalıcı olarak dönüştürme tehlikesiyle karşı karşıya bırakmaktadır. Bu yüzden postkolonyal kimlik inşası süreci çoğunlukla yereli yansıtma sorunuyla karşı karşıya kalmaktadır. Benzer şekilde bir sonraki bölümde toplumların kendini tanımlama ve karar alma süreçlerinin etkilenmesinde batının merkezi konumu tartışılmaktadır.

---

⁹⁷ A.g.e, s.143-144.

⁹⁸ Assimilation Maddesi, Encyclopedia American, Cilt.2, s.530.

⁹⁹ Homi K. Bhabha, Şeyleştirmeyi sömürgeci söylemde ırkçı klişeleştirmenin bir söylemi olarak ırksal, kültürel, tarihsel farklılıklardan yola çıkarak sabit ve bilinen, ötekinin (kolonicinin) hem şeytanlaştırıldığı hem de ikonlaştırıldığı çelişkili ifadeler olarak ırkçı bir fetişizm olarak açıklar. Other Question...Homi K Bhabha Screen, Volume 24, Issue 6, Nov-Dec 1983, s.25.

¹⁰⁰ Bhabha, s.179.

3. Avrupa Merkezilik ve Üçüncü Dünyacılık

Kolonyal dönemdeki gelişmeler sebebiyle birçok siyasal, coğrafi, tarihi, dini, vb. bilgiler ilk defa veya yeniden avrupalılar tarafından tanımlanmıştır.¹⁰¹ Örneğin ilk dünya haritasını Avrupalıların yapması, Avrupa'yı dünya haritasının yukarısında ve merkezinde konumlandırmıştır. Ayrıca bu bilimsel ampirik bilgiler ve nesnel gerçekliğe dayanmayan Avrupalı fantezileri içeren ideolojik bilgi ve figürlerde de Avrupa yine bir merkez olarak konumlanmıştır. Hobson Uluslararası İlişkilerin sadece batı-merkezci değil, aynı zamanda batıperest olduğunu ifade eder. Yani batının kendini eleştirirken dahi kendini merkezileştirdiğini; doğuyu her zaman bir çevre unsur olarak gördüğünü ifade etmektedir. Buna göre doğu, batıdan bağımsız olarak var olamaz. Yani doğu sömürülen ve ötekileştirilen ama öğrenen bir nesne olarak tasavvur edilmiştir.¹⁰² Bu anlamda batının dünyaya bakışı açısı kendini özne olarak tanımlayan bir anlayışa sahiptir.

Geçmişte İngiltere ve Fransa tarafından oluşturulan kontrol bugün adeta ABD'ye devredilmiştir. Bu kapsamda eskiden İngiltere ve Fransa'ya giden doğulu öğrenciler artık ABD'ye gitmektedirler ve iş dünyasının merkezi de artık ABD olarak kabul edilmektedir.¹⁰³ Bu bağlamda batı merkezci anlayışın eksenini Avrupadan yine Avrupa kökenli ABD'ye kaymıştır.

Batı'da mevcut olan emperyalizm teorisinin hemen hemen tüm çalışmaları Avrupa merkezlidir. Avrupa'nın bu merkezi konumun ilk sebebi ekonomik ve politik olsa da bunun dışındaki entelektüelite, ideoloji ve inanç gibi unsurlar da bu Avrupa merkeziliği destekler.¹⁰⁴ Spivak da benzer şekilde bu durumu, "batının merkezi konumunun asıl sebebi bilgi üretiminin merkezi olmasıdır" şeklinde ifade etmektedir. Yani batının epistemolojik gücü elinde tutması ve merkezileşmesi kolonyal kurumların yayılımına destek olmuştur. Bu bağlamda Marks -açıkça da yaptığı olmaktadır- ve Derrida gibi eleştirel aydınlar da örtük olarak batıyı merkezileştirmektedir.¹⁰⁵ Çünkü bu düşünürlerin çoğunluğu Avrupa merkezci bir perspektife

---

¹⁰¹ Said, Şarkiyatçılık, s.240.

¹⁰² Bahar Rumelili, "Uluslararası İlişkiler Teorisinde Yerel-Görüşlülük Ve Doğu'nun Özneselliği", Uluslararası İlişkiler, Cilt 6, Sayı 23, 2009, s.53.

¹⁰³ Said, Şarkiyatçılık, s.337.

¹⁰⁴ Owen & Bob Sutcliffe, Studies In The Theory of Imperialism, Longman Paperback, London, First Edition, 1972, s.93.

¹⁰⁵ Gayatri Chakravorty Spivak Madun Konuşabilir Mi? Dilek Hattatoğlu, Emre Koyuncu, Gökçen

sahiptir, bu yüzden batı-dışı objeleri bir ‘öteki’ olarak tanımlamaktadırlar.¹⁰⁶ Örneğin ‘üçüncü dünya’ bu bağlamda ortaya çıkan bir kavramdır.

Günümüzde üç milyardan fazla nüfusa sahip olan üçüncü dünya ülkeleri¹⁰⁷ uluslararası kamuoyu açısından önem teşkil etmektedir. “Üçüncü dünya” terimi ilk olarak 1952 yılında hem Atlantik hem de Varşova bloğunda yer alan ülkeleri anlatmak için kullanılmıştır. Yani Batılı liberal ülkeler ‘birinci dünya’ olarak ifade edilmekte, onun rakibi Sovyetler ‘İkinci Dünya’yı temsil etmekte, her ikisinden de doğrudan bağı bulunmayan ülkeler de ‘üçüncü dünya’ olarak isimlendirilmektedir. Ancak batılı zihin için üçüncü dünya politik bir seçimden ziyade; cehalet, yoksulluk, hastalık, şiddet, savaş, vb. sorunlarla anılan aşağı bir medeniyet anlamına gelmektedir.¹⁰⁸

Üçüncü dünyanın uluslararası bir aktör olarak ortaya çıkması 1955 yılındaki Bandung Konferansıyla gerçekleşmiştir. Bandung Konferansı postkolonyalizmin önemli dönüm noktalarından biri olmasına rağmen, arzu edilen etkiyi yaptığı söylenemez. 1955 yılında Endonezya’nın Bandung şehrinde Afrikalı ve Asyalı ülkelere ek olarak Yugoslavya’nın da dahil olduğu 29 ülkenin katıldığı bir konferans düzenlenmiştir. Katılımcı liderlerin çoğu tıpkı Yugoslavya lideri Josip Broz Tito gibi Sosyalist bir siyasi anlayışa sahip olmasına rağmen, yeni bir politik arayış içerisinde, Sovyetlerin dışında kendi yerli bilinçlerini siyasallaştırmaya amaçlamışlardır. Konferans, Afrika ve Asya ülkelerinin yani üçüncü dünyanın birbiriyle daha ileri ekonomik, kültürel ve diplomatik ilişkiler kurması gerekliliğini ve insan hakları hakkında açıklamaları içeren bir bildiriyle son bulmuştur. Konferansla ilgili önemli ayrıntılardan biri de Cezayir’deki Ulusal Özgürlük Cephesi’nden (FLN) bir temsilcinin katılması sağlanarak sömürgeciliğe karşı tutumun da gösterilmiş olmasıdır. Konferans üçüncü dünya açısından ilk kamusal açıklama olmuştur. Bu açıdan konferans postkolonyalizm için önemli deneyimlerinden biri olduğu söylenebilir.¹⁰⁹

Ertuğrul(çev.), Dipnot Kitap, 2016 ,s.27.

¹⁰⁶ Spivak, s.67-68.

¹⁰⁷ World Metres Cities, <http://www.worldometers.info/world-population/population-by-country/>, (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2018)

¹⁰⁸ Bill Ashcroft, Gareth Griffiths And Helen Tiffin, Postcolonial Studies The Key Concepts, Third Edition Published , Routledge, 2013, s.261.

¹⁰⁹ Young, s.255.

Richard Wright, Bandung Konferansında bir araya gelen ülkelerin¹¹⁰ tıpkı ‘demir perde’ gibi sıkı bir blok olacağını iddia ederek, bu yeni oluşum için ‘renkli perde’ ifadesini kullanmıştır. Ancak Soğuk Savaş dönemindeki uluslararası şartlar, dışa bağımlılığı yüksek olan bu ülkeleri zorlamıştır. Ülkelerin karşı karşıya kaldıkları politik, ekonomik, sosyal vb. iç sorunlar, yanında küresel sorunlar ‘renkli perdeyi’ işlevsiz hale getirmiştir.¹¹¹ Bu anlamda üçüncü dünyacılık batı-dışı ülkeler için önemli bir işlevsel olarak olmasa da farkındalık aracı olarak anlam kazanmıştır. Bu kapsamda Dirlik, üçüncü dünyacılığın modern literatürün ürettiği bir söylem olduğunu, batılı bilgi nesnelere okuma yaptığını, bundan dolayı da moderniteyi ve batı merkezli anlayışı tam anlamıyla eleştirebilmesinin zor olduğunu ifade etmektedir.¹¹²

Üçüncü dünyacılık söylemini daha şiddetli eleştiren Fanon üçüncü dünyanın Avrupa’nın yeni sömürge projesi olduğunu, kolonyal ilişkilerini bu yeni formla devam ettirmek istediğini ifade etmektedir.¹¹³ Bu bağlamda kolonyalizmin mirası o kadar güçlüdür ki bir kısır döngü gibi sürekli yerli üzerindeki etkileri devam etmektedir.

Bu açıdan bu kısır döngüyü kırabilmek için daha ciddi eleştirilerde bulunmak gerekmektedir. Bu yüzden Avrupa’nın ürettiği tüm bilgi biçimlerine karşı ‘yapısökücü’¹¹⁴ bir anlayışla yeniden okuma yapılması gerekmektedir. Örneğin Avrupa zihninde yaratılmış, medeni-gayri medeni, modern-ilkel, sömürgeci-sömürgeleştirilen gibi kavramlar seneler içinde kazandığı karşıtlık ve hiyerarşiden uzak olarak anlamlandırılmalıdır. Çünkü ilkelik veya modernlik birbirine karşı üstün kavramlar değil, sadece aynı disiplinde kullanılan kavramlardır.¹¹⁵ Yani batının modernite adı altında kendi sahip olduğu öğretilere veya alışkanlıkları üst, karşısındakilerin sahip oldukları alışkanlıkları aşağı olarak tarif etmesi batıyı merkeze almasından dolayı sıklıkla başvurduğu bir yöntemdir. Bu açıdan sadece batının merkeze kendini

---

¹¹⁰ Richard Wright Bandung Konferansı Hakkında Şunları Söylemektedir, “Katılımcılar İlk Günlerde Birbirlerine Çok Yabancıydılar. Birbirlerini ABD ve Sovyetler Üzerinden Eleştirdiler. Ancak Gün Geçtikçe ve Birbirini Tanidikça; Aslında Çok Da Farklı Olmadıklarını Algıladılar. Hepsi Sömürge Döneminde Yaşadıkları Sebebiyle Aynı Sorunlara ve Acılara Sahip Olduklarını Gördüler. Yani İhtiyaç Duydukları Ortaklığı Kurmaları İçin Ortak Bir İdeolojiye Değil Ortak Acılara Sahip Olduğunu Fark Ettiler”. Richard Wright, *The Color Curtain; A Report On The Bandung Conference* (New York: The World Publishing Co., 1956), s.175-176. (Alıntılıyan: Dirlik, s.258,)

¹¹¹ Young, s.256.

¹¹² Dirlik, s.145.

¹¹³ Frantz Fanon, *Yeryüzünün Lanetlileri, Şen Süer*(çev.), Versus Kitap,2017, s.306.

¹¹⁴ Yapısökümü de Avrupa merkezci bir kavram olarak değerlendirilebilir.

¹¹⁵ Scott Burchill, Andrew Linklater, Richard Devetak, Jack Donnelly, Matthew Paterson, Christian Reus-Smit and Jacqui True, *Theories Of International Relations, Third Edition*, Palgrave Macmillan, 2005, s.168-170.

konumlandırmakta kullandığı kavramlara eleştirel yaklaşılarak, üçüncü dünya hakkında sağlıklı bilgi ulaşmak mümkün olabilir.

C.Postkolonyal Kimlik

Kimlik, kişinin statüsü, tecrübesi, çevresel şartları, sosyal konumu ve kültürel konumuyla doğrudan ilgili çok boyutlu bir kavramdır.¹¹⁶ Bu açıdan her disiplin için farklı anlamlara gelmektedir.¹¹⁷ İstikrarsız, parçalı, dış etkiye açık nitelikte olan kimlik, bir öteki üzerinden kendini tanımlanmaktadır.¹¹⁸ Bir yerel kültürün sabitlik içerisinde, kısmen de olsa homojen veya kendine has olması gerekmektedir. Kimliğin kendine has olmasını ve ötekisinden ayrılmasını sağlayan en önemli öge ise kültürdür. Kısaca kültür, bir halkın sahip olduğu maddi ve manevi değerlerin ve alışkanlıkların tamamı olarak ifade edilebilir.¹¹⁹ Özellikle ulusal kimlikler ötekiyle arasındaki konumu belirleme noktasında kültürel öğelere ihtiyaç duymaktadırlar.¹²⁰ Bu açıdan yerel kimliği kültürden bağımsız değerlendirmek doğru olmaz. Kimlik, coğrafya, sosyo-ekonomik koşullar ve kültür gibi doğal belirleyiciler kadar, politik kurumlar tarafından da siyasi çıkarlar çerçevesinde belirlenmektedir. Her an üretilen canlı bir inşa süreci olarak tanımlanabilen kimlik, diğer kimliklerden farklılaşmaya çalışmaktadır. Bu anlamda kimlik, sabit bir anlamın ötesinde bireylerin, toplumun ve kurumların katıldıkları çekişmeli siyasal bir süreç olarak tanımlanmaktadır.¹²¹

Postkolonyalizmin kimliğe bakışı, kimliğin gerekli olduğu ancak kimliğin batılı bir unsur olduğu bu yüzden batı-dışı ülkelerde doğal şartlar çerçevesinde gelişmesi gerektiği yönündedir. Örneğin Afrikalı yerel kimliklerin çoğu doğal süreçlerle yaratılmamıştır. Bu ülkelerde, kültür, dil, kimlik ve benzeri yapılar homojen ve üniter yapılara sahip olmamıştır. Ortak ulus kimliğinde tanımlanmış Afrikalı halkların çoğu birkaç yüzyıl önce ayrı politik alanlarda (kabileler) ayrı adetlerle yaşayan ve farklı diller konuşan grupların birleştirilmesinden meydana gelmiştir. Bu halkların, yeni sosyo-politik anlayışa ayak uydurmaları kolay olmamıştır. Batının

---

¹¹⁶ Emrah Güleş, Küreselleşmenin Ulusal Kimlik Üzerindeki Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, 2014, s.103.

¹¹⁷ Mustafa Altunoğlu, Kimlik'in Modern İnşası, Kimlik Politikaları ve Türkiye'de Kimlik Tartışmaları, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, 2009, s.7.

¹¹⁸ Altunoğlu, s.13.

¹¹⁹ Gülşah Eren, Türkiye'de Yerel ve Küresel Kültür Politikaları "Kültür Bakanlığı Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı, 2008, s.9.

¹²⁰ Eren, s.16.

¹²¹ Said, Şarkiyatçılık, s.347.

tarihsel sürecinde çıkmış tek tipçi ulus kimliği Afrika için doğru şekillerde yürütülememiştir. Bu yüzden bu tip yeni toplumsal, siyasi, kültürel vb. dönüşümler Afrikalı tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Kolonyal yapı ise bunu bir tür ilkeliliğin ilanı olarak algılamış ve daha fazla medenileştirmeye çalışmıştır. Bu açıdan kolonyalizmin kimliğe müdahalesi tıpkı diğer unsurlarda olduğu gibi, sürekli birbirini destekleyen sarmal bir süreç olarak devam etmektedir. Postkolonyalizm kültür ve kimlikteki bu tip hızlı değişimleri tehlike olarak kabul etmektedir. Teori halkın tarihsel temsiliyetlerini karşılayan her şeyi yerlinin bir kültür kimlik objesi olarak görmektedir. Zira batı tipi özgün ve otantik bir kimlik için uzun ve nitelikli yıllara ihtiyaç duyulmaktadır¹²²

Bu bölümde postkolonyal teorinin yerel kimliklere karşı geliştirdiği söylem üzerinde durulacaktır. Buna göre ilk olarak ülke içerisinde var olan alt sınıfların statüsünü sorunsallaştıran ‘maduniyet’ kavramı ele alınacaktır. Ardından bir kimlik eleştirisi olarak ‘sömürge karşıtlığı’ tartışılacaktır. Postkolonyal kimliğin son bölümünde ise yerel kimlik ve kültür ‘hibrit kimlik’ kavramı üzerinden değerlendirilecektir.

1. Maduniyetçilik

Postkolonyal literatürün içinde özgün bir kimlik okuması olan *subaltern* çalışmaları, Türkçeye madun çalışmaları olarak geçmiştir. Madun mevki olarak alt veya aşağı olan kişi veya gruplar anlamına gelmektedir.¹²³ Kavramı ilk kez Marksist düşünür Gramsci, *On Sekizinci Brumari*’de ifade edilen sınıf bilinci argümanından geliştirmiştir. Gramsci’nin toplumda herhangi bir temsil becerisi olmayan, yani toplumun işleyiş mekanizmaları içinde kendini ifade edemeyen örgütsüz işçiler, köylüler, göçmenler ve kadınlar gibi proletaryadan da aşağı grupları tanımlamak için ürettiği bir kavramdır.¹²⁴ Kavramın postkolonyal çalışmalarda kullanımı Guha ve Spivak’la birlikte gerçekleşmiştir. Guha 1970’lerde Gramsci’nin kavramını yeniden kullanarak, Madun Çalışmaları Kolektifi’ni kurmuştur. Madun Çalışmaları Kolektifi, madun kavramını sınıf, kast, yaş, cinsiyet bakımından her türlü alt ve aşağı derecede yer alanlar için kullanmıştır.

---

¹²² Dunne, Kurki ve Smith, s. 253.

¹²³ Misalli Türkçe Sözlük, Cilt 2, Kubbealtı Neşriyat, s.1891.

¹²⁴ Kavramı Leninist Elitist Sınıf Bilincine Bir Eleştiri Niteliği de Taşımaktadır. (G.Spivak, Madun Konuşablir Mi?, Dipnot Kitap, 1999, s.47, Madun)

Guha'nın çalışmaları çoğunlukla Hindistan'daki elit sınıfın, kolonyal yapı, devletleşme, milliyetçilik ve tarih yazımı gibi sosyo-politik etkinliğine odaklanmıştır. Bu çalışmalar genellikle koloni öncesi, koloni dönemi ve sonrası elitlerin her şeye rağmen madunu nasıl nesneleştirdiğini ortaya koymaktadır. Örneğin madunun sömürge karşıtı mücadelesine rağmen kolonyal dönem sonrasında madunun sosyal statüsü veya etkinliği düzelmemiştir.¹²⁵

Diğer önemli madun çalışması yazarı Spivak'ın madun çalışmalarına ve postkolonyal teoriye en önemli katkısı yapısökümü¹²⁶ gibi postmodern ve postyapısalcı bir kavramı kullanarak literatüre derinlik katmasıdır. Bu anlamda Spivak'a göre madun sadece sosyo-ekonomik bir konsept değildir. Bununla beraber sömürgecinin ve elitlerin belirli bir grubu, kültür, bilgi ve kimlik gibi unsurlarla da sindirmesi ve sessizleştirmesidir.¹²⁷ Spivak *Madun Konuşabilir mi?*¹²⁸ isimli çalışmasında, madunun (alt sınıfların) söz hakkı veya temsil hakkına sahip olmaması üzerine kadın imgesi üzerinden bir postkolonyal sınıf eleştirisi yapmaktadır.¹²⁹ Aynı çalışmada Spivak, madunu meydana getiren şartların toplumsal ve politik sebeplerinin yanı sıra madunun kendi kimlik ve kültürünün de buna sebep olduğu sorunsallaştırılmaktadır. Diğer bir ifadeyle madunun konuşabilme imkânı ve şartlarının yaratılması kadar maduna konuşabilme becerisini ve alışkanlığının kazandırılması da gerekmektedir. Bu bağlamda bir diğer sorun ise madun ve egemen arasındaki ilişkinin bir rıza çerçevesinde gerçekleşmesidir. Yani madunun sahip olduğu

---

¹²⁵ Ashcroft, Griffiths ve Tiffin, s.245.

¹²⁶ Burchill ve Diğerleri, s.169-170.

Yapısökümü, Literatürde veya Toplumsal Hayatta Sağlam ve Değişmez Olarak Görülen Kavram ve Kavramsal Karşıtlıkların Radikal Bir Şekilde Tartışılması Gerektiğini Savunan Bir Metottur. Bu Yöntem Kavramları Kökten Değiştirmek, Yeniden İnşa Etmek Ya Da Yerlerine Yeni Kavramlar Getirilmesini Savunmaktadır. Klasik Bir Metinde Bazı Kavramlar Üstün Konumuma Sahip ve Mutlak Doğru Olarak, Bazı Kavramlarsa Daima Eksik, Hatalı veya Marjinal Kabul Edilir. Örneğin Egemenlik Karşısında Anarşi Bu Şekilde Anlaşılabilir. Yapısöküm Bu Karşıt Kavramların, Birbirine Bağımlı Olduğunu ve Herhangi Bir Şekilde Hiyerarşi Olmayacağı İddiasındadır. Yani Kavramsal Olarak Tüm Bilgi ve Kuramlar Hepsini Mutlak Surette Eleştiriye Muhtaçtır. Bu Eleştiri Metoduyla Değerlendirilirse Ancak Güvenilir Kavram ve Tanımlar Elde Edilebilir.

¹²⁷ Ebru Yetişkin, Postkolonyal Düşünce ve Madun Çalışmaları'ndan Neler Öğrenebiliriz? 13. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği, 4 -6 Aralık 2013, s.2.

¹²⁸ Madun Konuşabilir mi? Hakkında: On yedi Yaşında Genç Bir Kadın, Sömürge Karşıtı Bir Grupla Bombalama Olayıyla İlişkisi Gün Yüzüne Çıkmasından Korkarak İntihar Eder. Ancak Kadın 4 Gün Boyunca Adet Olmayı Bekler. Çünkü İntiharın Cinsel veya Toplumsal Bir Sebeple Değil Doğrudan Siyasi Kaynaklı Olduğunu Göstermek İstemiştir. Spivak'a Göre Bu Kadın Madun Kavramının Somut ve Sembolik Bir Örneğidir. Zira Politik Olarak Kendini İfade Etme Becerisi Yoktur. Ayrıntı için bkz. Gayatri Chakravorty Spivak, Yapısöküm, Postkolonyalizm, Madunluk, Soner Torlak(çev.), Zoom Kitap,2017, s.21.

¹²⁹ Spivak, Yapısöküm, Postkolonyalizm, Madunluk, s.21.

kimlik egemenin çıkarlarını gözetmektedir. Bu yüzden madunun daha doğru bir kimlik tanımına ihtiyacı vardır.¹³⁰

Spivak sınıf ayrımı üzerinden postkolonyal bir eleştiri yapmıştır. Buna göre sömürülen bir toplum dört ana gruptan oluşur. İlki egemen yabancı gruplar, ikincisi Hindistan'ın egemen yerli elitleri, üçüncüsü yerel elitler, dördüncüsü halk yani madundur.¹³¹ Aslında her grup kendi alt grubuna sahiptir. Bu sayede kolonyal sistem varlığını uzun süre devam ettirmektedir. Sınıflar arası bu ayrım ekonomik, siyasi, sosyolojik ve epistemolojik olabilir. Bu farklılıklar elit veya egemen grupla madun (halk) arasında iletişim sorunlarına sebep olmaktadır. Dolayısıyla entelektüeller, siyasi partiler, sendikalar, vb. kurumlar, madunu tam olarak anlayamaz ve temsil edemez. Çünkü bu kitleler madunu bir özne olarak değil; bir nesne olarak algılamaktadır. Yani üst sınıfa göre önemli olan onun temsili değil sosyo-ekonomik sağladığı yarardır.¹³² Maduniyet postkolonyal teoride çok özgün bir yere sahip olan konsepttir. Zira kolonyalizmin bıraktığı kimliksel hasarlara sınıfsal bir eleştiri getirmektedir. Bununla beraber bir dışsal sömürgeciliğin yanı sıra içsel sömürgeciliği de sorunsallaştırarak teoriye farklı bir boyut kazandırmaktadır.

2. Sömürge Karşıtlığı ve Kimlik

Kimlik inşasını kolonize üzerinden tartışan sömürge karşıtı yazarlar kimliğin egemen güç tarafından inşa edildiği üzerinde durmaktadırlar. Yerli kimliği üretmek için yapılan tanımlamalar, siyah ırkın beyaz ırktan örnek alarak kimlik üretmesini ve siyah ırkın kendini beyaz ırkla eşit gösterme çabası anlamına gelmektedir. Ona göre bu çabalar beyaz ırkın siyah ırka olan üstünlüğünü perçinlemektedir.¹³³ Fanon'a göre kolonici kolonizenin efendisidir ve kolonizenin kimliği bunu onamak için yaratılmıştır.¹³⁴ Diğer bir açıdan Memmi kimlik tartışmalarını bir kolonyal sonuç olarak tarif etmekte, koloninin sebep olduğu bazı sosyal problemlerden kaynaklandığını ifade etmektedir. Buna göre yerli, koloni döneminde aşağılanmış ve kendine yabancılaştırılmıştır. Bununla beraber kolonyal dönemde modern

---

¹³⁰ Yetişkin, s.5-6.

¹³¹ Gayatri Chakravorty Spivak, s.50.

¹³² Spivak, Madun Konuşabilir Mi? s.27.

¹³³ Franz Fanon, Wretched Of the World, Cev Richard Phillox Grove Press, 2004, s.10.

¹³⁴ A.g.e, s.2.

organizasyonlar –devlet yönetimi, eğitim, vb.- ile ilgili bilgi öğretilmemiş ve sürecin dışında bırakılmıştır. Bu yüzden yerlinin kuracağı herhangi bir kimlik eksik olmaktadır.¹³⁵

Koloninin yerli için uygun gördüğü, işkence, hapis, aç gözlülük ve ahlaki zaaflarla vahşileştirilip ve gayri medeni tamamen kurmaca bir kimlik olmaktadır.¹³⁶ Bu kimlik sayesinde sömürgeci artık her şeyi yapmakta kendini özgür olarak görmektedir. Çünkü medeni insan olarak doğadaki vahşilerle mücadele etmektedir. Sömürgeciye göre yerli ne tam anlamıyla insan ne de hayvandır; o kendine özgü bir varlıktır. Onun karşılaştığı şiddet, açlık veya hastalık gibi durumların bir önemi yoktur. Çünkü yerli doğası gereği çalışmayı sevmez, kurnaz, hırsız ve cahildir. Bundan dolayı sadece şiddet dilinden anlamaktadır.¹³⁷ Cesaire kitabında¹³⁸ Renan'ın yerli halk için söylediği ifadelerle yer vermektedir. Renan'a göre her ulusun yapması gereken bir iş mevcuttur. Ona göre Avrupalılar asker ve efendi olarak; Zenciler, Araplar ve Çinliler ise tarım ve ağır işler için yaratılmıştır. Onlar asla yorulmazlar ve isyan etmezler hatta bundan mutluluk duymaktadırlar. Bu yüzden Renan, “*birakın herkes yapması gerekeni yapsın*” ifadesini kullanmıştır.¹³⁹ Bu açıdan batılı için kolonyalizm yukarıda da ifade edildiği üzere bir tür ‘şeyleştirme’ (*racial fetism*)¹⁴⁰ projesi olarak tarif edilebilir. Yani batılı kontrol ettiği her şeyi kullanılabilir bir nesne olarak görmektedir. Bu kötü muamele koloninin dalkavukça ve kompleksli davranmasına sebep olmaktadır.¹⁴¹

Yerli ve kolonici arasındaki kimliksel ilişki dört unsur ile özetlenebilir. Bunlardan ilki ekonomik, politik ve askeri sömürge kurumlarıdır. Zira kurumsal gelişmişlik ve güç karşılaştırması anlamında arada büyük bir dengesizlik söz konusudur. Bu durum koloniciyi çıkarları için koloninin kimliğini inşa etmeye itmektir. Yapılan politikalardan dolayı kendi öğretileriyle çelişmemek ve vicdanını rahatlatmak için yerliyi bir hayvan gibi tanımlamakta,

---

¹³⁵ Albert Memmi, *The Colonizer and Colonized*, Boston: Beacon Press, 1972, s.94.

¹³⁶ Aime Cesaire, *Discourse On Colonialism*, Monthly Review Press, 2000, s.35.

¹³⁷ Jean Paul Sartre, *Colonialism And Neocolonialism*, Routhledge Classics, Translation; Azzedine Haddour, Reprinted 2006, s.161.

¹³⁸ Aime Cesaire, *Barbar Batı; Sömürgecilik Üzerine Söylev*, İstanbul: Lokus Yayınları, 2007, s.77.

¹³⁹ Aime Cesaire, *Discourse on Colonialism*, Monthly Review Press, 1972, s.16.

Alıntılanan: Ania Loomba, *Kolonyalizm Postkolonyalizm*, Ayrıntı, birinci basım, 2000 151)

¹⁴⁰ Bakınız Epistemolojik Şiddet Bölümü

¹⁴¹ Aime Cesaire, *Barbar Batı; Sömürgecilik Üzerine Söylev*, İstanbul: Lokus Yayınları, 2007, s.77.

bununla beraber kendini de insan üstü olarak algılamaktadır. Bu algı sayesinde artık yerliye hayvan gibi davranabilecektir. Çünkü ikisi arasında kimliksel bir hiyerarşi söz konusudur.¹⁴²

Batıyla yerli arasında kimliksel bir ilişkinin kurulduğu diğer unsur dindir. Fanon'a göre yerlinin pasifleştirilmesinde en önemli katkılardan birini din yapmaktadır. "*Tokat yediğinde diğer yanağını çevir*" İncil ayeti ya da bütün acı çekmiş Azizlerin imgelemleri hep sömürülene aynı mesajı vermektedir: "Sabırlı ve uyumlu ol, isyancı olma çektiğin acıları tanrı görmektedir"¹⁴³ Bu anlayış yerliye kazandırılarak yerli kimliği zararsız hale getirilmeye çalışılmaktadır.

Batılı yerli kimliksel ilişkisinin üçüncü boyutu, üstün kültür anlayışı olarak batı merkezciliktir. Tıpkı kurumsal üstünlük gibi kültürel, medeni veya epistemolojik üstünlük batının sıklıkla vurguladığı noktalardan biri olmuştur. Aynı şekilde bilimi ve rasyonel düşüncüyü keşfeden yine batılılardır. Yani batıya göre; batının düşünce sınırlarının bittiği yerde ilkel bir düşünce başlamaktadır.¹⁴⁴ Batılı, kolonileştirdiği toprakları onlara bir hediye, oradaki yerlileri de birer yük hayvanı olarak görmüştür. Sömürgeciye göre yerli geleneği, dili ve ahlaki olmayan, dönüştürülmesi, ehlileştirilmesi gerekli olan birer nesnedir. Bu yüzden onların dilleri yerine batı dili koymak yaşam şekillerini değiştirmek gerekmektedir.¹⁴⁵ Bu anlamda kolonici her zaman yerliyi aşağı kimlikte görür. Ona göre zenciler-yerliler- fevri ve çocukça hareket eden büyük çocuklardır.¹⁴⁶ Bu yüzden onlar sürekli terbiye edilmeli, gerekirse cezalandırılmalıdır. Kenya meclisinde halktan az sayıda kişinin olmasına izin verilmesi ve bu durum sanki batılının bir ihsanıymış gibi bir algı oluşturulması Batılının yerliyi aşağı görmesine örnek olarak verilebilir.

Bu anlamda bir diğer batılı yerli arasında kimliksel ilişki ise tarih yapımıdır. Batılı, tarih yapımında merkeze her zaman kendisini koymaktadır. Böylece üretilen tarih, ülke tarihi artık ülkenin değil sömürgecinin tarihi olmaktadır. Bu tarih ise yerli için açlık, tecavüz ve baskınlar anlamına gelmektedir. Bu yüzden yerlinin yapması gereken tarihini sömürge öğelerinden

---

¹⁴² Aime Cesaire: Discourse on Colonialism Monthly Review Press, Year: 2001, s.41.

¹⁴³ Frantz Fanon, Yeryüzünün Lanetlileri, s.72.

¹⁴⁴ Aime Cesaire, Fransız Irkçılığının Fikri Temelleri, Sömürgecilik Üzerine Söylev, İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2005, s.107-108.

Ancak Aritmetik ve Geometri Mısırlılar Tarafından, Astronomi Asurlar Tarafından ve Kimya, Mantık ve Rasyonalizm İslam Medeniyeti Tarafından Bulunmuş ve Geliştirilmiştir.

¹⁴⁵ J. Paul Sartre, Colonialism And Neocolonialism, Routhledge Classics, Tranlation; Azzedine Haddour, Reprinted 2006, s.160.

¹⁴⁶ Aime Cesaire, s.96.

temizlemektir.¹⁴⁷ Ayrıca bu tarihte batılı ve yerli için ortak ögeler yüzünden suni bir birlikteliği ortaya koymaktadır.

Tüm bu kimliksel ilişkiler yerli üzerinde büyük etkiler bırakır. Bu bağlamda Fanon'un postkolonyal literatüre en önemli katkılarından biri 'travma' kavramıdır. Fanon kendi uzmanlık alanı olan psikiyatride travma'yı¹⁴⁸ ruhsal hasarı tanımlamak için kullanılan kavram olarak tanımlayıp, travmanın Postkolonyal dönemde Avrupalıların sömürgeler üzerinde bıraktığı etkide de görüldüğünü belirtmektedir. Fanon, *Siyah Deri, Beyaz Maske* kitabında Beyazın medeniyetinin ve Avrupa kültürünün, siyah üzerinde varoluşsal bir sapmaya sebep olduğunu ifade etmektedir. Fanon'a göre siyah ruhu yaratan beyaz adamdır. Beyazın siyah üzerinden tanımlanması sebebiyle kendi cildine yabancılaşması ve bu aşağılanmaya karşı başarısız savunusu, sömürgecilerin sömürülen üzerinde sebep olduğu travmalardan kaynaklanmaktadır. Bu travmanın, siyah adamı olağanüstü derecede nevrotik ve dengesiz bir hal içerisine soktuğunu ifade etmektedir.¹⁴⁹ Antilli birinin kendisine siyah olmaktan utandığından bahseden Fanon'a göre toplumsal bilinçaltında siyah, çirkinlik, günah, ahlaksızlık ile eşdeğerdir. Bu sömürge döneminden kalma bir psikolojik hasar yani toplumsal bir travmadır.¹⁵⁰ *Yeryüzünün Lanetlileri* kitabında Fanon ayrıntılı şekilde tecavüz, işkence, aşağılama, yaralanma yaşamış ve ölümden dönmüş birçok Cezayirinin ve Fransızın yaşadığı travmalardan bahsetmektedir.¹⁵¹ Cesaire sömürülen için şunları ifade etmiştir: "*Onlar gerçek birer toplumdur, hata yapmadılar ya da eksik değillerdi. Oysa Avrupalı kendi kurum ve anlayışlarıyla bunu görmezden gelerek onlara acılar çektirmiştir. Ancak koloni öncesine dönüş de artık çözüm değildir.*"¹⁵²

Batı yerli kimliğe, yerliyi Batılılaştırarak da zarar vermiştir. Buna göre Sartre batıda yetişmiş gençler için şu ifadeleri kullanmıştır:

---

¹⁴⁷ Fanon, *Yeryüzünün Lanetlileri*, s.57.

¹⁴⁸ Amerikan Psikoloji Birliğinin (APA) Tanımına Göre Travma, Kaza, Tecavüz veya Doğal Afet ve Benzeri Gibi Korkunç Bir Olaya Karşı Duygusal Bir Cevaptır. Olay Sonrası Şok ve İnkâr Yaşanması Ayrıca İlişki Kurmada Zorlanılması Olasıdır. Bknz. Amerikan Psikoloji Birliği (APA) , <http://www.apa.org/topics/trauma/>, (Erişim Tarihi: 21 Ağustos 2018)

¹⁴⁹ Ashcroft, Griffiths ve Tiffin, s.267.

¹⁵⁰ Frantz Fanon, *Black Skin White Masks*, Pluto Press,2008, s.148-149.

¹⁵¹ Frantz Fanon *Yeryüzünün Lanetlileri*, s.243-302.

¹⁵² Aime Cesaire *Fransız Irkçılığının Fikri Temelleri, Sömürgecilik Üzerine Söylev*, Güneş Ayas(çev.), İstanbul, Doğu Kütüphanesi, 2005, s.79.

*“Gençler arasından en iyilerini seçiyorlar ve kızgın demirle alınlarına emperyal kimliği işliyorlardı. Ayrıca gençlerin ağızlarında önemli gözüken ama anlamsız sözcükler vardı. Batıda bir süre yaşayarak batıya hayranlık perçinlenmiş oluyordu. Ülkelerine döndüklerinde bu Greko-Latin siyahlar batının birer neferi oluyorlardı.”*¹⁵³

Bu bağlamda gençler bir tür tercüman görevi görmüştür. Batılının yaşam biçimini yerliye, yerlininkini anlayışlarını ve zihnini batılıya iletmiştir. Bu şekilde asimile olmuş yerli kalıcı olarak batılının varlığını koloni sonrasında da sürdürmüştür. Nitekim post-kolonyal dönemde siyasi, ekonomik ve toplumsal uygulamalar benzer şekilde yerli elitler tarafından devam ettirilmiştir.

Bu yeni elit sınıfı Fanon, yerlinin koloni iktidarını taklit etmesi sebebiyle, ‘beyaz maske’ olarak tanımlamıştır. Bu kitleyi sömürge milliyetçisi olarak adlandıran Fanon yerli elitlerin milliyetçilikle ilgili anladıkları şeyin sadece sömürgeciden kalma devlet kurumları ve teamülleri olduğunu ifade etmiştir.¹⁵⁴ Bu açıdan koloni sonrası dönemde bu ülkelerde pek çok kamusal anlayış batı taklidi özelliğini taşımakta; dolayısıyla bu normlar batı merkezilik özelliğini korumaktadır. Diğer bölümde kolonyal dönem sonrası toplumların kimlik inşa süreci ve yerli elitin bu kimlik yapımı sürecinde kolonyalla ve halkla giriştiği ilişki üzerinde durulacaktır

3. Yerel Kimlik ve Kültür

Batıda uzun yıllarda ortaya çıkan kimlik inşa süreçleri, kolonyalizme maruz kalmış toplumlarda çok aktörlü ve çok boyutlu olup, daha kısa zamanda hızlı değişimlerle gerçekleşmişlerdir. Yerel kimlik iki temel dinamik üzerine inşa olmaktadır. İlki halkın yaşam biçiminde ve kültüründe gözlemlenebilecek kısmen doğal unsurlar; diğeryse politik çıkarlar doğrultusunda yapay unsurlardır.¹⁵⁵ Kimlik, tüm toplumlar ve gruplar tarafından, kendi tarih ve kimlik bilgisi ışığından politik çıkarlar gözetilerek sürekli yeniden üretilmektedir. Fanon, batıya karşı direnmeyi sadece kendi kimliğini inşa ederek mümkün olabileceğini ifade etmektedir.¹⁵⁶ Bu

¹⁵³ Jean Paul Sartre, Colonialism and Neocolonialism, Routhledge Classics, Reprinted, 2006, s.154.

¹⁵⁴ Vivek Chibber, Post - Kolonyal Teori Ve Kapitalizmin Hayaleti, İstanbul:İletişim ,2016, s.421.

¹⁵⁵ Bhabha, s.265.

¹⁵⁶ Siyah Halkların Kendi Kendini İnşa Etmesini Psikolojik Etkilerini Ele Alarak Açıklamıştır. Bu Yönüyle

açından kolonyal tecrübesi olan uluslar postkolonyal teoriye göre kendi kimlik ve tarihini üretmeleri gerekir. Ancak Dirlik, bu suni kimlik üretiminin de dolaylı olarak, özelleştirmeyi yok ettiği için, postkolonyalizmle çeliştiğini dile getirmiştir.¹⁵⁷

Kimlik ve kültür gibi fenomenler insana bağlı olması sebebiyle zamanla değişir. Dolayısıyla genişleyen ve gelişen kavramlardır.¹⁵⁸ Tüm sosyal gruplar gibi uluslar da yapısı itibariyle değişmektedir. Bu anlamda kendini yeninden inşa ederler.¹⁵⁹ Said'in 'eleştirel milliyetçilik' olarak ifade ettiği, yerli kimliğinin basit ya da homojen olmadığını ve bir inşa sürecine muhtaç olduğu hususu,¹⁶⁰ kimlik yapıcılar tarafından çoğunlukla göz ardı edilmektedir. Bu elit gruplar toplumun tamamına odaklanmadan belirli kavram ve konseptleri eski, sert ve değişmez olarak ifade ederek kendi çıkarları doğrultusunda yerel kimliği inşa etmektedirler.

Kimlik tarihi, coğrafi, antropolojik ve kültürel öğelerden etkilense de toplumu ve devleti inşa eden belirli temsilciler aracılığıyla yapılmaktadır. Bu elit kitle her zaman suni kimliğiyle gurur duyar ve geçmişte yaşadığı acıdan bahseder. Söz konusu yöneticiler, halkı pasifize eder, bağımsızlıktan sonra halka sömürgeci elde edemediği herhangi bir şey sunmaz ve ona sadece şanlı bir tarih ve kimlik hediye eder.¹⁶¹ Elitler de tıpkı kolonici gibi kendi tarihlerini ve medeniyetlerini yazıp onunla övündükleri gibi övünmektedirler. Bu elitlerin kurdukları partiler, kırsal halka (madun) büyük bir güvensizlik duyar. Elitler tıpkı kolonici gibi madunu küçük, tembel ve topluma katkısız görmektedirler. Ayrıca modernist batılı anlayışta olduğu gibi yerel elit de madunun, bazı gelenek ve göreneklerini büyücülük veya ilkelik olarak aşağılamaktadır.¹⁶²

Bu yabancılaşma elitlerin koloniciyle bağ kurmasını kolaylaştırmaktadır. Böylece yerel elitler hemen yabancı ortaklarıyla ticaret anlaşmaları yapmakta ve ülkenin zenginliklerini birkaç kişi arasında paylaşarak batıya peşkeş çekmektedirler. Post-kolonyal dönemde tıpkı koloni dönemi

---

Fanon Çoğu, 1960'larda Amerika'da ve Britanya'da Var Olan Siyah Hareketleri İçin Önemli Bir Motivasyon Kaynağı Olmuştur.

¹⁵⁷ Dirlik, s.307.

¹⁵⁸ Amilcar Cabral, National Liberation and Culture, The Journal of Pan African Studies, vol.3, no.5, e-Document, December 2009, s.4,5

¹⁵⁹ Loomba, Kolonyalizm Postkolonyalizm, s.230.

¹⁶⁰ Edward W. Said, Culture and imperialism, 1st Vintage Books ed., June 1994, s.322,323.

¹⁶¹ Fanon, Yeryüzünün Lanetlileri, s.167.

¹⁶² A.g.e, s.113.

gibi muhalif gruplara karşı şiddet uygulanmıştır. Bu durum ülkede koloni döneminde var olan gösterilerin ve kargaşanın devam etmesine neden olmuştur.¹⁶³

Bu kimlik inşa sürecini Fanon, kademeli bir şekilde şöyle özetlemektedir: Önce yerel elit, sömürgecinin üstünlüğünü kabul eder; sonrasında elit yerel kimliğini, sömürgeciyi taklit ederek inşa eder; bunun ardından yerel elit bu taklit kimlikten rahatsız olur ve kendi özgünlüğünü arar. Bu aşamada ortaya çıkan kimlik romantik öğelere sahip ve asli kimlikten uzak bir biçime sahiptir. Bu kimliğin sahip olduğu geleneksel olmayan kimlik anlayışının işlevi batılı öğelerden uzaklaşmaktır. Son aşama, bu suni kimliğin unsurları göz önünde bulundurularak, ulusun kendi öz kimliğini tanımlama ve onu kabullenme aşamasıdır'.¹⁶⁴

Bhabha farklı olarak kimlik inşa sürecini bir tür kaosa benzetmektedir. Yani sonu olmayan bu soyut süreç, kimlik yapıcıyı imgeleri kullanmaya itmektir. Dolayısıyla süreç ampirik bir durumdan ziyade romantik bir durum olarak görülmektedir. Bu imgelem süreci, egemen gücün hayalleri ve ideolojileri doğrultusunda her zaman otoriteye bağlı olarak yeniden üretilmektedir.¹⁶⁵ Diğer taraftan kimlik üretimi bir fabrikanın sıfırdan üretiminden ziyade, var olan bir ürüne üretim aşamasında veya pazarlama aşamasında sadece belirli değişiklikler yapılması veya yeni kitle ve pazar aranmasına benzetilebilir.¹⁶⁶ Diğer bir ifadeyle kültür ve kimlik her zaman egemen olanların arzularına hitap edecek şekilde düzenlenmektedir.

Kimlik tartışmalarında diğer bir konu Bhabha'nın üzerinde durduğu melezlik (hibritide) kavramıdır. Kavram her iki kültürden etkilenecek ortaya kısmen bağımsız yeni bir kültür veya kimlik koyabilen oluşumları tasvir etmek için geliştirilmiştir. Bu anlamda melezlik temelde kolonyal dönem boyunca sömürgeci ve sömürülen arasındaki etkileşim çerçevesinde üçüncü bir alan yaratmaktadır.¹⁶⁷ Hint eğitim yasasını düzenlemiş Maculay'ın şu ifadeleri melez kimlik yaratımındaki problemleri bakış açısına bir örnek olarak verilebilir: *“Yapılması gerekenler, Hindistan'da milyonlarca insan ile bizim aramızda bağ kurabilecek bir sınıf oluşturmak biyolojik olarak Hintli ama aklen ve ahlaken İngiliz bireyler yetiştirmek ve Hint dillerini batılı*

---

¹⁶³ A.g.e, s.171.

¹⁶⁴ Bill Ashcroft, Gareth Griffiths Ve Helen Tiffin, The Postcolonial Studies Reader, Routledge In The Taylor & Francis E-Library, 2003, s.158-159.

¹⁶⁵ Bhabha, s.120.

¹⁶⁶ Yetişkin, s.7.

¹⁶⁷ Bill Ashcroft, Gareth Griffiths Ve Helen Tiffin, s.119.

*kavram ve kelimelerle daha rafine hale getirmektedir.”*¹⁶⁸ Bu politikalar kolonicinin Hintlinin kültürü üzerinden kimliğini inşa etmeyi amaçladığını göstermektedir. Çünkü kültür kişilerin hem dünyayı algılamasına hem de bu dünya algısı üzerinden kültürü yeniden inşa etmesine sebep olan bir süreçtir. Bu noktada dil çok önemlidir., Loomba dilin önemini şu sözlerle ifade etmektedir: *“Yerli hangi dilde konuşur? Kendi dilinde mi yoksa efendisinin dilinde mi? Daha da önemlisi hangi dilde konuşursa dertlerini anlatır?”*¹⁶⁹

Bhabha, Hindistan’da İngiliz yönetiminin ilk yıllarını incelemiş ve dil konusunda bazı noktalara dikkat çekmiştir. Bhabha’ya göre ilk yıllarda Hindistan’da, İngilizlerin yerlilerle ilişkilerinde kendini tam olarak anlatmak gibi bir amaçları olmamış ve kolonizeyle el ve baş işaretleriyle anlaşmaya çalışmışlardır. Çünkü İngilizler tam olarak anlaşmaya gerek görmemişlerdir. Bununla beraber anlaşmaya yönelik ortaya çıkan bazı sözcükler ya da çeviriler, kültür ötesi bir kimlik yaratmıştır. Bhabha bunu şeffaf asimilasyon olarak adlandırmaktadır. Bu durum ara bir kültürün ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Böylece sadece dili dönüştürmenin ötesinde kültür, gelenek ve alışkanlıklarda dönüştürülerek taklitçi melez bir kimlik meydana gelmektedir.¹⁷⁰

Bhabha melez kimliği taklit kavramı ile açıklar. Ona göre asimilasyon süreci ortaya taklit olarak nitelendirdiği bu yeni durumu ortaya çıkarmaktadır. Taklit tamamen aynı olmayan farklılığın öznesi olarak yaratılmış, tanınabilir veya kabul edilebilir bir ‘öteki’ olarak tanımlanmaktadır. Taklit, gerçeğinin gizli, aşırı ve uygunsuz bir halini ifade etmektedir.¹⁷¹ Bu anlamda yerliye zorunlu olarak sunulan bu tür varoluşsal önermeler kimliksel olarak bağımlı hale getirmektedir. Ancak Bhabha taklitçi melez kimlikte var olan bazı dayatmaları avantaj olarak da nitelendirmektedir. Buna göre batılıyı taklit eden; batılı kaideleri –hak, eşitlik, özgürlük- talep edecektir. Bu durum bağımsızlığa kadar gidecek bir süreci başlatabilir. Bu açıdan bazı değerleri kazanmaması için kolonici kolonizeden uzak durmaya çalışmış, tam anlamıyla bir taklit istememiştir.¹⁷²

---

¹⁶⁸ Bruce Tiebot McCully, English Education And The Origins Of Indian Nationalism, New York Columbia University Press, 1940, Alıntılan Madun Konuşabilir Mi? Spivak, Dipnot Kitap, 1999, s.43.

¹⁶⁹ Loomba, s.259.

¹⁷⁰ Bhabha, s.239-241.

¹⁷¹ Bhabha, s.174.

¹⁷² Homi Bhabha Of Mimicry and Man: The Ambivalence of Colonial Discourse, October, Vol.28, Discipleship: A Special Issue on Psychoanalysis (Spring, 1984), 1984, s.126.

Son olarak melezliğin postkolonyal anlamından bahsedecek olursak, melezlik sömürgeci ile sömürülen arasında kimlik ve yapı itibariyle büyük benzerliklere ve ortaklıklar varken diğer taraftan, pek çok farklılığa da sahip olunmasıdır. Bu noktada kolonize için en önemli açmaz, yaşadığı acı, fakirlik ve işgal sebebiyle tam olarak taklit ettiği batılı gibi olmadığını fark etmesidir.¹⁷³ Bu farkındalık yerlinin batılının bir parçası olmadığını anlaması ve kendini tanımlaması anlamına gelmekte, böylece yerli kendi kimlik ve politik tartışması neden olur. Bu açıdan hibritide yapısı itibariyle eksik, komik, anlaşılmaz ve taklitçi olsa da öz benliğe giden yolda, özellikle koloni öncesi modern kurumlara sahip olmayan ülkeler için zorunlu bir kimlik sürecidir. Kimlik sadece kültürel veya tarihsel unsurlardan oluşmaz; dahası politik ve ekonomik unsurlarla da ilişkili olduğundan; doğru yerel kimlik yaratımı için uzun ve sağlıklı bir süreçte ihtiyaç vardır.

---

¹⁷³ Pınar Bilgin, Turkey And EU/Rope: Discourses of Inspiration/Anxiety In Turkey's Foreign Policy, Review Of European Studies Vol. 4, No. 3; July 2012, s.112.

İKİNCİ BÖLÜM

Demokratik Yapılar Otoriter Yapılar Karşılaştırmasına Postkolonyal Bir Bakış

Bu bölümde önce demokratik siyasi yapılar meşruiyet kaynağı açısından otoriterleşme ve ulusal kimlik etrafında otoriter rejimlerle karşılaştırılarak postkolonyal teori çerçevesinde analiz edilecek daha sonra Dahl'ın¹⁷⁴ demokrasi kriterleri de göz önünde bulundurularak siyasi yapılar aşağıdaki beş başlık altında aynı perspektiften incelenecektir:

- Anayasa
- Parlamenter Yapı
- Siyasi İktidar
- Sivil Toplum
- Medya

A. Demokratik Meşruiyetin İnşası: Ulusal Kimlik ve Otoriterleşme

Günümüzde demokrasi en çok tercih edilen rejimdir. Kısaca demokrasi halkın kendi kendisini idare ettiği yönetim biçimi olarak tanımlanabilir.¹⁷⁵ Daha kapsamlı tanımıyla demokrasi medeni ve siyasi haklar, özgür ve adil seçimler, hukukun üstünlüğü, konuşma ve toplanma özgürlüğü, rekabet ve katılım hakkı, siyasi partiler, sivil yapıların, medya ve vatandaşların rahatça siyaset veya muhalefet yapabildikleri bir siyasi sistem olarak tanımlanabilir.¹⁷⁶

Demokrasinin kökenleri Antik Yunan'a kadar dayansa da bugünkü anlamını Batı Avrupa'da monarşiye karşı hak ve özgürlük kazanımlarıyla elde etmiştir. 1215 yılında Magna Carta'nın imzalanmasıyla beraber Kralın yetkileri belli ölçüde sınırlandırılmış ve demokrasi Avrupa'da yeni formunu almıştır.¹⁷⁷ Bundan sonraki süreçte İngiltere'de Petition of Rights (1628), Habeas

¹⁷⁴ Bknz. Robert Dahl, *Demokrasi Üstüne*, Betül Kadıoğlu (Çev.), Ankara: Phoenix Yayınevi, 2001.

¹⁷⁵ Stephanie Smith And Natalie Stockmann, "the Future Of U.S. Democracy Promotion: Strategies For A Sustainable Fourth Wave Of Democratization", Henry M. Jackson School Of International Studies, 2011, s.11-12.

¹⁷⁶ Danielle Huber, *Democracy Promotion And Foreign Policy: Identity And Interests In U.S, Eu And Non-Western Democracies*, London, 2015, s.24.

¹⁷⁷ Magna Carta Libertatum, İstanbul Barosu Başkanlığı, <https://www.istanbulbarosu.org.tr/files/docs/magna2017-2.pdf>.

Corpus Act (1640), Bill of Rights (1689), ABD’de bireysel hak ve özgürlükleri onayan Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi (1776) ve Fransa’da İnsan ve Vatandaşlık Hakları Bildirgesi (1789) gibi temel liberal demokratik metinler oluşturulmuş ve bunlarla siyasi iktidar sınırlandırılmıştır. Bu metinlerin en önemli amacı iktidar karşısında bireye güç kazandırmak olmuştur. Bu açıdan modern demokrasi siyaseti kontrol etmek adına anayasa, eşitlik, hukukun üstünlüğü vb. unsurları içermektedir.¹⁷⁸ Diğer bir ifadeyle hak ve özgürlük arayışı Avrupa’da liberal demokratik unsurları ortaya çıkarmış, on sekizinci yüzyıl itibariyle demokrasi temsili biçimiyle Avrupa siyasetinde merkezi bir konuma sahip olmuştur.¹⁷⁹

Bu bağlamda modern demokrasi temsiliyet, kuvvetler ayrılığı ve anayasacılık olmak üzere yeni unsurlar kazanmıştır. Modern demokrasiye, çoğunluğun tiranlığını önlemek adına bu türden kurumsal düzenlemeler getirilmiştir.¹⁸⁰ Bu düzenlemelerden biri olan kuvvetler ayrılığı, devlet gücünü yasama, yürütme ve yargı arasında paylaştırarak, devlet gücünün denetlenmesini sağlar.¹⁸¹ Benzer şekilde anayasacılık da devlet kurumlarının sınırlarını belirleyerek devletin otoriterleşmesini engellemeyi öngörmektedir.¹⁸²

Bu açıdan modern demokrasi seçimlerin yanı sıra başka yapılara da sahiptir. Robert Dahl’a göre bir demokrasinin sağlıklı çalışabilmesi şu altı unsura bağlıdır: “Seçilmiş temsilciler, özgür, adil ve sık sık yapılan seçimler, ifade özgürlüğünün korunması, alternatif bilgi kaynaklarına ulaşabilme, demokratik yapıların özerk olması ve vatandaşların demokratik sürece dahil edilmesidir.”¹⁸³ Bu açıdan değerlendirildiğinde demokrasi seçimle gelmiş kişilerin yönetiminin yanı sıra hak ve normlardan oluşan politik bir süreçtir. Diğer bir ifadeyle demokrasi liberal değerlerin politik bir pratiği konumundadır.¹⁸⁴

---

¹⁷⁸ Mehmet Güneş, Bir Siyasal Rejim Ve Demokrasi Uygulaması Olarak: Vesayetçi Demokrasi, Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s.21.

¹⁷⁹ Robert A. Dahl, Demokrasi Ve Eleştirileri, Levent Köker (Çev.), Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Ve Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, 1993, s. 34.

¹⁸⁰ Nesrin Demir, (2010). Demokrasinin Temel İlkeleri Ve Modern Demokrasi Kuramları/Basic Principles Of Democracy And Modern Democracy Theories. Ege Akademik Bakış, 10(2), s.601-602-603.

¹⁸¹ Ahmet Nohutçu, Kamu Yönetimi, 7. Baskı, Ankara: Savaş Yayınevi, 2011, s.442.

¹⁸² Alain Touraine, Demokrasi Nedir? (Çev. Olcay Kunal), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002, s. 64.

¹⁸³ Robert Dahl, Demokrasi Üstüne, Betül Kadioğlu (Çev.), Ankara: Phoenix Yayınevi, 2001, s.99-100.

¹⁸⁴ Hasan Demir, “Demokrasi Düşüncesinin Gelişimi Bağlamında Demokrasi Ve Demokrasi Karşıtı Görüşler: Giovanni Sartori Ve Carl Schmitt”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s.78-79.

Ayrıca bu dört unsurun dışında demokratik siyasi yapıyı etkileyen diğer bir unsur siyasi iktidara meşruiyet kazandıran ulusal kimliktir. Bu açıdan siyaset yapıcılar (siyasi elitler, siyasi iktidar veya parlamanto vb.) kültürel motifleri¹⁸⁵ rafine ve kristalize ederek toplumun homojenize olmasını sağlar ve ulusal kimliği¹⁸⁶ inşa eder. Yani klasik dönemde devletin egemen unsuru kralın şahsı iken modern devletle birlikte egemen unsur ulus haline gelmiştir. Bu noktada en önemli fark kral hem gerçek bir kişi hem de soyut bir otoriteye sahipken, ulus sadece soyut bir olgudur. Bu yüzden ulusal kimlik, onu temsil edecek sembol ve imgelere¹⁸⁷ ihtiyaç duymaktadır.¹⁸⁸ Ulusal kimlik, Fransız ihtilalinden itibaren siyasi bir söylem halini almış ve siyasetin ana argümanlarından biri haline gelmiştir.¹⁸⁹ Dolayısıyla demokratikleşme tartışmaları ulusal kimlikle de ilişkilidir. Zira çoğulcu veya kapsayıcı olmayan bir ulusal kimlik demokratik yapının sağlıklı çalışmasını engelleyecektir.

Demokrasi çok aşamalı ve zor bir süreçtir. Dolayısıyla demokratik olduğu iddiasındaki bir çok rejim tam anlamıyla demokratik olarak kabul edilmemektedir. Diğer bir ifadeyle bir ülkede meclis, anayasa ve seçim gibi organizasyonların olması o ülkenin demokratik olduğu anlamına gelmez. Örneğin seçimler demokrasiler için hayati öneme sahipken, otoriter demokrasiler için bir tür manipülasyon aracı konumundadır. Ayrıca bu tarz ülkelerde muhalefetin imkanlarının kısıtlanması veya seçimlerin iptal edilmesi gibi yöntemlerle demokrasi çalışmaz hale gelmektedir.¹⁹⁰

Bu açıdan Otoriter yönetimler için seçimler, ülkedeki muhalefeti susturmak adına, fiziksel şiddete başvurmaya göre çok daha az masraflı ve sorunlu bir yöntemdir.¹⁹¹ Seçimler tüm hile ve manipülasyona rağmen bu tip otoriter ülkelerde politik eğilimleri işaret eder.¹⁹² Seçimler

---

¹⁸⁵ Didem Güngör Fırat , Ulus-Devlet Anlayışı Karşısında Toplumsal Hafızanın Direnişi: Rembetiko Örnek Olayı, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Siyaset Ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı,2014, s.11-12.

¹⁸⁶ Vestfalya Öncesi Süreçte Toplum Ve Devlet Hayatını Din Düzenlemiştir. Vestfalya Sonrası Süreçle Devletler Kendi Toprak Ve Halklarına Sahip Olabilme Hakkına Sahip Olmuştur. Böylece Devletler Bünyesinde Ulusal Dil, Tarih, Gelenekler Vb. Metalar Ortaya Çıkmıştır. Bknz. Richard Falk, s.50.

¹⁸⁷ Bu Ögeler Tarihi Bir Başarı, Dini Bir Argüman, Kültürel Ögeler Veya Dil Olabilir.

¹⁸⁸ Türe, 2008: s.12-13.

¹⁸⁹ Didem Güngör Fırat, s.9.

¹⁹⁰ Selin M. Bölme, The Roots of Authoritarianism in The Middle East, Jülide Karakoç(Ed.), Authoritarianism In The Middle East Before And After The Arab Uprisings, Palgrave Macmillan Uk, 2015, s.7-8.

¹⁹¹ Buehler, M. "Safety-Valve Elections and The Arab Spring: The Weakening (And Resurgence) Of Morocco's Islamist Opposition Party," Terrorism and Political Violence, 25, 2013, s.151.

¹⁹² Brownlee, J. Authoritarianism in An Age Of Democratization. Cambridge: Cambridge University Press. 2007, s.6-9.

sadece toplumu değil aynı zaman da siyasetin önemli belirleyicisi olan elitlerin de kontrol edilmesini sağlamaktadır.¹⁹³ Otokratik seçimler, siyasi elitlerin hükümette veya işlevsiz bir mecliste var olmasına imkan sağlar. Bu sayede siyasi elitler siyaseten çıkar elde eder ve sistemin devamlılığı için mücadele verirler. Nitekim siyasi elitler tıpkı seçimler gibi rejime tehlike değil altyapı olma özelliği taşımaktadır.¹⁹⁴

Juan J. Linz ve Alfred Stepan bu durumu demokrasinin ve otoriterliğin her ikisinin de kurumsallaşmadığı demokrasiyle otokrasi arasında otoriter-demokratik melez rejimler olarak tanımlamaktadır.¹⁹⁵ Bu tarz hibrit rejimleri tanımlamak adına ‘seçimli otoriterlik’, ‘rekabetçi otoriterizm’, ‘yarı otoriterizm’ ve ‘yumuşak otoriterizm’, gibi farklı tanımlar getirilmiştir.¹⁹⁶ Otoriterliğin alt kırılımları bu çalışmanın doğrudan odağını oluşturmadığı için ayrıntıya girilmeyecektir. Bundan ziyade otoriter demokrasilerin temel niteliğine odaklanılmıştır.

Demokrasi eksikliğinin kökenlerini ekonomik yapıdan,¹⁹⁷ dış tehdit veya savaş hazırlığından¹⁹⁸ kimliksel özelliklerden, kültürel¹⁹⁹ ve dini sebeplerden²⁰⁰ kaynaklı olarak açıklayan birçok çalışma mevcuttur.²⁰¹ Buna karşın bu çalışma otoriterleşmenin kökenlerini tarihsel bir perspektiften kolonicinin bıraktığı kurumsal, kültürel ve zihinsel miras üzerinden açıklamaktadır.

Ortadoğunun otoriterleşmesi tarihsel olarak dışsal yöneticilerle gerçekleşmiş, özellikle avrupalı işgaliyle modern formda otoriter kurumlar ortaya çıkmıştır denilebilir.²⁰² Avrupalı koloniciler tarafından bölgede kendi çıkarları yönünde meşruiyetten yoksun ve çarpık yapılar inşa edilmiş, ayrıca eski yapılar tahrip edilerek sağlıklı çalışmayan bir sistem kurulmuştur. Bu yeni yapılar toplumu bölmüş, kendi yerli ve yabancı elitlerini üretmiş, işlevsiz bir sivil ve siyasi toplumu

---

¹⁹³ Bölme, s.25.

¹⁹⁴ B. Magaloni, *Voting For Autocracy*, New York: Cambridge University Press, 2006, s.16-19, Alıntılayan:Bölme, s.26.

¹⁹⁵ Linz Ve Stepan, 2013, s. 20-21.

¹⁹⁶ Bölme, s.11.

¹⁹⁷ Heidi Katriina Huuhtanen, *Building an authoritarian state: the influence of external security and fiscal environment on Syrian authoritarianism*, Durham univesty, 2008 s.33-34.

¹⁹⁸ Charles Tilly, "War Making and Statemaking Asorganized Crime." In Evans, Peterb., s.286.

¹⁹⁹ *Building an Authoritarian State/ Of External Security and Fiscal Environment on Authoritarianism*, s.40.

²⁰⁰ Huntington, 1984, s.208.

²⁰¹ Bakınız Selin M. Bölme *The Roots of Authoritarianism in The Middle East*, s.7-8.

²⁰² Bölme, s.16.

ortaya çıkarmıştır.²⁰³ Avrupalı yöneticiler, bu dönemde meşruiyet kazanmak için ve normatif kaygılarla demokratik adımlar atsa da bunlar sadece şeklen var olmuştur.²⁰⁴ Bu açıdan ortadoğu ülkeleri, koloni sonrası dönemde zayıf siyasi kurumlar, zayıf bir sivil toplum ve dışa bağımlı bir siyasi güç devir almıştır.²⁰⁵

Postkolonyal teori açısından, koloninin demokratik siyasi yapı ve ulusal kimliği etkilemesi, Foucault'un bilgi-iktidar paradigması, bilgiyi yaratan iktidar, toplumu bu yolla yönlendirmiş hatta zihinlerini yeniden inşa etmiş ve onları nesneleştirmiş olur²⁰⁶, düşüncesi etrafında değerlendirilebilir. Bu açıdan kurumların ve yasaların inşa edilmesinde, iktidar (kolonici veya yerel elit) kendi çıkarları için bunları dizayn edebilir ve böylece demokratik kurumlar üzerinde kendi çıkarları için etki bırakabilir. Benzer şekilde bir güç ve meşruiyet aracı olarak kimlik yaratımı da devleti etkileyen egemenlerin çıkarları doğrultusunda dönüştürülebilir. Dolayısıyla kimlik toplum için dayatma ve epistemik bir şiddete dönüşebilir.

Kolonize olmuş ülkelerde yerel halk ve siyasi elitler kolonyal gördükleri şiddet, aşağılama ve kötü muamele yüzünden, toplumsal ve siyasi kültür açısından travmatik bir duruma evrilirler.²⁰⁷ Nitekim bu durum onların ulusal kimlik ve politik kültürlerinin etkilendiği çok boyutlu ve devinimsel bir süreçtir. Bu açıdan kolonize kimliği kolonyal taklit etme, kolonici karşıtlığı ve koloninin bıraktığı travmalar üzerinden etkilenecek ortaya çıkar.²⁰⁸ Bu türden bir yerel kimlik yaratımı da koloniciyi taklit ederek toplumu homojenize eder ve bazı grupları marjinalleştirerek kendi madunlarını (alt gruplarını) yaratır.²⁰⁹ Diğer taraftan kolonyalizm sonrası yönetimde olan kadrolar, popülist argümanlarla kısa sürede güçlü ideolojik bir meşruiyete sahip olarak otoriteyi sağlar ve ülkenin sömürü döneminden kaynaklı eksiklerini düzeltmek adına bir reform dönemi başlatırlar. Bu kadrolar sahip oldukları güç sayesinde siyasi, toplumsal ve ekonomik pek çok

---

²⁰³ Lisa Anderson, "The State in The Middle East and North Africa," *Comparative Politics*, 20 (1), 1987, s.5-7.

²⁰⁴ Eva Bellin, "Robustness of Authoritarianism In The Middle East: Exception- Alism In Comparative Perspective," *Comparative Politics*, 36 (2), 2004, s.150.

²⁰⁵ Eric Chaney, George A. Akerlof And Lisa Blaydes, "Democratic Change In The Arab World, Past And Present [With Comments And Discussion]," *Brooking Papers On Economic Activity*, Spring, 2012, s.385.

²⁰⁶ Foucault, Michel (2000) *Seçme Yazılar 2*, çev. Işık Ergüden & Osman Akinhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.204) Alıntılaman Veli Urhan M. Foucault Ve Bilgi/İktidar İlişkisinin Soykütüğü, s.101.

²⁰⁷ Ashcroft, Griffiths Ve Tiffin, s.267.

²⁰⁸ A.g.e., s.158-159.

²⁰⁹ Gayatri Chakravorty Spivak, *Madun Konuşabilir Mi? Dilek Hattatoğlu, Emre Koyuncu , Gökçen Ertuğru(Çev.), Dipnot Kitap, 2016 , s.50.*

reformu hızlıca gerçekleştirebilir.²¹⁰ Bu açıdan koloni sonrası dönemde siyasi elitlerin rolünün olumlu ve olumsuz tarafları mevcut olduğu söylenebilir.

B. Kurumsal Demokratik Yapılar ve Otoriter Formları

1. Anayasa

Anayasa, devletin biçiminin, rejiminin, yasama, yürütme ve yargı gibi temel organlarının yapısının ve sınırlarının belirlendiği, temel hak ve özgürlükleri koruyan siyasi bir yapıdır.²¹¹ Anayasa da diğer siyasi organizasyonlar gibi evrimsel bir süreçle bugünkü halini almıştır. Buna göre anayasa ilk kez on yedinci yüzyılda monarşi karşısında kazanılan hakların korunumu olarak imzalanan paper isimli bazı siyasi-hukuki metinlerle ortaya çıkmıştır.²¹² Bu tip yazılı olmayan, teamül ve belgelerden oluşan anayasalara yazılı olmayan anayasalar denmektedir. Bunun en önemli örneği İngiliz Anayasası'dır.²¹³ Buna karşın bugün daha çok yazılı anayasalar tercih edilmektedir. Bugünkü anlamda yazılı anayasa, ilk kez Amerikan devrimi sonrası yapılan Amerikan Anayasası'dır. Yazılı anayasalar iki farklı biçime sahiptir. İlki devlete dair temel esasların yüzeysel olarak belirlendiği çerçeve anayasalardır. Diğerisi ise devlet ve kamusal alanın her noktasının ayrıntılı düzenlendiği düzenleyici anayasalardır. Bu tarz anayasalar da temelde siyaset kurumuna veya yasama organına karşı güvensiz veya itimatsız bir bakış açısı söz konusudur.²¹⁴

Anayasanın metni kadar anayasa yapım süreci de devletin esasını oluşturması sebebiyle siyasi bir organizasyondur. Buna göre anayasa yapımını üstlenen organlardan ilki, sadece anayasa yapmak için organize edilen ve anayasa yapımı sonrası kendini fesheden ya da başka bir yapıya dönüşen anayasa konvansiyonelleridir. Bu tip organizasyonların en önemli örneği 1787 yılında Amerikan anayasası yapımı için kurulmuş organizasyondur.²¹⁵

İkinci anayasa yapımını yürüten organizasyon, kurucu iktidar olarak kabul edilen sahip olduğu yürütme gücüyle anayasa yapımını gerçekleştirerek devlet unsurlarının hukuki statülerini,

---

²¹⁰ Ellen Kay Trimberger, *Revolution from Above*, New Brunswick: Transaction Inc, 1978, s.2-5.

²¹¹ Tarık Zafer Tunaya, *Siyasal kurumlar ve Anayasa Hukuku*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İstanbul Üniversitesi yayınları,4. Baskı,1980, s.110-111.

²¹² Martin H. Redish, *The Constitution As A Political Structure*, Oxford University Press,first edition,1995,s.103

²¹³ Kemal Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş*. Bursa: Ekin Yayın Dağıtım, 2008, s.15,

²¹⁴ Mustafa Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, 8. Baskı, Siyasal Yayınevi, Ankara, 2010, s. 36-37.

²¹⁵ L. W. Levy, "Constitutional Convention", *Encyclopedia of American Constitution* (Leonard W. Levy – Kenneth L. Karst, Eds.) 2nd. Ed., Vol. 2, New York: Macmillan Reference, 2000, s.514.

işlevlerini ve sınırlarını belirleyen yapılarıdır.²¹⁶ Bu yapıların anayasa yapımı sırasında herhangi bir hukuka uygunluk ihtiyacı yoktur.²¹⁷ Sahip oldukları meşruiyet kaynağı tam olarak siyasi ve toplumsaldır. Bu anlamda kurucu iktidarlar, genelde bir savaş, devrim veya darbe sonucu ortaya çıkan yapılarıdır.

Bu tarz yapılar yeni bir anayasa metni oluşturarak siyasi rejimi kendi amaçları doğrultusunda inşa ederler.²¹⁸ Kurucu iktidarlar bazı açılardan anti-demokratik olmakla eleştirilmiştir. Zira anayasa yapımı, bu tarz yapıların sahip olduğu meşruiyetin çok ötesinde toplumu ve siyasi kurumları doğrudan etkileyen bir süreçtir, çünkü bu yapılar çoğu zaman toplumu ve devleti kendi ideolojisi çerçevesinde şekillendirmektedir.²¹⁹

Anayasa yapımının üçüncü yöntemiye, anayasada belirtilen şekliyle, yasamanın veya yürütmenin bazı unsurları tarafından yapılmasıdır. Bu tip anayasa yapım süreci genellikle toplumsal çoğunluğun kabulü ve katılımı için meclisler aracılığıyla yapılır.²²⁰ Ancak yürütme gerek kendi bünyesinden gerekse bürokratlar aracılığıyla süreci etkileyebilir. Aynı şekilde meclis komisyonları, uzman komisyonları, halk toplantıları veya referandum gibi organizasyonlarda anayasa yapım sürecinde etkilidir.²²¹

Siyasi iktidarın kendisi ve politikalarını dayandırabilecekleri bir üst belge yani anayasa büyük bir meşruiyet aracıdır. Bu açıdan özellikle savaş, devrim ve darbe gibi olağandışı olaylar sonrası gelen hükümetler genellikle kendi uygulamalarına, dayanak oluşturmak ve meşruiyet kazandırmak adına anayasa yapım sürecine girmektedirler.²²² Otoriter ülkeler veya az gelişmiş ülkelerde anayasa yapımı büyük oranda, halktan uzak tek taraflı iç ve dış odakların etkisiyle yapılır.²²³ Anayasaların yapılarının demokratik mi yoksa otokratik mi olacağı temelde onu yapan siyasi elitlerin elindedir. Yani bir anayasanın kabul sürecinde halka sorulup sorulmaması

---

²¹⁶ Erdoğan, s.51-52.

²¹⁷ Kemal Gözler, Kurucu İktidar, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 1998, s.68.

²¹⁸ Gözler, Kurucu İktidar, s. 68.

²¹⁹ Mehmet Yavuz, Türkiye’de Anayasalar Ve Demokratik Anayasa Yapım Süreçleri, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2017, Yüksek lisans Tezi, s.40.

²²⁰ Cem Eroğul, Anayasayı Değiştirme Sorunu, Ankara: Sbf Yayını, 1974, s. 33.

²²¹ Yavuz Atar, Demokrasilerde Anayasal Değişmenin Dinamikleri, Mimoza Yayınları,2000, s.165.

²²² Muhammet Göktaş Türkiye’de Siyasal Kültür ve Anayasa Yapım Sürecine Yansımaları, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı,2009, s.61.

²²³ J. Elster, “Ways of Constitution-Making”, Democracy’s Victory and Crisis (Ed. Axel Hadenius), Cambridge: Cambridge University Press, 1997, s.125-128.

o anayasayı demokratik veya iyi düzenlenmiş bir anayasa yapmaz.²²⁴ Diğer taraftan anayasa ve anayasa yapım süreci her ne kadar hukuki gözüke de siyasi bir organizasyondur. Ancak anayasanın siyasi müeyyideler kadar hukuki müeyyidelere de sebep olması onu siyasal yapının en kritik konularından biri haline getirmektedir.

Postkolonyal teori için anayasa en temel devlet bilgisi anlamına gelmektedir. Yukarıda da ifade edilen bilgi iktidar paradigmasının bir sonucu olarak anayasa toplum, siyaset ve devlete dair birçok alanı belirler. Bu bağlamda ilk bölümde üzerinde durulan bilgi-iktidar ilişkisi bağlamında yasaları yapan iktidar toplumu nasıl hareket edeceğine hatta nasıl düşüneceğini dahi belirler veya etkiler.²²⁵ Bu açıdan iktidar var eden en önemli şey “doğru” olanı yaratma gücüdür. Bu açıdan anayasa ile toplumun hareket biçimi ve zihin dünyasında yönlendirilmiş olur. Diğer taraftan yine bilgi-iktidar paradigmasına göre bilgiyi yaratan iktidar toplumu nesneleştirerek istediği yönde yönlendirir.²²⁶ Bu açıdan anayasal metni yapan iktidar, devleti ve siyaseti kendi çıkarları veya amaçları doğrultusunda yaratarak siyasal yapıyı kendisinin öznesi olduğu bir nesneye dönüştürür.²²⁷ Böylece anayasa yapıcı (kolonici veya yerli elit) uzun süreli bir tahakküm kurmuş olur.

Benzer şekilde yasaları yani siyasi bilgiyi yapan iktidar (kolonici veya siyasi elitler), belirlediklerini siyasetin merkezine alarak anayasanın dolayısıyla devletin hizipleşmesine (partizanlaşmasına) sebep olur. Bu durum bazen bir ulusun bazen de bir kitlenin merkezileşmesini diğerlerininse marjinalleşmesini sağlar.²²⁸ Böylece siyasi iktidar kendi madunlarını yaratır ya da muhalif grupları marjinalleştirerek onlara epistemik bir şiddet uygular.

Ortadoğu ve üçüncü dünya ülkelerinde anayasa gibi dokümanlar, koloncinin desteğiyle veya koloniciyi taklit yoluyla ortaya çıkmaktadır. Bu da tam anlamıyla yerel meşruiyete sahip olması gereken anayasanın yapının ruhuyla çelişmesine neden olur. Ayrıca anayasalar siyasi

---

²²⁴ Mehmet Murat Öngel, Demokratik Anayasa Yapım Süreci, Yüksek Lisans Tezi, Ankara:Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,Kamu Hukuku Anabilim Dalı,2014 ,s.40-41.

²²⁵ Ahmet Kemal Bayram, İktidar Çözümlemelerinde Bir Mihenk: Michel Foucault Bilgi, Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 2 (7), 2003, s.43. s.33-46.

²²⁶ Vedat Çelebi, Michel Foucault'da Bilgi, İktidar Ve Özne İlişkisi, Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi, Cilt 5, No 1, 2013, s.514.

²²⁷ Çelebi, s.517.

²²⁸ Spivak, s.67-68.

kurumların yanı sıra siyasi kimliğinde belirlendiği veya ifade edildiği belgelerdir. Bu açıdan bir anayasanın yukarıda bahsedilen şekilde partizanlaşması siyasi iktidara kontrolü zor ve keyfi bir güç sağlayarak siyasi iktidarın otoriterleşmesine neden olabilir.

2. Parlamenter Yapı

Meclisler, eski Yunan ve Roma'dan günümüze kadar siyaseti farklı biçimlerde etkilemiştir.²²⁹ Ancak bu organizasyonlar çoğu zaman sistematik bir devlet yönetiminden öte bir istişare meclisi özelliği taşımıştır. Yani monarşinin veya oligarşinin belirli konularda danışmak ve rıza kazanmak için toplumun önde gelenleriyle toplandığı yerler parlamentonun kökenlerini oluşturmaktadır.²³⁰ Modern biçimiyle parlamento ilk kez İngiltere'de monarşinin otoritesini sınırlamak için ortaya çıkmış ve uzun süreli tarihi bir gelişimin sonucu olarak bugünkü haline gelmiştir.²³¹

Meclisler devrimler ve darbeler gibi olağan üstü dönemlerde toplumsal ve politik roller üstlenerek kurucu görevler de yerine getirmektedirler.²³² Ancak kuvvetler ayrılığı anlayışının ortaya çıkmasıyla meclisin en temel görevi yasamayı yerine getirmek olmuştur. Bu açıdan normal dönemlerde meclis, yasa yapmak ve hükümeti kontrol etmek gibi işleri yürütmektedir.²³³ Bu açıdan bir yasama organı olarak meclisin üç temel işlevi mevcuttur. Bunlardan ilki halkın temsilidir. Meclis, halkın temsili anlamında ırk, etnik köken, cinsiyet, dil, din vb. üzerinden pek çok farklı kitlenin sorunlarının dile getirildiği çoğulcu bir kurumdur. Meclisin ikinci işlevi ise, müzakeredir. Bu sayede ülkede iç ve dış problemlerini tartışabilecek imkân sağlanarak siyasete kurumu daha şeffaf hale gelir. Bu anlamda yasamanın üçüncü işlevi siyasal sistemin kontrolüdür. Buna göre devletin imkanlarını elinde bulunduran hükümeti kontrol edebilecek, bürokratların-yargı ve kamu denetleyicileri- ötesinde siyasi denge-fren mekanizmasıdır.²³⁴

---

²²⁹ Kuzey Avrupa'da Vikingler i.s. 600-1000 Ting İsmi Verdikleri Meclislerde Lider Seçmiş Ve Karar Almışlardır. Vikingler Bu Alışkanlığını Yağma İçin Gittiği Avrupa'nın Birçok Ülkesine Yayılmıştır. Bu Yapılar Önce Bölgesel Meclisleri Sonra Ulusal Meclislere Dönüşmüştür. Bknz. Robert A. Dahl, Demokrasi Üstüne, Ankara: Phoenix Yayınları, 2001, s.18.

²³⁰ İbrahim Yusufoglu, Tbm'm'de Yasama Sürecinde Komisyonlar Akdeniz Üniversitesi,2013, s.4.

²³¹ Peri Uran, Yasama İşlevinin Yerine Getirilmesinde Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2008, s.11.

²³² Mehmet Turhan, Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası, Diyarbakır: DÜHFY, No: 9, 1989. s. 28

²³³ Sonay Bayramoğlu, Yönetişim Zihniyeti: Türkiye'de Üst Kurullar ve Siyasal İktidarın Dönüşümü, İletişim, İstanbul, 2005, s.31.

²³⁴ Mehmet Yavuz, Türkiye'de Anayasalar Ve Demokratik Anayasa Yapım Süreçleri,Necmettin Erbakan

Bu noktada meclis veya parlamentoyla ilgili önemli noktalardan bir diğeri de siyasi partilerin önemidir. On sekizinci yüzyılın sonu itibarıyla meclis içi hizipleşme belirli konseptler çerçevesinde birleşerek siyasi parti kimliği kazanmıştır.²³⁵ Siyasi partiler belirli ilkeler ve politikaları gerçekleştirmek için anayasa ve teamüller ışığında devlet idaresinde bulunmak için örgütlenmektedir.²³⁶ Bu açıdan demokrasiler için meclisler; meclis için de siyasi partiler vazgeçilmezdir.²³⁷

Otoriter devletlerde yukarıda demokratik meşruiyet kaynakları bölümünde de bahsedildiği üzere meclis ve siyasi partiler mevcuttur. Ancak bu ülkelerde parlamento işlevsiz olmakta ve siyasi parti yapısı da çok partili ya da otoriter tek partiden oluşmaktadır. Bu partilerin temel özelliği yeni elitler yaratma veya elitler arası arabuluculuk yapmadır. Diğer bir ifadeyle bu yapılar siyasal nüfuz ve maddi kazanç sağlayabildiği oranda güçlenir ve varlıklarını devam ettirebilirler.²³⁸

Otoriter ülkelerde meclis, çoğu zaman siyaset üretme yerine bir onama ve meşruiyet makamı haline gelmektedir. Bu tip ülkelerde genelde parti sistemi, hâkim tek parti veya bir lider partisi etrafında şekillenmektedir. Bu hegemonyacı anlayış çoğu zaman meclisin iç dinamiklerini doğru çalışamaz hale getirmektedir.²³⁹ Olağanüstü dönemlerde veya gelişmekte olan demokrasilerde doğru çalışmayan meclis veya seçim sistemi sıkça görülür.²⁴⁰ Bu anlamda otoriter demokrasilerde yazılı olan yasal belgelerin (anayasa, antlaşma vb.) yapımı iktidar tarafından keyfi şekilde yapılır ya da iktidar yasal belgelerin dışında hareket edebilir. Otoriter rejimlerde parlamento içi rekabet de belirli yasaklarla sınırlanır. Genelde eski rejimle veya marjinalleştirilen bir ideolojiyle ilişkilendirilen kişi veya gruplar yasaklı hale getirilerek, otoritenin güveni ve siyasi konforu sağlanır.²⁴¹

Üniversitesi,2017, s.15.

²³⁵ Sonay Bayramoğlu, s.29.

²³⁶ Rıfat Aydın, Hükümet Sistemleri Ve Siyasi Partiler: Başkanlık, Yarı - Başkanlık Ve Parlamenter Sistemler, Gazi Üniversitesi,2017, Yüksek Lisans Tezi, s.3.

²³⁷R. A. W. Rhodes, Sarah A. Binder & Bert A. Rockman, Political Institutions, Handbooks, Political Institutions, Oxford University Press, First Published 2006, s.555.

²³⁸ Adapting Authoritarianism: Institutions and Co-Optation In Egypt And Syria Joshua Alan Stacher, University Of St. Andrews, Doktora tezi,2007, s.84

²³⁹ A. Y. Sarıbay, Türkiye’de Demokrasi Ve Politik Partiler. Bursa: Alfa Yayınları, 2001, s.28.

²⁴⁰ Temel Demirer, ve Özgür Orhangazi, “Kapitalizm ve Kriz”, 21. Yüzyılla Gelenler; Söylenceler ve Gerçek, (Ed. D. Özgür Orhangazi ve Cahide Sarı), İstanbul: Ütopya Yayınevi, 2002, s.96.

²⁴¹ Selçuk Akıncı, 1960-1980 Dönemi Türk Parlamentosu’nda Vesayetçi Yapılar, Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s.38.

Bunu sağlamak adına radikal milliyetçilik ve yabancı düşmanlığı gibi unsurlarla parlamento tek tipleştirilir. Bu açıdan bu tarz ülkelerde parlamentolar siyasi iktidarın ideolojisi yönünde olabildiğine kristalize olmuş durumdadır.²⁴² Otoriter ülkelerde parlamentonun diğer bir işlevi ekonomik kaynakların paylaşımıyla ilgilidir. Bu tarz ülkelerde seçilmiş elitler, rakiplerini saf dışı bırakma, ekonomik fayda ve prosedürel kolaylık edinme gibi amaçları gerçekleştirebilmek adına parlamentoda ya da siyasi partilerde bulunurlar. Bu yüzden siyasi elitler çoğunlukla sistemi değiştirme değil, sistemden yararlanma hatta sistemin devamlılığının peşindedir.²⁴³ Bu açıdan bu tarz ülkelerde parlamento ortak aklın değil grup çıkarlarının sağlandığı yerdir.

Siyasi iktidar (kolonici veya yerel elitler) için parlamento ülkedeki konumuna meşruiyet kazandırma aracıdır. Postkolonyal teoriye göre kolonici ülkenin elitleriyle iş birliği yapar, koloni sonrası dönemde elitler koloniciyi taklit ederek, madun grupları (alt gruplar) veya halkı adeta politik bir araç olarak görür.²⁴⁴ Siyasi elitler parlamentonun batıdaki demokratik görevlerinin ötesinde toplumu manipüle etmek ve iktidarı destekleyecek elitler yaratılması için kullanır. Dolayısıyla koloni sonrası dönemde parlamento, madunlar (alt gruplar) demokrasi için mücadele etmiş dahi olsalar, siyasi ve toplumsal olarak konumları ve sorunları devam eder. Diğer bir ifadeyle koloni sonrası dönemde parlamento bir tür manipülasyon aracı olarak faaliyet gösterir.

3. Siyasi İktidar

Demokrasilerde diğer bir unsur siyasal iktidardır. Siyasal iktidar iki perspektiften incelenebilir. İlki devlet mekanizmasının yürütme organı anlamında 'hükümetler', ikincisi siyasal iktidarda etkili olan grup veya kişilerin oluşturduğu 'siyasi elitler'dir. Hükümetler, modern siyasal sistemde devletin yürütme erkini oluşturan yönetim organizasyonlarıdır. Diğer bir ifadeyle hükümet, devletin sahip olduğu gücü kullanan geçici siyasal yapılardır.²⁴⁵ Bu açıdan hükümetler, demokratik siyasal yapının tüm araçlarını, temsil ettiği yapı adına kullanırlar.²⁴⁶

---

²⁴² Nam-sık In, *Authoritarianism in Egypt And South Korea / Praetorian Regimes of Gamal Abdul Nasser And Chung Hee Park*, Durham University, Institute for Middle Eastern & Islamic Studies The Faculty Of Social Sciences & Health, 2003, s.9-10.

²⁴³ Stacher, s.37.

²⁴⁴ Ashcroft, Griffiths ve Tiffin, s.245.

²⁴⁵ *Siyasetin Temel Sorunları.* / Leslie Lipson; Çev. Fügen Yavuz, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s.448.

²⁴⁶ Fatma Nur Uluşahin, *İki Başlı Yürütme Yapılanması*, Doktora Tezi Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler

Hükümetlerin öncelikli görevi hukukun üstünlüğünü göz önünde bulundurarak yasalara uygun ülkenin huzur, refah ve geleceği için sosyal, ekonomik ve kültürel politikalar üretmek ve ülkenin dışsal egemenliğine ve temsiline karşı diplomatik ve askeri uygulamaları yönetmektir. Hükümetler bu tarz faaliyetleri yürütebilmek için özel programları ve kurumları inşa ederler.²⁴⁷ Bununla beraber siyasal yapıların içerisinde hükümetler, sistemi en fazla tehdit eden siyasal yapılardır. Bunun en önemli sebebi vergiler, eğitim, savaş vb. sorunların çözüldüğü veya kararların alındığı makamlar olmasıdır. Bu yönüyle hükümetler insanlara ve diğer siyasi organizasyonlara doğrudan müdahale edebilecek güce sahiptirler.²⁴⁸ Diğer taraftan yürütmenin kendi çıkarları veya hedefleri için yasamayı, yargıyı, bürokrasiyi ve sivil toplumu dönüştürmesine az gelişmiş ve yeni kurulan ülkelerde sıkça rastlanır. Bu gibi durumlar darbeler, savaşlar veya halk isyanları gibi kaotik ortamlara sebep olur.²⁴⁹ Bu açıdan hükümetlerin kurumsal değil keyfi hareket etmesi siyasi sistemi olumsuz etkilemektedir.

Siyasi iktidar, toplumda en güçlü otorite kaynağıdır. Weber'e göre siyasi iktidar otoritesinin üç farklı kaynağı bulunmaktadır. Weber'e göre, ilk ve en eski otorite biçimi patrimonyal yani 'gelenekselci model'dir. Bu otorite modelinde geleneklerle düzenlenmiş kutsal bir otorite biçimi mevcuttur.²⁵⁰ Liderlerin sahip olduğu iktidarın sınırları geleneklerden oluşmaktadır. Nesnel olmayan kaideler sebebiyle liderler keyfi hareket edebilmektedir.²⁵¹ Bu tür otorite biçimi ilkel veya geleneksel toplumlarda görülür.

İkinci Weberyen otorite biçimi 'karizmatik otorite'dir. Bu otorite anlayışı ilk anlayıştan farklı olarak, hazır alışkanlıklardan ziyade bir kült inşa etmek üzerine kuruludur. Nitekim, otoriter ülkelerde yönetici sınıf varlığını, maddi –askeri veya iktisadi- imkânların yanı sıra soyut bazı ögeler üzerinden de devam ettirir. Soyut ögeler bir kurtuluş mücadelesi veya dini bir saik olabilecekken ideolojik, düşünsel bir meta da olabilir. Ancak Mosca'ya göre bunlar çoğu zaman toplumsal birer illüzyondan ibarettir.²⁵² Bu anlamda bu tür soyut imgelerle yaratılan liderlik

---

Enstitüsü ,2002 s.2.

²⁴⁷ Bahtiyar Tagayev Kazakistan'da Yasama Ve Yürütme Erki, Selçuk Üniversitesi, 2004, s.21-22.

²⁴⁸ John McCormick, Rod Hague, Martin Harrop, Compaire Governments And Politics Palgrave, 2016,10th. Edition, s.4-5.

²⁴⁹ Yaşar Pınar Özmen, Hükümet Sistemlerinin Sosyoekonomik Göstergelere Göre Karşılaştırılması: Latin Amerika, Asya Ve Doğu Avrupa Ülkeleri, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi,2018, s.43.

²⁵⁰ Weber, Max, Sosyoloji Yazıları, Çev: Taha Parla, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1986, s.81.

²⁵¹ Kurthan Fişek, Yönetim, Sevinç Matbaası, Ankara, 1979, s.73

²⁵² Gaetano Mosca, The Ruling Class, McGraw-Hill, 1959, s.70-72.

anlayışını Thomas Carlyle²⁵³ kitabında bir tarih okuması olarak kullanmıştır. Carlyle'e göre, "Tarih büyük insanların yaptıklarından ibarettir".²⁵⁴ Lider, toplumu daha önce hiç yürünmemiş bir yoldan, akıl ve cesaretin toplandığı ulu bir ruhla yürütebilen tanrısal bir kişiliktir. Toplum bu kişilere sevgi ve saygının ötesinde bir duyguyla, tapınmayla karşılık vermektedir.²⁵⁵ Yani bu otorite biçiminde liderin sahip olduğu saygınlık ve etki otoritenin esasını oluşturmaktadır.²⁵⁶ Bu modele verilebilecek en iyi iki örnek, peygamberlerin sahip olduğu auranın veya savaş kazanmış liderlerin sahip olduğu saygınlığın, halkın nezdinde büyük bir iktidara dönüşmesidir.²⁵⁷ Bu tarz karizmatik otoriteye sahip liderin sözleri artık neredeyse mutlak doğru kabul edilmekte; yaptıklarında ekstra bir anlam aranmakta veya bu anlam yaptıklarına yüklenmektedir.²⁵⁸ Siyasi sistemi kurumsallaşmamış ülkelerde siyasi, sosyal ve ekonomik sorunlarla mücadele için ihtiyaç olan siyasi güç, bu tarz karizmatik öğelerle sağlanabilir. Bu tür otorite biçimine özellikle bu çalışmanın odağındaki bölge olan Ortadoğu'da sıkça rastlanmaktadır. Sömürgeci yeni kurtulmuş ya da gelişmekte olan bu ülkelerde bir çoğulculuk olmadığı için genelde dar bir kitle, güçlü bir lider etrafında bu tip bir otorite inşa etmektedir. Modern devlet için esas olan rasyonel otoriteye muhalif olan bu durum, kurumsallaşmamış devleti daha da keyfi hale getirir.²⁵⁹

Son otorite biçimi meşruiyet kaynağını toplumsal ve rasyonel olarak yapılmış kurallardan alan 'yasal-ussal otorite'dir. Bu modelde otoritenin iktidara geliş şartları ve sınırları net bir şekilde bellidir. Bu tip bir otorite yasal düzenleme ve denetime tabi olduğu için keyfi hareket edemez. Ayrıca bu tip otorite ortaya çıkış biçimi sebebiyle bir uzmanlaşma sürecini de içermektedir.²⁶⁰ Bu otorite modeli Weber tarafından bürokratik otoriteyi açıklamak için kullanılmıştır. Bu otorite modelleri her rejimde belirli miktarda bulunabilir. Buna karşın özellikle yukarıda sayılan

---

²⁵³ T. Carlyle (1795-1881) İskoç edebiyatçı, tarihçi ve eğitmandir. Carlyle "Edinburgh Ansiklopedisi"ne makaleler yazmıştır. Bu yönüyle siyaset, iktisat ve sosyoloji gibi alanlarda eserler ortaya koymuştur. On Heroes, Hero-Worship And The Heroic In History adlı eserde pagan inancından modern çağa Napolyona kadar kahraman profili üzerinden tarih, siyaset ve sosyoloji okuması yapmıştır. Ayrıca kitapta Hz. Muhammet, Shakespeare, Martin Luther, Rousseau gibi farklı dönem ve alanlardan insanları da değerlendirmiştir.

²⁵⁴ T. Carlyle, On Heros The Electric Book Company Ltd, s.5.

²⁵⁵ A.g.e., s.17.

²⁵⁶ Maurice Duverger Siyaset Sosyolojisi Varlık Yayınları s.186.

²⁵⁷ Gülmez, Mesut, "Weber ve İdeal Tip Bürokrasi Anlayışı", AİD; C.8, S.1, Mart,1975, s.59.

²⁵⁸ Bilal Eryılmaz, Kamu Yönetimi, Üniversite Kitabevi, İzmir, 1994, s.53.

²⁵⁹ Nam-sık İn, s.7.

²⁶⁰ Kapani, M, Politika Bilimine Giriş, Ankara Bilgi Yayınevi,2003, s.90.

ilk iki otorite modelinin ağırlıklı olduğu ülkelerde siyasi iktidar demokratik yapının sağlıklı çalışmasını engeller.

Siyasi elitler, siyasi iktidarın yanı sıra toplumsal, ekonomik ve bürokratik anlamda da siyaseti etkileme gücüne sahip oldukları için rejimin devamı ve güvenliği açısından kritik önemdedirler. Bu anlamda otoriter rejimler, rejim güvenliğini sağlamak adına kendi elitlerini yaratırlar. Bu elitler yasal ve rasyonel bir yapı sayesinde meşruiyet ve otorite sağlar. Aynı şekilde hükümet sivil toplumla kayıt dışı şekilde de ortaklık içerisine girebilir. Oluşan bu ortaklık yüzünden sivil toplumu da siyasi elite bağımlı hale gelmesine neden olur.²⁶¹ Bu yüzden yasallık ve kurumsallık azaldıkça siyasi elitlerin gücü ve etkisi artmaktadır.

Siyasi elitler Ortadoğu ve üçüncü dünya ülkelerinde siyasetin temel belirleyicisidir Koloni sonrası süreçte siyasi elitler koloniciyi taklit ederek ülke kaynaklarını belirli üst gruplar arasında paylaşır.²⁶² Bu durum ülkede maduniyeti veya sınıfsal ayrımı daha da derinleştirmektedir. Diğer bir ifadeyle toplumsal sömürü sona ermez sadece el değiştirir.

Kolonyal geçmiş siyasal iktidarın şekillenmesinde kurumlardan işleyişe ve zihniyete kadar önemli etkiler bırakmaktadır. Tıpkı kolonicinin sahip olduğu bilgi gücüyle iktidarını sağlaması²⁶³ gibi yerel iktidar da iktidar bilgisini (siyasal, toplumsal ve ekonomik alanda) üretir ve bilginin getirdiği rasyonel otoriteyi kullanarak meşruiyetini sağlar.⁵⁴ Kolonici tarafından kolonyal kurumları çalıştırmak için kurulan bürokratik yapılar da sömürge sonrası döneme miras olarak kalmıştır.²⁶⁴ Bu kurumsal anlayış devri, koloni sonrası koloniciyle ilişkilerin devam etmesine sebep olmuştur. Bu sayede sivil bürokrasi ve daha çok da askeri bürokrasi, diğer toplumsal yapılardan özellikle de seçilmişler karşısında çok daha güçlü ve örgütlü durumdadırlar.²⁶⁵ Kolonyalizm siyasal yapının yaratımını ve çalışmasını doğrudan etkilemekte,

---

²⁶¹ Stacher, s.38.

²⁶² Spivak, Madun Konuşabilir Mi?, s.27.

²⁶³ A.g.e., s.27.

²⁶⁴ Muhammed Sami Belet, Türk Kamu Yönetiminde Siyaset Ve Bürokrasi İlişkisi: Üst Kurullar Bürokrasisi, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, 2008, s.58.

²⁶⁵ Ahmet Kemal Bayram ve Kerim Çınar, İktidar Ve Siyasetin Gölgesinde Bürokrasi Ve Demokrasi İlişkisi, İdealler, Zorunluluklar, Gerilimler, Akü Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 9, Sayı 1, s.18.

iktidarın halktan veya yerellikten uzak şekilde kolonicinin ya da siyasi elitin çıkarları doğrultusunda kararlar almasına sebep olmaktadır.

Kolonici dönemin ardında bıraktığı diğer bir iz ise yerel kimlik ve kültürde ortaya çıkan yoğun sömürge karşıtı söylemdir. Kolonyal dönem yerel halk için açlık, tecavüz ve işkence demektir.²⁶⁶ Bu sömürge karşıtı söylemin kimliğin inşasında yoğun şekilde kullanılması yerel kimlikte ulusal yenilmişlik duygusuna ve travmatik ögelere yol açarken, bu kimlik siyasal alanda irrasyonel politikalar uygulayan bir biçime dönüşür.²⁶⁷

Koloni sonrası siyasi iktidarlar, ülkede var olan sorunlar sebebiyle siyasetin çözebileceğinden daha karmaşık sorunlarla mücadele ederler. Kendilerinden siyasi, toplumsal ve ekonomik sorunların çözümünde mucize beklenen iktidarlar, beklentilere karşılık olağanüstü yetkiler elde edip demokratik siyasi yapıların (yasama, yargı, bürokrasi, vb.) çalışmasını normallerini bozma konusunda meşruiyet sahip olurlar. Batı taklidi siyasi kurumlardan oluşan hükümet, bu devletleşme sürecinde koloniciyi taklit ederek muhalif grupları bastırmaya çalışır.²⁶⁸ Bu anlamda kolonyal dönem yüzünden bu tarz ülkelerde muhalefete karşı saygıyı içeren bir siyasi kültür de oluşamaz.

B. Sivil Demokratik Yapılar

Modern siyasal organizasyonlarda devlet mekanizmasının dışında da siyaseti etkileyen organizasyonlar mevcuttur. Sivil siyasi yapıların siyasi iktidar için hem bir sınır²⁶⁹ hem de bir altyapı özelliği taşıdığı söylenebilir. Bu anlamda temelde devlet dışı varlık gösteren bu yapıların devlet müdahalesinden özerk bir varlık göstermesi ve bunu devam ettirebilmesi şarttır.²⁷⁰ Aksi takdirde varlığını yitirmek durumunda kalır. Bu bölümde, sivil siyasal yapılar olarak ‘sivil toplum’ ve ‘medya organizasyonları’nın önce demokratik sonra otoriter rejimlerde siyasetle ilişkisi tartışılacak daha sonra postkolonyal teori çerçevesinde bu ilişki analiz edilecektir.

---

²⁶⁶ Fanon, Yeryüzünün Lanetlileri, s.57.

²⁶⁷ Aime Cesaire, Fransız Irkçılığının Fikri Temelleri, Sömürgecilik Üzerine Söylev, İstanbul, Doğu Kütüphanesi, 2005, s.79.

²⁶⁸ Fanon, Yeryuzunun Lanetlileri, s.171.

²⁶⁹ Fatih Ertugay, Sivil Toplum Örgütlerinin Siyasal Hayata Müdahalesi, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2005, s.113.

²⁷⁰ Doğan İlyas, Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum, 2.B., Alfa Yayınları, İstanbul, 2002. s.137.

1. Sivil Toplum

Sivil toplum, temelde kendi iç imkanlarıyla var olabilen ve varlığını sürdürebilen devletten bağımsız yapılar olarak tarif edilebilmektedir.²⁷¹ Atilla Yayla'ya göre, sivil toplumun en önemli görevi devletin toplum üzerindeki gücünü sınırlamaktır. Bunu sağlayabilmesi için sosyo-ekonomik ve ideolojik açıdan siyaset kurumundan bağımsız olması gerekmektedir. İyi organize olmuş bir sivil toplum, bir insan topluluğunun niteliksel etkisinden daha fazla politik ve toplumsal etkiye sahiptir.²⁷²

Buna karşın modern devletin her alanda var olma isteği, sivil topluma da müdahale etme eğiliminde olmasına sebep olur. Bu açıdan devlet ve sivil toplum organizasyon kapasitesi anlamında birbirinin tersi şeklinde işlemekte, devletin etki alanının artması sivil toplumun etkisini azaltmaktadır. Bu anlamda sivil toplumun gerçek anlamda var olabilmesi için devletten bağımsız sosyo-ekonomik imkânlarla sahip olması gerekmektedir.²⁷³

Sivil toplum toplumsal kolektiviteleri arttırmakta, bu sayede demokratik yapının daha sağlıklı çalışmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda sivil toplumun gelişimi, bilginin yayılmasının, hak arayışının ve demokratik temsilin artışına sebep olur. Bunun yanı sıra siyasete insan kaynağı açısından da destek sağlar. Nitekim siyasi partilerin birçok üyesi sivil toplumdan ortaya çıkmaktadır.²⁷⁴

Sivil toplumun amacı kamusal alanda, devletten farklı olarak dikey çalışma yapmak yerine, yatay yapılanmalarla kadın, genç, azınlık, din, sosyal vb. konularda faaliyet yaparak demokratik yapıyı etkilemektedir.²⁷⁵ Sivil toplum, bazı sosyal sorumluluk projeleri sayesinde kamu yükünü de belirli alanlarda hafifletmektedir.

---

²⁷¹ Diamond, Larry, "Rethinking Civil Society: Toward Democratic Consolidation" Journal of Democracy, Temmuz, 1994, s.5.

²⁷² Atilla Yayla, Siyaset Teorisine Giriş, Ankara: Siyasal Kitapevi, 2004, s.150.

²⁷³ İlyas Doğan, Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum, 2.B., Alfa Yayınları, İstanbul, 2002, s. 2.

²⁷⁴ Nam-sik In, s.7-10.

²⁷⁵ İrfan Neziroğlu, "Askeri Müdahaleler ve Birey Özürlü Sivil Toplum Örgütleri", Yeni Türkiye Dergisi, s.18., 1997, Ankara, s.308.

Bu açıdan sivil toplum ‘örgütsel’ ve ‘ilişkisel’ olmak üzere iki aşamalı bir yapı olarak görülebilir. Bunlardan ilki örgütsel boyuttur. Sivil toplum ihtiyaç duyduğu konsept ve kişilerle örgütlenerek belirli faaliyetler yürütür. Bu faaliyetleri tamamıyla özerk bir şekilde seçer. İkinci boyutu ise bir toplumsal aktör olarak ilişki boyuttur. Buna göre sivil toplum hedefleri doğrultusunda siyasi organlarla ve diğer toplumsal aktörlerle özerkliğini koruyarak ilişki kurmaya çalışır. Zira sivil toplum ideal anlamda devletleşme değil, devleti etkileme gayreti içerisinde olur.²⁷⁶

Sivil toplum tartışmalarından bir diğeri ise modern devletle kurduğu ilişkisidir. Zira modern devletin her alanı düzenleme anlayışı, sivil toplum için bir tehdittir.²⁷⁷ Bu yüzden sivil toplumun varlığı demokrasi, insan hakları, bireysel ve toplumsal özgürlüğün devamlılığı için elzemdir. Çünkü anayasal kurumlar belirli bir prosedürle çalıştığı için devletin sahip olduğu güce bir sınırlama getirmekte zorlanabilirler. Oysa sivil toplum özerk yapısı sebebiyle devlet organizasyonlarına göre daha mobilize bir yapıya sahiptir.²⁷⁸ Bundan dolayı siyasi iktidar için bir denge-fren mekanizması olarak çalışarak, iktidarın otoriterleşmesini engeller.²⁷⁹ Ayrıca sivil toplum sahip olduğu insan kaynağı ve enformasyon ağı sayesinde kamusal bir bilgi ve eğitim ağı özelliğini de taşır.²⁸⁰

Sivil toplumun kurumsal yapısı ve amaçları doğrultusunda üç farklı sivil toplum kuruluşu (STK) biçimi mevcuttur. İlkini gönüllülük esaslı sosyal işler yaparak toplumsal fayda sağlayan dernek, vakıf gibi kuruluşlar oluşturur.²⁸¹ İkincisi kamu ile ortak hareket eden veya yarı kamusal organizasyonlar olan ticaret odası, sendika ve meslek odaları gibi kamusal misyonu olan organizasyonlardır.²⁸² Üçüncü bir örgütlenme ise üyelerinin çıkarlarını korumak için

---

²⁷⁶ Sunhyuk Kim, *The Politics Of Democratization In Korea The Role Of Civil Society*, University Of Pittsburgh Press,2000, s.13-12.

²⁷⁷ Aytakin Yılmaz, “Sivil Toplum, Demokrasi ve Türkiye”, *Yeni Türkiye (Özel Sayı)*, Cilt.3., Sayı.18., Ankara, 1997, s. 95.

²⁷⁸ Coşkun Can Aktan, *Yeni Sivil Toplum Sözleşmesi*, T Yayınları,1994, s.63.

²⁷⁹ Fatih Ertugay, *Sivil Toplum Örgütlerinin Siyasal İktidar Üzerine Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2005, s.126.

²⁸⁰ Şık Ergüden, *Sivil Toplum Örgütleri: Neoliberalizmin Araçları Mı? Halka Dayalı Alternatifler Mi?*, İstanbul: Kros Maatbacılık, birinci baskı, 2001,s.14-15.

²⁸¹ Mesut Denli, *Sivil Toplum Kavramı Bağlamında Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları: Tüsiad Örneği*, Sakarya Üniversitesi,2018, s.54.

²⁸² A.g.e, s.55.

örgütlenmiş baskı gruplarıdır. Bu kategori biçimine yerel örgütlenmeler veya kooperatiflerde dâhil edilebilir. Zira bu organizasyonlarda bir çıkar birlikteliği mevcuttur.²⁸³

Kamuoyu oluşturmak, baskı gruplarının siyaseti etkilediği ve sivil toplumun farklı bünyelerinde sıklıkla başvurulan bir yöntemdir. Özellikle STK'lar kendi amaçları doğrultusunda toplumsal destek ve kamuoyunu oluşturmak için faaliyet gösterirler.²⁸⁴ Yani bu tür topluluklar içsel bir motivasyonla ülkenin iç ve dış sorunları karşısında kitleleri bilinçlendirme ve harekete geçirme için uğraşırlar.²⁸⁵ Bu anlamda STK'lar sahip oldukları insan kaynağı ve etki alanını kullanarak kamuoyu²⁸⁶ yaratma veya kendi çıkarları kapsamında dönüştürme faaliyetleri yürütmekte, kurumlarına veya kendi kitlesine politik, iktisadi ve toplumsal çıkar sağlamaya çalışmaktadır.²⁸⁷

Otoriter eğilimli rejimler için sivil toplum tartışmalarının kilit noktasını, devletten veya siyasal iktidardan bağımsız olması gereken sivil toplumun, adeta bir devlet kurumu gibi dizayn edilmesi oluşturur. Diğer bir ifadeyle sivil toplumla devlet arasında ters orantılı bir ilişki söz konusudur. Yani devletin topluma müdahalesinin az olduğu ülkelerde güçlü ve etkin bir sivil toplum varken devletin düzenleyici ve otoriter olduğu ülkelerde güçsüz ve işlevsiz bir sivil toplum mevcuttur.²⁸⁸

Bu tarz ülkelerde sivil toplumun devletle sosyo-ekonomik bağları bağımsız ve üretken bir sivil toplumun ortaya çıkmasına engel olmuştur.²⁸⁹ Bu açıdan Ortadoğu'da var olan sivil toplum genelde geleneksel esaslar üzerine kurulmuş esnaf ve zanaat loncaları, tarikatlar ve aşiretler gibi yapılanmalardır. Bu tarz gelenekselci sivil yapılar demokratik sivil toplum esaslarından farklı siyasi ve sosyal faaliyetlerde bulunmaktadırlar. Diğer bir ifadeyle bu yapılar yerel kültür

---

²⁸³ Güder, Nazif (2004) "Sivil Toplumcunun El Kitabı", Ankara.

<https://www.preparecenter.org/sites/default/files/siviltoplumcununelkitabi.pdf>, erişim tarihi: 04.01.2019, s.13-14.

²⁸⁴ Cavit Yavuz, Kamuoyu Oluşumunda Stratejik Bir Araç Olarak Sivil Toplum Kuruluşları, MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, (2015), s.184.

²⁸⁵ Gordon Marshall, (1999) Sosyoloji Sözlüğü, (Çev. Osman Akınhay-Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, s.388.

²⁸⁶ Kamuoyu Toplumun İçerisinde Belirli Bir Zamanda Belirli Tartışmalı Bir Konu Karşısında Bu Konuyla İlgilenen Grupların Sahip Olduğu Kanaatidir. Kapani, Politika Bilimine Giriş, s.147.

²⁸⁷ Oğul Zengingönül, "Nedir Bu Küreselleşme? Kaçabilir miyiz? Kullanabilir miyiz?", ESİAD, 2005, Sayı: 1, ss.85- 106. s.93.

²⁸⁸ Ulaş, Vahap (2013), "Türkiye'de Sivil Toplum ve Demokrasi İlişkisi", C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:14, Sayı:1,s.403.

²⁸⁹ Max Weber, Ekonomi Ve Toplum, (Çev. Latif Boyacı), İstanbul: Yarı, 2012, s.78.

sebebiyle siyasi konum olarak otoritenin yanında hareket etmeye meyillidirler. Bu yapılar toplumu marjinalleştirecek siyasi faaliyetlerden kaçınırlar.²⁹⁰ Bu yönüyle bu yapılar sivil toplumun temel misyonu olan özerk hareket noktasında demokratik sivil toplumdan ayrılmaktadırlar. Özellikle Mısır gibi Ortadoğu ülkelerinde siyasi kültür ve kaynakların dağılımı nedeniyle sivil toplum devletin güdümünde hareket etmek zorunda kalmıştır.²⁹¹ Bu açıdan bu ülkelerde sivil siyasi toplum batı tipi amaçlarının ötesinde siyasi olarak iktidara hizmet etmektedir.²⁹²

Postkolonyal teoriye göre, siyasi iktidar (kolonici veya siyasi elitler) sivil toplumu batı'da var olduğu gibi özerk olarak görmez onu dönüştürmeye ve ihtiyaçları doğrultusunda yaratmaya çalışır. Nitekim kolonize ve postkolonyal ülkelerde sivil toplumun koloniciyle ilişkisi iki farklı biçimde olur. İlki koloni döneminde toplum ile kolonici arasında kurulan toplumsal, ekonomik ve siyasi ilişkiden dolayı ortaya çıkan bilinçli veya bilinçsiz batı taklidi unsurları barındırır.²⁹³ Bu tarz unsurlar genellikle dar bir hedef kitleyi (elitler veya yabancı yerleşimciler) temsil eder veya çıkarlarına hizmet eder, kolonici varlığını bu yöntemle de kolonyal dönem sonrasına taşıdığı söylenebilir.

İkincisi madun grupların kurduğu ilişkinin bir sonucu olarak ortaya çıkan epistemik şiddettir. Madun gruplar genellikle ülkede bağımsızlık mücadelesini veren kitlelerdir. Buna karşın madun toplulukların ülkedeki siyasi, toplumsal ve ekonomik-sosyal konumu düzelmez ya da çok az düzelir.²⁹⁴ Dahası koloni sonrası dönemde de bu toplumsal yapılar, siyasi iktidara angaje olduğu için madun grupları temsil etmez.²⁹⁵ Bu açıdan koloni sonrası dönemde ortaya çıkan organizasyonlar bu yeni toplumsal ve siyasi yapıdan (yerli olamayan) madun sivil toplum örgütlerini bazen fiziksel güce bazen de marjinalleştirme gibi epistemik şiddete maruz bırakabilir. Madun grupların buna tepkisi çoğunlukla siyasi ve ekonomik bağımlılıklardan dolayı iktidar karşısında siner. Ancak imkan bulduğunda, siyasi iktidara karşı (kolonici veya

---

²⁹⁰ Ali Sarıbay, Postmodernite, Sivil Toplum Ve İslam, İletişim Yayınları, 1995, s.198-199.

²⁹¹ Nicola Christine Pratt, Globalization and the Post-colonial State: Human Rights NGOs and the Prospects for Democratic Governance in Egypt, University of Exeter, Doctor thesis, s.45

²⁹² Nam-sik In, Authoritarianism in Egypt and South Korea: praetorian regimes of Gamal Abdul Nasser and Chung Hee Park, Durham theses, Durham University, 2003s.12.

²⁹³ Bhabha, s.239-241.

²⁹⁴ Ashcroft, Griffiths Ve Tiffin, s.245.

²⁹⁵ Spivak, Madun Konuşabilir Mi?, s.27.

siyasi elitler) bir iç savaş veya isyanı ortaya çıkartabilir. Nitekim Mısır'da ikinci dünya savaşı sırasında İngiliz askerlerinin Mısır sosyal dokusuna aykırı yaşam şekilleri, Müslüman kardeşler tarafından tepkiyle karşılanmış, bu dönem başlayan koloni karşıtı mücadele 1952 zemin hazırlayan olaylardan biridir.²⁹⁶

2. Kitle iletişim araçları

Modern siyasal dönemden medya, gazete, dergi, radyo, televizyon ve bugün sosyal ağlar olarak bilinen gibi araçlarla siyaset ve toplumu etkilemektedir. Bu araçlar sayesinde siyasal kurumlar veya toplumsal kurumlar, uzak mesafelerden kısa sürelerde mesajlarını topluma iletilebilmektedir.²⁹⁷ Bu anlamda kitle iletişim araçları, siyasi ve sosyal konularda bilgilendirme ve kamuoyu oluşturmada kritik rol oynamaktadır.²⁹⁸ Medya bu şekilde kültür ve kimlik dahil toplumu ilgilendiren siyasal, ekonomik ve sosyal konularda toplumu etkilemektedir.²⁹⁹ Bir çok alanda etkili olan medya, kısa süreli bir etki alanından ziyade uzun süreli bir dönüştürme etkinliğine sahiptir.³⁰⁰ Bu şekilde medya bir tür epistemik dayatmaya dönüşmekte, bir altyapı unsuru olmaktan ziyade siyasal, sosyal ve ekonomik bir olgu halini almaktadır.³⁰¹ Bunun yanında medyanın üç temel işlevi mevcuttur:

- bilgi ağı olma
- kamuoyu oluşturma
- denetleyici olma

Medyanın bir bilgi ağı olması, onu bir aktörden öte aktörlere destek veya engel teşkil eden bir tür altyapı olarak konumlanmasına sebep olur. Bu anlamda on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılda demokrasinin geliştiği dönemlerde medya her türlü düşüncenin var olabildiği 'fikirlerin pazar yeri' olarak tarif edilmiştir. Bu açıdan liberal düşünceye göre medya tamamen özgür olmalı ve liberal demokrasinin çalışabilmesi için fikirlerin mobilizasyonunu gerçekleştirmelidir.³⁰²

---

²⁹⁶ Bknz. Üçüncü Bölüm İslami Yapılar, s.111

²⁹⁷ A. Banu Hülür, Kitle İletişim Araçları, Demokratikleşme Ve Siyasal Katılım, s.6.

²⁹⁸ Tokgöz, Oya, 1972. Türkiye ve Ortadoğu Ülkelerinde, Radyo-Televizyon Siteleri, Ankara: Sevinç Matbaası, s.37.

²⁹⁹ Stuart Hall, "İdeoloji Ve İletişim Kuramı", Medya Kültür Siyaset, Ahmet Gürata(Çev.),Ankara: Alp Yayınevi, 1997, s.107-108.

³⁰⁰ Aydın Uğur, Kültür Kıtası Atlası, Yapı Kredi Yayınları, 2003, s.16.

³⁰¹ Hüseyin Köse, Alternatif Medya, İstanbul:Yirmidört Yayınevi, 2007, s.86.

³⁰² Katrin Voltmer, Mass Media And Political Communication In New Democracies, Routledge, 2006, S.2,3.

Medyanın ikinci rolü, kamuoyu oluşturma misyonudur. Medya toplumda meydana gelen siyasi, ekonomik ve sosyal konularla ilgili olayları ve bilgileri halka ulaştırarak, toplumun bilgi alma hakkına hizmet eder.³⁰³ Medya kamuoyu oluşturmada bilgi aktarımı için araçsal bir rol üstlenmektedir. Medya, yürütmenin faaliyetlerini, yasa yapımını ve seçimler gibi siyasi olayları halka taşıyarak farkındalık ve bilgilendirme yoluyla veya neyin düşünülmesi gerektiğini belirleyerek kamuoyu oluşturmaktadır.³⁰⁴ Bu bağlamda medya, bazı konuları sürekli gündemde tutmakta, bazı konuları ise görmezden gelme yoluyla toplumu ve siyaseti etkilemektedir.³⁰⁵

Medyanın üçüncü misyonu, siyaset kurumunu denetleyici bir konumda olmasıdır. Bu açıdan medya, kuvvetler ayrılığının bir devamı niteliğinde dördüncü bir kuvvet olarak kabul edilmektedir. Yani üç devlet erkini denetleyen bağımsız bir güç olarak tanımlanabilir.³⁰⁶ Diğer bir ifadeyle liberal düşüncenin devlet gücünü sınırlama çabası ile ilgili olarak siyaset kurumunun hatalarını denetleyen bir “bekçi köpeği” olarak karikatürize edilir. Çünkü medyanın bir ilgi sınırı yoktur. Siyaset, ekonomi ve sosyal gibi birçok konuyla doğrudan ilgilenir ve siyasi iktidara baskı yapabilir.³⁰⁷ Bu açıdan medya sivil haklar ve sivil toplumun var olabilmesi veya sağlıklı çalışabilmesi için bir tür gerekliliktir.³⁰⁸ Bu açıdan medya gizli ve kritik bilgileri halkla paylaşmak suretiyle kamusal bir rol üstlenmektedir.³⁰⁹ Ancak bu dördüncü kuvvet olma misyonunun ideal olarak çalışabilmesi, herhangi bir sansüre maruz kalmamasına bağlıdır.³¹⁰

---

³⁰³ Başak Udeoğlu, Basinin Kamuoyu Oluşturma Görevi: 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçim Kampanyası Dönemi, Yeni Şafak Ve Sözcü Gazetesi Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2015, s.11.

³⁰⁴ Sigrid Koch-Baumgarten And Katrin Voltmer, Public Policy And Mass Media/ The Interplay Of Mass Communication And Political Decision Making, Routledge,2010, s.19.

³⁰⁵ Levent Yaylagül, Kitle İletişim Kuramları-Egemen Ve Eleştirel Yaklaşımlar, Ankara: Dipnot Yayınları, 2008, s.70.

³⁰⁶ Tuba Eldem The Transformation Of The Media Sector From Above/ İmplications For The Freedom Of The Media İn Turkey, Sai Felicia Krishna-Hensel(Ed.), Authoritarian And Populist Influences İn The New Media İçinde (Global Interdisciplinary Studies Series), 2017 Routledge, s.85

³⁰⁷ Voltmer, s.4-5.

³⁰⁸ Eldem, s.85.

³⁰⁹ Donges, P., Branahl, U.; Warum Medien Wichtig Sind: Funktionen In Der Demokratie, [Http://www.bpb.de/izpb/7492/warum-medien-wichtig-sind-funktionen-in-der-demokratie?p=](http://www.bpb.de/izpb/7492/warum-medien-wichtig-sind-funktionen-in-der-demokratie?p=), Yayın Tarihi: 08.06.2011, (Erişim Tarihi: 26.06.2015).

Alıntılan: Nida Sümeyye Öztürk, Basın Kuramları Çerçevesinde Medya- Siyaset İlişkisinin Etik Açıdan İncelenmesi: Türkiye Örneği, Fırat Üniversitesi, 2015, Yüksek Lisans, s.58,59.

³¹⁰ Ceren Saran Doğan, Türkiye’de 2000’li Yıllarda Siyasal İktidar, Ana Akım Medya İlişkileri Ve Gazetecilik Açıısından Sonuçları, Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi ,2015, s.18.

Bu çerçevede medyanın siyasetle ilişkisi bağlamında iki tip medya anlayışından bahsedilebilir. Bunlardan ilki olan liberal anlayışa göre, ön sansür yapılmaması, yayınların toplumun tamamına açık olması, haber toplamada tek sınırın hukuk olması, siyasi organizasyonlara karşı eleştirinin suç sayılmaması gibi esaslar mevcuttur.³¹¹ İkinci medya türü otoriter rejimlerde medyayı kontrol etme anlayışı üzerine geliştirilmiş medyadır. Bu medya anlayışı resmi sansür devletin medyayı bazı kısımlarını mülkleştirmesi, ifade özgürlüğü üzerinde yasal kısıtlamalar, gazetecilere ve yayıncılara karşı çeşitli şiddet ve korkutma uygulaması ve manipülasyon aracı olarak görev yapmaktadır.³¹² Bu anlayışa göre medya siyasi iktidarı zayıf düşürecek yayınlar yapmamalıdır. Aksi durumda yapılan yayın veya söylemler suç olarak kabul edilir ve medya baskıya maruz kalır. Bu sürecin sonunda medya kendini, halkın sesinden öte otoritenin sesine dönüştürür. Otoriter yönetimlerde sıklıkla karşılaşılan bu medya tipinin, en önemli örneği, İkinci Dünya Savaşı öncesi İtalyan ve Alman faşist yönetimlerinde görülmektedir.³¹³ Ayrıca bu tarz siyasi iktidarlar, medya kontrolünü doğrudan bir devlet kurumu aracılığıyla veya kayıt dışı zor kullanma şeklinde de yapabilmektedir.³¹⁴ Bunun dışında otoriter devletlerde uygulanan sansür medyaya uygulanan ekonomik ve fiziksel baskılar sebebiyle kendi kendine sansür uygulamasına sebep olur. Bu türden bir oto-sansür medyayı uzun vadede işlemez hale getirmektedir.³¹⁵ Bu tarz ülkelerde medya iktidarın politikalarını meşrulaştırır ve medyanın varlığı siyasi iktidarın politikalarını desteklemek üzerine hareket eder.

Özetle otoriter medya modeli sansürü ve propagandayı iletişim araçlarının en önemli misyonu olarak kabul etmekte, medya ekonomik, siyasi ve sosyal sebeplerden ötürü siyasi iktidara bağımlı hale gelmektedir. Bu yüzden otoriter rejimlerde denetleyici bir dördüncü kuvvetin aksine, bir propaganda ve manipülasyon aracı olarak siyasi ikna yöntemine dönüşmektedir.³¹⁶ Post kolonyal teori açısından medyanın işlevi iktidarın (kolonici veya yerel iktidar) bilgi üretim araçlarından biri olarak görev yapması, iktidarın oluşturduğu söylemi halka ulaştırmasıdır.³¹⁷ Örneğin Fransızlar, Mısır işgali sırasında halkın eğitmek ve ‘inançlarına aykırı olmayacak şekilde Avrupalı değerlerle yaşamanın mümkün olduğu’ gibi fikirlerin toplumda yer etmesi

---

³¹¹ Arsev Bektaş, Kamuoyu, İletişim Ve Demokrasi İstanbul: Bağlam Yayınları, 2000,s.18.

³¹² Eldem, s.88.

³¹³ Işık, 2012, s.17-18.

³¹⁴ Siebert Vd., 1984, s.18-19.

³¹⁵ Siyasal İletişim, s.119.

³¹⁶ Gönlübol, A.g.e., s.124-125.

³¹⁷ Yasin Şahin, Michel Foucault’da Söylem Analizi ,Sosyal Ve Kültürel Araştırmalar Dergisi, Cilt 3, Sayı 6, Yıl 2017, s. 122.

için gazete ve mecmuları sıklıkla kullanmışlardır.³¹⁸ Bir diğer örnek, siyasi iktidarın 1948'de ve 1967'de Arap-İsrail savaşlarında ağır yenilgiler almasına rağmen zafer yayınları yaptırarak halk manipüle etmesidir. Bu açıdan siyasi iktidar tıpkı diğer siyasal yapılar gibi medyayı da iktidarın çıkarları doğrultusunda manipülasyon aracı olarak kullanır. Dolayısıyla medyayı kontrol eden iktidar, toplumsal zihni ve kamuoyunu inşa eder. Bu şekilde kimlik ve lider yaratımı yapılabildiği gibi belirli gruplar ve düşünceler marjinalleştirilebilir. Nasır'ın toprak sahiplerine karşı kullandığı söylem buna örnek verilebilir.³¹⁹

Ayrıca medya bir kültürel emperyalizm nesnesi olarak, edebiyat, müzik, sinema gibi kültürel ürünleri kullanarak kolonizenin üzerinde zihinsel bir emperyalizm oluşturur.³²⁰ Yirminci yüzyılın başından itibaren Mısır'ın ürettiği arapça medya ürünleri (sinema, müzik, edebiyat vb.) sonraki yıllarda bölgesel liderliğine katkı sağlamıştır. Diğer bir ifadeyle siyasal iktidar (kolonici ve siyasi elit) için medya toplumsal bir illüzyon işlevini yürütür. Bu şekilde toplum egemen gücün çıkarları doğrultusunda şekillendirilir.

---

³¹⁸ Albert Hourani, Arap Halkları Tarihi, İstanbul; İletişim Yayınları, 1.baskı 1997, s.314.

³¹⁹ Bknz. Üçüncü Bölüm Toprak Sahipleri,s.114

³²⁰ Herfried Münkler, Empires:The Logic of World Domination from Ancient Rome to the United States, Polity, Press , 2007, s.150-152.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Post Kolonyal Teori Çerçevesinde Mısır'da Demokratikleşme Sorunu

Mısırdaki iki tür postkolonyal dönemden bahsedilebilir, ilki 1922'den sonra Mısır'ın bağımsızlık kazanmasından 1952'ye kadar olan dönem, ikincisi 1952'den sonra Nasır politikalarıyla gerçek bağımsızlığın kazanıldığı dönemdir. Bu açıdan bu bölümde her iki dönem üzerinden koloninin miras bıraktığı politik sorunların Mısır'ın meşruti monarşi dönemi (1923-1952) ve Nasır dönemi (1952-1970) olmak üzere iki ayrı dönem şeklinde tartışılacaktır.

Mısır'da kolonyal süreç, Napolyon dönemiyle birlikte 1798 tarihinde başlamış, farklı formlarla 1956'ya kadar sürmüştür. Mısır'daki kolonyalizm, ekonomik, stratejik ve tarihsel olarak diğer kolonilerden ayrı, özgün niteliklere sahiptir.³²¹ Batılı için ise Mısır, kolonyalizmin Ortadoğu üzerindeki hedefleri yolunda bir köprü ayağı olmuştur. İngilizler Mısır'da klasik kolonyalizmden öte, Mısır'ın finans sistemini ithalat ve ihracatını kontrol ederek, Güney Amerika benzeri kapitalist bir kolonyalizm uygulamışlardır.³²² Bu süreç Mısır'da farklı bir politik gelişim sürecinin yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Kolonyal amaçlarla Mısır'da inşa edilen modern demokratik yapılar eksik şekilde gelişmiş ve Mısır'ın siyasal istikrarını olumsuz yönde etkilemiştir.³²³

Bu bölümde, ikinci bölümle paralel şekilde Mısır'ın siyasal yapısı demokrasi açısından dört temel kriter üzerinden incelenecektir.

- *Kimlik*
- *Anayasa*
- *Parlamentar yapı ve Siyasal iktidar*
- *Sivil siyasi yapılar*

Bu bölümde önce demokratik kurumların inşa sürecinin arka planına bakmak için modern Mısır'ın kısa tarihine yer verilecek ardından sayılan kriterler 'Kurumsal Demokratik Yapılar'

---

³²¹ Abdeslam M. Maghraoui, Liberalism without Democracy Nationhood and Citizenship in Egypt, 1922–1936, 2006 Duke University Press, s.150.

³²² Eric Hobsbawm, Age of Extremes : The Short Twentieth Century 1914-1991 /, 1917-2012, 8. bas., London : Michael Joseph, 1995, s.87.

³²³ Maghraoui, s.124.

ve ‘Sivil Siyasi Yapılar’ olmak üzere iki ana başlıklar altında ele alınacaktır. Bağımsızlık sonrası süreçte her kriter üzerinden Mısır demokratik yapısının inşası ve seyri postkolonyal perspektif çerçevesinde tartışılacaktır. Çalışmada ele alınan her bölüm kronolojik olarak, Meşrutî Monarşi dönemi ve Nasır çağı şeklinde incelenmiştir. Bu dönemler kapsamında Mısır siyasal yapısı, taklit, uyum, şarkiyatçılık, avrupa merkezilik, bilgi-iktidar, asimilasyon, tepkisellik, sömürge karşıtlığı ve travma gibi postkolonyal teorinin temel kavramları üzerinden analiz edilmiştir.

A.Mısır Modernleşmesi ve Kolonyalizmin İzleri

1.Erken Dönem Koloni Yönetimleri

Birçok siyasi tarihçi modern Mısır tarihini Napolyon’un işgaliyle başlatır. Mısır, Napolyon işgali döneminde kısa sürede siyasi, askeri ve sosyal birçok dönüşüm yaşamıştır. Napolyon’un Mısır’daki hedefleri, İngiltere karşısındaki koloni yarışında kritik bir konum elde etmek ve Mısır gibi kadim bir coğrafyayı kendi tasavvuruyla yeniden inşa etmek şeklinde özetlenebilir. Bu bağlamda Napolyon Mısır’da matbaa, laboratuvar ve kütüphane gibi yapıları kurmuştur.³²⁴ Bu dönemde Mısır hakkında akademik çalışmalar ve yayınlar³²⁵ yapılmış, Fransız kültürü ve dilini Mısırlılara iletmek de hedefler arasında olmuştur.³²⁶ Fransız ihtilaliyle ortaya çıkan özgürlük, eşitlik, adalet gibi değerler Mısırlılara ihraç edilmeye çalışılmıştır. Napolyon’un bu dönemde geliştirdiği en dikkat çekici söylem, “Kölemen sömüreden (Osmanlı ve yerli feodaller) yüzyıllardan beri Mısır üzerinde kurduğu sömürüden Mısır’ı kurtarma” iddiası olmuştur.³²⁷

Bu anlamda Mısır tarihinde ilk kez parlamenter bir deneyim olan danışma meclisi (divan) ve bazı illerde de yerel meclisler kurulmuştur.³²⁸ Bu meclisler, yetkisiz ve sembolik olsa da ileriye yönelik bir örnek teşkil eder. Divan, çoğunlukla zengin toprak sahipleri, tüccarlar ve din

---

³²⁴ Enver Ziya Karal, Fransa Mısır Mısır Ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1938, s.52-53.

³²⁵ Napolyon, Modern Anlamda Eğitim Ve Araştırma Yapan Institüt’Egypte isimli Bir Akademik Kurum, Le Courier De l’Egyt gazetesini ve La Decadeegyptienne Akademik Dergileri kurmuştur.

³²⁶ M. W. Daly The Cambridge History Of Egypt, Volume 2, Modern Egypt, From 1517 To The End Of The Twentieth Century, Cambridge University Press, 1998, s.394.

³²⁷ Kamil Çolak, Mısır’ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi (1798-1801), SAÜ Fen Edebiyat Dergisi, 2008-II, s.149

³²⁸ Daly , s.394.

adamları (ulema) gibi Kahire'nin öne çıkan şahsiyetlerinden oluşturulmuştur.³²⁹ Napolyon'un, bu tür organizasyonlarla uzun vadede temsili bir hükümet sistemine geçişe zemin hazırlamayı amaçladığı söylenebilir. Ancak Napolyon'un bu parlamenter yapılarla demokratik bir gelişimden ziyade Mısır'ı "modernleştirme" ve "batılılaştırma"yı amaçladığı söylenebilir. Bu durum şarkiyatçı zihnin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.³³⁰

Napolyon Mısır'da dönüşümü sağlayabilmek adına, İslam dininin de kullanıldığı birçok propaganda metni hazırlatmıştır.³³¹ Buna karşın Osmanlı da Mısır işgali karşısında askeri olarak karşılık veremediği için dini statüsünü kullanarak, Napolyon'a karşı savaşımayı (cihadı) emretmiştir.³³² Sonrasında çıkan olaylarda Napolyon Kahire ayaklanmasını bastırmak için aşırı güç kullanma, İskenderiye valisini idam etme ve el-Ezheri bombalama gibi şiddet içeren uygulamalarda da bulunmuştur.³³³ Napolyon işgali İngiliz ve Osmanlı baskısı sonucu yalnız üç yıl sürmüştür.³³⁴ Ancak Napolyon'un etkisi modern Mısır'ın temellerini atması sebebiyle çok daha uzun bir süre devam etmiştir.

Napolyon'dan sonra, 1805 yılında Mehmet Ali Paşa Osmanlı valisi olarak atanmıştır. Ancak Mehmet Ali Paşa sadece prosedür olarak Osmanlıya bağlı kalmıştır.³³⁵ Mehmet Ali Paşa Napolyon ile başlayan modern devlet ve toplum inşasını devam ettirmiştir. Öncelikle askeri alanda olmak üzere, siyasi ve ekonomik alanda reformlar yapmıştır. Mehmet Ali Paşa, Memlûk beylerini ortadan kaldırmış, vakıf ve ulemanın elindeki ekonomik gücü devletleştirmiştir.³³⁶ Bu sayede Mısır, tıpkı Avrupalı ülkeler gibi güçlü bir merkezi hükümet kurabilmiştir. Gerçekten de Mehmet Ali Paşa döneminde Mısır devlet yapılanması ile diğer Ortadoğu ülkelerinden sosyal, siyasal ve ekonomik gelişmişlik olarak ileri seviyede olmuştur.³³⁷ Mehmet Ali Paşa

---

³²⁹ Maghraoui, s.38.

³³⁰ Timothy Mitchell, Rule of Experts_ Egypt, Techno-Politics, Modernity-University of California Press, 2002, s.54,55.

³³¹ Maghraoui, s.39.

³³² Niyazi Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, İstanbul:Yapı Kredi Yayınları, 2004, (Çağdaşlaşma), s.122.

³³³ Maghraoui, s.37.

³³⁴ William L.Cleveland, Modern Ortadoğu Tarihi, Agora kitaplığı, Haziran 2008, s.76.

³³⁵ Bernard Lewis, Ortadoğu, Selen y. Kölay(çev.), Ankara: Arkadaş Yayınevi, 3. Baskı, 2006, s.357.

³³⁶ Tareq Y. Ismael, Middle East Politics Today: Governmentand Civil Society, Gainesville, University Press of Florida, 2001, s.416.

³³⁷ Selim Öterbülül, Turkish-Egyptian Relations (1922-1956) And The Impact Of The Free Officers Revolution, Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, 2015, s.28.

hanedanı Osmanlı, İngiliz ve Fransızlar arasında denge siyaseti izleyerek 150 yıl (1805 - 1952) varlığını devam ettirmiştir.

Bu dönemde ülkenin ihtiyaçları kapsamında asker, mühendis, öğretmen, doktor ve kamu görevlileri yetiştirmek için çok sayıda öğrenci yurtdışına eğitime gönderilmiştir. Bunun sonucunda Mısır'ın altyapı, kültür ve eğitim yönünden kalkınması hedeflenmiştir. Mehmet Ali Paşa hanedanlığı döneminde Sudan fethedilmiş, Süveyş Kanalı, demir yolu ve baraj gibi birçok altyapı çalışmaları gerçekleştirilmiştir.³³⁸ Sonraki süreçte Mısır için hayati öneme sahip olan tarım modernize edilmiş ve Avrupa'ya ciddi miktarlarda tahıl ihraç edilmiş,³³⁹ devlet gelirleri artırılmıştır.

Modernleşme kapsamında özellikle Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İsmail ile birlikte Türk seçkinlerinin yerine, Mısırlılar tercih edilerek ülkenin Mısırlılaştırılması hedeflenmiştir. Bunun yanında Avrupa'ya eğitim için giden Mısırlı gençler, Avrupa'dan teknik bilginin yanı sıra sosyal, kültürel ve siyasal bilgileri de beraberinde getirmiş, bu gençlerin devlet kademelerinde önemli yerlere gelmeleriyle de Mısır'da 1800'lerin ortalarından itibaren modern ve batılı dönüşüm bürokratik seviyelerinde de görülmüştür.³⁴⁰

Bu dönüşümlerden bir diğeri, Hidivlerin danışma konseylerinde yaşanmıştır. Mehmet Ali Paşa'nın Danışma Konseyi ya da oğlu İsmail'in İstişare Kurulu herhangi bir yasama yetkisi olmayan yerli elit karşısında meşruiyet kazanma ve onları manipüle etmeyi amaçlayan kurumlar olarak varlık göstermiştir. Ayrıca monarşi doğulu bir imge olarak görüldüğü için, bu kurumlar vesilesiyle batılılaşma ve modernleşme de hedeflenmiştir.³⁴¹ Bu açıdan bakıldığında danışma konseyleri Mısır'da sonraki dönemde siyasal gelişmelerin önünü açmıştır denilebilir. Ancak yeni yapılar ithal kurumlar olması sebebiyle asıl işlevlerini yerine getirmemiş, iktidarın manipülasyon aracı olarak varlık göstermiştir. Bu açıdan bu kurumlar postkolonyal parlamenter yapıya örnek olarak gösterilebilir.

Mehmet Ali Paşadan sonra oğlu Hidiv İsmail döneminde yapılan demir yolu, tarımsal ıslah vb. harcamalar için Avrupa'dan borç alınmıştır. Ancak Mısır'da üretilen tahıl Avrupa'dan alınan

---

³³⁸ Karl E. Meyer, Shareen B. Btysac, Ortadoğu tarihi, Ankara: Akılçelen Kitap, ,2016, s.17.

³³⁹ Ali Bilgenoğlu, İngiliz Sömürgeciliğinin Mısır ve Sudan Örneğinde Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s.28.

³⁴⁰ Maghraoui, s.44.

³⁴¹ A.g.e., s.45.

borçların faizini ödemeye dahi yeterli olamamıştır. Bu yüzden 1876'da Avrupalı dört üyeden oluşan Kamu Borçları Sandığı kurulmuş, bu komisyondan İngiliz ve Fransız iki danışmanın Hidiv'e mali danışmanlık (*ikili sistem*) yapması kararlaştırılmıştır. Avrupalılar yaşadıkları anlaşmazlıklar nedeniyle İsmail'in yerine batıyla uyumlu bir isim olan Tevfik'i Hidiv yapmışlardır. Sonraki süreçte Mısır artık tam olarak yabancı güdümüne girmiş meclis kapatılmış, gazeteler yasaklanmış ve milliyetçi Mısır elitleri sürgüne gönderilmiştir.

Hidiv Tevfik'in işbirlikçi olduğunu ve *ikili sistemin* Mısır'ın sömürdüğünü düşünen Urabi Paşa³⁴², Türk-Çerkez imtiyazına³⁴³ ve Mısırlı birliklerin dağıtılmasına itiraz ederek isyan etmiş, Abidin sarayını kuşatarak kabinenin değişmesine sebep olmuştur. Bundan sonraki süreçte Vataniler isimli milliyetçi bir yapılanma ortaya çıkmıştır. Ayrıca Urabi Paşa bu olay sonrası Savunma Bakanı olmuştur.³⁴⁴ Devam eden süreçte, Savaş Bakanı olan Urabi Paşa'nın Avrupalı memurların işine son vermesi ve yabancı karşıtı söylemleri üzerine, Urabi Paşa'nın Mısırlılar lehine bir takım politikaları savunması Hidiv Tevfik'i, İngilizleri ve Fransızları rahatsız etmiştir. Bu anlamda olası bir isyanı engellemek için İskenderiye'ye gelen İngiliz ve Fransız donanması halkta büyük tepkiye sebep olmuştur. Bu sırada İskenderiye'de yabancıları hedef alan milliyetçi eylemler de başlamıştır.³⁴⁵ Bu olayların sonucu olarak Hidiv tahtını korumak için İngiliz ve Fransızlardan yardım istemiş bunun üzerine İngilizler İskenderiye'yi bombalamıştır. Bu sırada Hidiv, Urabi Paşa'yı isyancı ilan etmiş, Urabi Paşa bir süre dirense de sonunda teslim olmak zorunda kalmıştır.³⁴⁶ 1882'den sonra İngilizler ülkeyi işgal etmiş ve Mısır'da farklı şekil ve yetkililer 70 yıl sürecek İngiliz idaresi başlamıştır.³⁴⁷

2.İngiliz Koloni Yönetimi

İngilizler için Mısır işgalinin başlangıçta iki amacı olmuştur. İlki siyasi ve mali reformlar yaparak Mısır'da Avrupalı borçları ödeyebilecek ekonomik seviyeye çıkarmak ve iç istikrarı

---

³⁴² Marsot, s.73.

³⁴³ Dilek Güldeş, Urabi Paşa Hareketi ve İngilizler'in Mısır'ı İşgali: 1881 – 1882, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1999, s.54.

³⁴⁴ Güldeş, s.51.

³⁴⁵ Cleveland, s.114.

³⁴⁶ Afaf Lutfi al-Sayyid Marsot , Mısır tarihi : Arapların fethinden bugüne, Gül Çağalı Güven(çev.), İstanbul : Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010,s.74.

³⁴⁷ Arthur Goldschmidt, Lawrence Davidson, Kısa Ortadoğu Tarihi, Aydemir Güler(çev.), İstanbul : Doruk Yayınları, 2008, s.257.

sağlamak, ikincisi güvenli bir şekilde Mısır işgalini sonlandırmaktır.³⁴⁸ Ancak sonraki süreçte İngiliz yöneticiler farklı biçimlerde 1952'ye kadar Mısır siyasetine müdahale etmişlerdir. Bu dönemde İngilizlerin desteklediği modernleşme ve demokratikleşme anlamında çok sayıda reform gerçekleşmiştir. Ancak kolonicinin kurduğu ilişkiler ve kurumları istismar etmesi, postkolonyal dönemde siyasi yapıyı, kurumsal ve politik kültür açısından demokratik bir miras yerine, otoriter bir miras bıraktığı söylenebilir.

Mısır'daki İngiliz kolonyal varlığı kademeli olarak değişmiştir. 1882'den sonra Mısır'da İngiliz görevliler 1936 antlaşmasına kadar yüksek komiser unvanıyla Hidiv'e ve siyasi elitlere 'tavsiyelerde' bulunan danışmanlar olarak görev yapmışlardır.³⁴⁹ Mısır'daki İngiliz varlığı ters -v şeklinde önce yükselmiş sonrada düşüşe geçmiştir. İkili sistemle danışman olarak Mısır siyasetini etkileyen İngilizler, 1882'den sonra siyasetin ana aktörlerinden biri haline gelmiştir.

1918'de İngiliz mandasına dönüştürülmüş, 1922 antlaşmasıyla şartlı bağımsızlık verilmiş, 1936 antlaşmasıyla İngilizler Mısır'ı ayrı bir devlet olarak kabul etse de, İngiliz varlığı imtiyazlı ortaklık, 1952 devrimine kadar devam etmiştir. İngilizler, Mısır'da üç farklı unsurla varlık göstermiştir. Bunlardan ilki Mısır'daki İngiliz diplomatik ya da siyasi temsili, ikincisi İngilizlerin Mısır'da sahip olduğu finansal faaliyetleri, demiryolları ve Süveyş Kanalı gibi yapıların işletilmesi ve korunması ait teknik personeller, üçüncüsü ise Mısır'da, Ortadoğu ve yakın İngiliz kolonilerindeki çıkarların korunması için mevcut olan askeri birliklerdir.

Bu açıdan Mısır'ın kolonyal yetkilileri iki başlık altında incelenebilir: ilki Mısır'da İngiliz varlığını kurumsal anlamda inşa eden Lord Cromer, ikincisi Cromer'in kurduğu düzeni korumaya çalışan diğer yetkililerdir.

Lord Cromer (1883-1907)

İngilizler Mısır'ı Lord Duffer'in³⁵⁰ hazırladığı raporlar kapsamında dönüştürmek amacıyla, bölgeyi ve kolonyal yöneticiliği bilen Lord Cromer'i atamışlardır. Lord Cromer tıpkı ikili

---

³⁴⁸ David R. Facey-Crowther, British Military Policy And The Defence Of Egypt 1882-1914, King's College London, 1969, s.14.

³⁴⁹ Yüksek komiserlik hukuken 1914'te kalkmış ama fiilen 1936 yılına kadar devam etmiştir. Bu tarihten sonra karşılıklı büyükelçilerin olduğu sadece niyet bildiren kurumlar haline gelmiştir. (Daly ,s.240.)

³⁵⁰ Lord Duffer raporları, Mısır'daki tarım ve sulama sorunu, yanlış vergi politikaları, adaletsizlik, mali sorunlar, milliyetçilik, yerli-yabancı çatışması ve en önemlisinin siyasal yapı sorunu olduğunu belirterek diğer yapısal sorunları çözebilmek adına İngiliz varlığının gerekli olduğunu belirtmiştir. (Arthur Goldschmidt Jr., Modern

sistemdeki gibi Hidiv'e danışman statüsünde atanmıştır. Ancak Lord Cromer bir danışmandan ziyade ülkedeki asıl yönetici konumunda olmuştur.³⁵¹ Cromer döneminde ülke yönetimi 'örtülü himaye' olarak bilinen danışmanlar üzerinden sağlanmıştır. Her bakanlığa Mısır hükümetine karşı sorumluluğu bulunmayan, bir İngiliz danışman atanmış, ülke yönetimi danışmanların düzenlemeleri ve onayıyla yapılmıştır. Mısır'da sahip olduğu mali, askeri ve bürokratik güç sayesinde Cromer, 'taçsız kral' haline gelmiştir.³⁵² Lord Cromer Mısır'ın İngiliz çıkarlarına hizmet edebilmesi için ekonomik ve siyasi istikrarı kurmakla ilgilenmiş, ayrıca bu düzenin güvenliği için güçlü bir askeri yapı da kurmuştur. Dolayısıyla Lord Duffer'ın 'kurtar çekil' politikaları bir anlamda kolonileştirmeye dönüşmüştür.³⁵³ Cromer döneminde, pek çok işletme, endüstri ve altyapı hizmeti İngilizler tarafından kontrol altına alınmıştır. İngiliz sömürgeleri için hayati önem taşıyan Süveyş Kanalı'nın İngiliz hisseleri % 45'e çıkartılmıştır.³⁵⁴ Bu dönemde Avrupalılara ve Hidiv'e ait bir çok tesis İngilizleştirilerek kolonizasyonun ömrü uzatılmıştır.

Cromer'in Mısır'da ilgilendiği sorunlardan ilki borçlar meselesidir. Bu kapsamda mali anlamdaki düzenlemeler için gelir idaresi başına Sir Gerald Fitzgerald getirilmiştir. Mısır'ın mali sistemi denetlenebilir hale getirmiş, Mısır'a verilen borçları yüksek faizle geri almıştır.³⁵⁵ Ayrıca Fitzgerald sayesinde vergi, keyfi bir uygulama olmaktan çıkarılmış, köylülere birçok kolaylık sağlanmış, bazı temel ihtiyaç mallarının vergileri kaldırılmıştır.³⁵⁶

Cromer'in döneminde en önemli konulardan bir diğeri ise tarım olmuştur. Bu dönemde Mısır İngiliz tekstil sanayisinin ham pamuk talebinin üçte birini karşılamıştır. Bu anlamda Cromer mesaisinin büyük bölümünü tarımı geliştirmeye harcamış, İngilizlerin Mısır'daki varlığının en önemli sebebi olarak tarımı görmüştür.³⁵⁷ Bu dönemde Sir Colin Scott-Moncrieff sular idaresinin başına getirilmiş, tarımsal verimi artırmak adına kanal yapımı için birçok İngiliz

---

Egypt The Formation of a Nation State, Westview Press, 2004, s.47.)

³⁵¹ Süleyman Kızıltoprak, Mısır'da İngiliz İşgali (1882-1887), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010, s.183.

³⁵² Marsot, s.75,76.

³⁵³ Facey Crowther, s.18-19.

³⁵⁴ Pınar Zeybek, Mısır'da Demokratikleşme Çabaları ve Karşısındaki Engeller, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2015 s.11

³⁵⁵ Türkaya Ataöv, Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri, Ankara: Ankara SBF Yayınları, 1975, s.34.

³⁵⁶ Arthur, Jr. Goldschmidt, A Brief History of Egypt (Brief History), 2008,s.91.

³⁵⁷ V. Lutsky, Modern History of the Arap Countries, 1969, Moscow. s.238-241, alıntılaman Ahmet Yaramış / Mısır'da İngiliz Sömürgecilik Anlayışı: Cromer Örneği, AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi / Cilt: IX, Sayı: 2 Aralık 2007 s.128.

mühendis, Mısır'a getirtmiştir.³⁵⁸ İnşa edilen su kanalları ve altyapı çalışmaları kısa sürede pamuk üretimini arttırmış, dolayısıyla Mısır'ın tarımsal geliri de yükselmiştir.³⁵⁹

Mısır'da İngiliz varlığının uzun süre devam etmesini sağlayan en önemli unsur Mısır'daki İngiliz askerleri ve Mısır ordusunun tasfiye edilmesi olmuştur. Cromer, Savaş Bakanı Ömer Lütfi Paşa'ya danışman olarak Sir Evelyn Wood'u atamıştır. Bu dönemde ordu küçültülmüş, Urabici subaylar tasfiye edilmiş yerlerine İngiliz subaylar getirilmiştir. Benzer şekilde eski polis sistemi kaldırılarak yeni bir organizasyon kurulmuştur.³⁶⁰ Bu sayede İngiliz danışmanlar, uzun yıllar "tavsiyelerini" Mısırlı siyasilere kabul ettirebilmişlerdir.

Mısır'da düzenlenmeye ihtiyaç duyulan bir diğer konu da hukuk sistemidir. Bu kapsamda reformlar yapılmış, temyiz mahkemesi yargıcı Sheldon Amos, raporları doğrultusunda, şeri mahkemelerin yanı sıra yerel mahkemeler kurmuş, medeni kanun, ticaret kanunu ve denizcilik usul kanunları düzenlenmiş, rüşvete karşı sert uygulamalar getirilmiştir.³⁶¹

Gerçekten Cromer Mısır'da önemli reformlar gerçekleştirmiştir. Cromer, Mısır devlet gelirini vergileri azaltarak iki kat arttırmış, bütçenin borçlara giden kısmını yarı yarıya düşürmüş, ithalatı dört kat arttırmıştır. Yozlaşmış adalet ve polis sistemi düzenlenmiş ve tarımsal üretkenliği artırmıştır.³⁶² Yine Cromer döneminde demiryolu, hastane ve eğitim noktasında da yatırımlar yapılmıştır.³⁶³

Buna rağmen Cromer'e dönemi çok tartışmalı bir dönem olmuştur. Bu tartışmalardan ilki Cromer'in Mısır tarımını, İngiliz çıkarları doğrultusunda *monokültürleştirilmesi* ve Mısır tarımını uzun vadede İngiliz tekstil sanayisine bağımlı hale getirmesidir. Ayrıca bu dönemde ülke ihtiyacı olan temel tarımsal maddeleri ithal etmek zorunda kalmıştır. Yine bu koşutta Hidiv İsmail döneminde kurulan bazı tekstil fabrikaları verimsizlikleri dolayısıyla kapatılmış bu

---

³⁵⁸ Bilgenoğlu, s.151.

³⁵⁹ J.C.B. Richmond, Egypt, 1798-1952: Her advance towards a modern identity, Routledge; 1. Bas.,2013, s.135.

³⁶⁰ Bilgenoğlu, s.145.

³⁶¹ Bilgenoğlu, s.152.

³⁶² Daly, s.241.

³⁶³ Ahmet Yaramış, Mısır'da İngiliz Sömürgecilik Anlayışı: Cromer Örneği, AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi / Cilt: IX, Sayı: 2, Aralık 2007 s.128.

durum da Mısır endüstrisine ket vurmuştur. Dolayısıyla Mısır tarımı, İngiliz sanayisine muhtaç durumda kalmıştır.³⁶⁴

Cromer dönemiyle ilgili eleştirilerden bir diğeri de eğitimidir. Zira Cromer, İngilizlerin Mısır'da uzun süre kalmayacaklarını düşünmüş, bu yüzden eğitimle ilgili bir plan yürütmemiştir.³⁶⁵ Diğer taraftan bir oryantalist olan Cromer Mısırlılar için eğitimi gereksiz ve tehlikeli görmüştür. Bu anlamda demiryolu, kanal vb. birimlerde en alt teknik personel dahi İngiltere'den getirilmiş, bu personel üstünlüğü uzun süre İngilizlerin bölgede etkinliğini korumasına sebep olmuştur.³⁶⁶

Bu durum Cromer'in Mısır'a yaklaşımının özeti şeklindedir. Tam bir oryantalist olan Cromer Mısırlıların İslam'dan ve kökenlerinden kaynaklı olarak rasyonel düşünmekten uzak bir kafa yapısına sahip olduklarını, Avrupalıların üstün meziyetleriyle yüzyıllar içerisinde elde ettikleri parlamenter kültürü beceremeyeceklerini, dahası yönetimde İngilizler varken parlamenter sistemin Mısır için gereksiz olduğunu düşünmüştür.³⁶⁷ Bu bağlamda Cromer Mısır halkı için şu ifadeleri kullanmıştır:

*“Toplumun en alt katmanında dokuz ya da on milyon Mısırlı, yalancı, cahil, saf ancak firavunlardan Paşalara kadar çeşitli yöneticiler tarafından altı bin yıldır, talihsizce ve baskı altında yaşamaktadırlar. Medeni İngilizler onlara destek verip cesaretli elini uzatacak, ahlaki ve maddi olarak zor durumda olan Mısır'ı kurtaracaktır.”*³⁶⁸

Bu dönemde Mustafa Kâmil'in Mısır halkının tıpkı batılılar gibi anayasal parlamenter bağımsız bir ülkeyi sahip olması gerektiğine dair yazıları, Cromer'in söylemlerinin, Mısır'da bağımsızlıkçı ve milliyetçi düşüncüyü etkilediğini göstermektedir.³⁶⁹ Cromer gösterileri şiddetle bastırmayı denemiş, ancak olaylar daha da kontrol edilemez noktaya gelmiş, sonunda istifa etmek zorunda kalmıştır. Cromer Mısır'ı ciddi anlamda kalkındırırsa da Mısırlının gözünde Mısırlılara hiçbir söz hakkı vermeyen ve şiddet kullanan, halktan uzak bir otoriter görünümü çizmiştir.³⁷⁰ Cromer Mısır'da mutlak bir güç olarak bulunmuştur. Ancak Cromer sonrası

---

³⁶⁴ Marsot,s.78,79.

³⁶⁵ Mustafa Öztürk, Piyade Mirlivası Rüştü, Akabe Meselesi, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, Elazığ, 1998, s.76.

³⁶⁶ Daly ,s.243.

³⁶⁷ Robert L. Tignor, Egypt A Short History, Princeton & Oxford: Princeton University Press, 2011, s.235.

³⁶⁸ Evelyn Baring Cromer, Modern Egypt. London: The Macmillan Company, 1908, s.130. Alıntılıyan: Reem Bassiouny, Language and identity in modern Egypt, Edinburgh University Press, 2014,s.79.

³⁶⁹ Marsot,s.78,79.

³⁷⁰ Tignor,s.228.

Mısır'da güç dengesi, yüksek komiser, Mısırlı elitler ve Hidiv arasında bir köşe kapmaca şeklinde ilerlemiştir.

Cromer Sonrası İngiliz Yetkililer

Cromer'e maliye danışmanlığı yapmış Sir Eldon Gorst 1907'de yüksek komiser olarak atanmıştır. Gorst öncelikle Hidiv ve Mısır'la ilişkileri düzeltmeye uğraşmış, yetkisiz bir meclisin açılmasına izin vermiştir.³⁷¹ İngilizler Gorst yönetiminden beri parlamenter meclisin varlığına önem vermiştir. Bunu bir tür toplumsal olaylara karşı kontrol vanası olarak görmüşlerdir. Gorst döneminde milliyetçilerle mücadele için var olan sansür kanunu düzenlenmiş, İngiliz aleyhtar yazılar yasaklanmıştır. Gorst yönetiminde büyük çoğunluğu tüm mesaisini milliyetçi grupları bastırma için uğraşmıştır.³⁷²

1911'de Lord Kitchener Gorst yerine yüksek komiser olmuştur. Kitchener Hindistan'da uygulanmış olan toprak reformuna benzer bir uygulama başlatmış, bu kapsamda borcundan dolayı çiftçinin arazisine el konulması uygulaması yasaklanmıştır.³⁷³ Yine bazı fellahlara toprak vermesi de onun Mısırlılar arasında sevilmesini sağlamıştır. Buna karşın Kitchener Hidivle vakıflar konusunda anlaşmazlığa düşmüştür. Kitchener'e göre Hidiv'in yardım ettiği vakıflar milliyetçi grupları desteklemekte, bu yüzden yardımların kesilmesini ve İngiliz nezaretinde yapılması gerektiğini söylemiştir. Ancak Hidiv bu durumu kabul etmemiş ve konu çözüme ulaşamamıştır.³⁷⁴ Bu yıllarda İngiliz yetkililer mesaisini milliyetçi gruplarla mücadeleye ayırmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın başında Aralık 1914'de Mısır'ın Osmanlıya yardımını engellemek³⁷⁵ amacıyla İngilizler Mısır'ı ilhak etmiştir.³⁷⁶ Mısır'da sıkı yönetim ilan edilmiş ve tüm siyasi faaliyetler yasaklanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle 1919'da Mısır'da bağımsızlık talebiyle sokak gösterileri başlamış, 1919 yılında devrim sonrasında Lord Allenby

---

³⁷¹ Daly, s.244.

³⁷² Bilgenoğlu,s.217.

³⁷³ Arthur Goldschmidt Jr., Modern Egypt The Formation of a Nation State,Westview Press,2004,s.64.

³⁷⁴ Amira Sonbol, The Last Khedive of Egypt: Memoirs of Abbas Hilmi II, London: Ithaca Press,1998, s.278-280. Alıntılayan:Bilgenoğlu,s.227.

³⁷⁵ Tignor, s40.

³⁷⁶ Tayyar Arı, Geçmişten günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş Ve Diplomasi, Bursa : MKM Yayıncılık, 2008, s.181.

Mısır'a yüksek komiser olarak atanmıştır.³⁷⁷ Allenby Mısır'da var olan kaos sebebiyle öncelikli huzur tesis etmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda Lord Allenby, Mısır'a bağımsızlık verilmesi için çaba göstermiş, milliyetçi tutukluların serbest bırakılması ve Mısır komisyonun Paris'e gitmesini sağlamıştır.³⁷⁸ Ardından her iki hükûmetin dostane bir şekilde müzakere etmelerini sağlayarak, 1922 yılında bağımsızlık bildirisinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.³⁷⁹

1924'de Sir Lee Stack'ın suikastı İngilizlerin Mısır'daki siyasi faaliyetlerinin seyrini etkilemiştir. Bu olay karşısında İngilizler Wafd'tan bir takım taleplerde³⁸⁰ bulunmuş, taleplerin kabul edilmemesi üzerine, İngiliz ordusu İskenderiye'de gümrük dairesini basarak, Wafd ve Zaghlul istifa etmek zorunda kalmıştır.³⁸¹ İngilizler 1952'ye kadar 'tavsiyelerinin' dinlenilmediği süreçlerde askeri gücünü çok etkisi olarak kullanmıştır. Bu durum Mısır'da halkın ve siyasi elitlerin yenilmişlik travmasının en önemli sebeplerinden biridir.

1925 yılında Lord Allenby yerine ona göre daha muhafazakar ve eski tarz bir siyasetçi olan Lord Lloyd atanmıştır.³⁸² Lord Lloyd Allenby'nin uzlaşmacı üslubundan ziyade Cromer dönemine özenen uygulamalar içerisinde olmuştur.³⁸³ Ancak Lloyd döneminde Cromer'in yaptıklarını yapabilmesi dönemin kurumsal yapısı açısından mümkün olmamıştır. Ayrıca tıpkı Cromer gibi bir oryantalist olan Lloyd, Mısırlıları duygusal ve mantıksız kitleler olarak görmüş, sıklıkla 'gunboat' diplomasisine yani askeri güce başvurmuştur.³⁸⁴ Bu durum ise Mısır siyasetini daha fazla gergin ve çıkmaza sokmuştur.

Lloyd'un üzerinde durduğu bir diğer konu ise Mısır'daki İngiliz memurlar olmuştur. 1922 antlaşmasının bir sonucu olarak İngiliz memurların, görevlerinin 1926'da sona ermesi konusunda anlaşılmıştır, ancak Lloyd İngiliz varlığının en etkili unsurlarından birini, İngiliz

---

³⁷⁷ Arthur, Jr. Goldschmidt, A Brief History of Egypt, Checkmark Books 2008, s.247.

³⁷⁸ Arthur Goldschmidt Jr., Modern Egypt The Formation of a Nation State, Westview Press, 2004, s.70.

³⁷⁹ P. J. Vatikiotis, The Modern History of Egypt, London: Weindenfeld and Nicolson, 3. Baskı, 1985, s.271.

³⁸⁰ Sir Lee Stack'ın suikastından Zaghlul'un konuşmalarını sorumlu tutarak, Zaghlul'u görevden istifa, özür dileme ve 500 bin poundluk tazminat ödemesini istemiştir , (Goldschmidt, 2004, s.74.)

³⁸¹ Vatikiotis, s.281.

³⁸² Goldschmidt,2008, s.121.

³⁸³ Mary Innes, In Egyptian Service: the Role of British Officials in Egypt 1911-1936, D.Phil., St Antony's College, , Hilary Term, 1986, s.308.

³⁸⁴ Marsot, s.85,86.

memurlar, olduğunu düşünmüştür. Buna göre Lloyd, Mısırlı siyasi elitlerle yapılan görüşmeler sonucunda İngiliz memurların, Mısır'dan uzun vadede gönderilmesi konusunda anlaşmıştır.³⁸⁵

Lloyd'un Mısır siyasetindeki en önemli etkisi Mısır siyasetini kral ve Mısırlı elitler olarak bölmesidir. Bu dönemde kurduğu yapı sayesinde partiler kral veya parlamentoya gitmek yerine Lloyd'a görüşmekte, aynı şekilde Kral'da siyasilere karşı Lloyd ile işbirliği yapmaktadır.³⁸⁶ Bunun Mısır siyasetinde geçmiş dönemden kalan kronik bir hastalığa dönüştüğü söylenebilir. Bu açıdan Mısır'da kurumlar veya yasalar önemli olmamış, bunun yerine kişiler veya alışkanlıklarla siyaset yürütülmesinin önünü açmış, keyfi politikalar otoriter yapını ortaya çıkmasına imkan sağlamıştır

Ayrıca Lloyd eğitimde İngilizceyi yaygınlaştırmak istemiş ve Mısır'la kültürel anlamda bir ilişki kurarak uzun vadede ekonomik ilişkileri, yabancıların çıkarlarını ve İngilizlerin bölgede avantajlı konumunu korumak istemiştir.³⁸⁷ Bu anlamda ileri dönem bir güç aktarımının ve postkolonyal ilişkinin tohumları atılmıştır.

Lloyd dönemi arkasında siyasi olarak istikrarsız bir ülke bırakmış, bu durum İkinci Dünya Savaşı öncesi dönemde İngilizlerin istemeyeceği bir durum olmuştur. Bu yüzden Lloyd'a göre daha ılımlı bir siyasetçi olan Lord Lampson yüksek komiser olarak atanmıştır. Lampson göreve geldiğinde önce askıya alınan anayasal sistemin geri getirilmesini sağlamış, ardından 1922 antlaşmasının şartlarını düzeltecek yeni bir antlaşma için müzakere zemini hazırlamıştır.³⁸⁸ Bu dönemde Lampson'ın uzlaşıcı tavrı ile yaptığı antlaşma, Mısır'da İngiliz varlığının 1952'ye kadar sürmesini sağlamıştır. Buna göre Lampson 1936 antlaşmasında Mısır'daki İngiliz varlığını düzenleyen maddeleri kaldırmamış, sadece belirli alanlarda düzenlemeler getirmiştir. Buna göre danışmanlıklar kalkmış ama teknik bilgi dolayısıyla İngiliz memurların varlığı devam etmiştir. İngiliz askerler Süveyş bölgesine çekilmiş ancak Mısır'ı tamamen terk etmemiştir. Yabancılar hakkında tüm yükümlülük Mısır'a geçse de karma mahkemeler kalkmamıştır.³⁸⁹

---

³⁸⁵ Innes, s.288-292.

³⁸⁶ Marsot,s.87.

³⁸⁷ Innes, s.313.

³⁸⁸ Goldschmidt, 2008, s.122.

³⁸⁹ Innes, s.322-323.

Böylece Mısır'daki İngiliz varlığı yeniden hukuki olarak onaylanmıştır. 1936 antlaşması sonrası Lampson Britanya büyükelçisi olarak atanmıştır.³⁹⁰ Ayrıca önemli gelişmelerden biri de Mısır ordusunda gücü olan İngiliz bir başkomutan yerine Mısırlı bir subay atanarak silahlı kuvvetler idari anlamda Mısırlılaştırılmaya başlanmıştır.³⁹¹ Sonraki süreçte İngiliz memurlar Mısır'ı terk etmeye başlamış, buna rağmen 1956 Süveyş Krizine kadar polis teşkilatında, milli eğitimde, demiryolunda, limanlarda, sağlık bakanlığında, gümrükte ve silahlı kuvvetlerde görev almaya devam etmişlerdir. 1957'ye kadar bu memurların özlük haklarıyla ilgili tartışmalar devam etmiştir.³⁹² İngiliz varlığının sadece diplomatik ve askeri niteliklerinin olduğunu düşünmek hata olacaktır. Zira Mısır'da İngiliz hegemonyası çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Örneğin, Nasır hükümeti Süveyş Krizi sırasında kanaldan geçişleri sağlayıp kanalı işletebilmek adına Sovyetlerden yardım almak zorunda kalmıştır. Bu durum kolonyalizmin siyasi ve askeri gücünün yanında finans, kültür ve teknik bilgiyi (*knowhow*) içeren çok boyutlu bir sürece etkisinin olduğunu göstermektedir.³⁹³

1940'lı yıllarda kolonyal yetkililerin gündemi İkinci Dünya Savaşı sebebiyle Mısır'ın Mihver bloğunu desteklemesini engellemek üzerine olmuştur. Bu dönemde halk, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik krizin ve temel maddelerin eksikliğinin en önemli sebebinin İngilizler olarak görmüştür. Bundan dolayı parlamentoda İngiliz karşıtı söylemler artmıştır.³⁹⁴ İngilizler İkinci Dünya Savaşında Mısır'ın Almanlarla anlaşmaması için Kral'ı İngiliz yanlısı Nahhas'ı Şubat 1942'de başbakan olarak atamaya zorlamıştır.³⁹⁵ Şubat olayları, İngiliz askerleri Mısır'da var olduğu sürece her an bir müdahalenin mümkün olduğunu göstermiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte ülkede gösteriler tekrar artmıştır. Bu dönemde İngiliz askerleri olayları bastırmak adına şiddet kullanmış, bu durumu daha kötü hale getirmiştir. İngilizlerin uzlaşma çabaları Sudan meselesi yüzünden gerçekleşememiş, Vefd önderliğinde

---

³⁹⁰ Goldschmidt, 2008, s.248.

³⁹¹ Vatikiotis, s.294.

³⁹² Inness, s.324.

³⁹³ Bu dönemde Kahire'deki İngilizler diğer birçok meslek ve meslekle uğraştığını ve eğitimsiz alt sınıflardan önemli bir sayı bulunmatadır. Diğer bir ifadeyle Askerlik ve siyasi personelin yanı sıra, avukat, doktor, mühendis, öğretmen, bankacı, işadami, misyonerler, marangozlar, büro memurlar, terziler, demiryolu işçileri ve hizmetçiler gibi çeşitli meslek ve sosyal statüden İngilizler bulunmaktadır. (Lanver Mak, More than Officers and Officials Britons in Occupied Egypt 1882-1922, The Journal of Imperial and Commonwealth History, 2011, Volume 39, - Issue 1 s.40.)

³⁹⁴ Vatikiotis, s.345.

³⁹⁵ Daly, s.299.

mecliste 1936 antlaşması ve 1899 Sudan antlaşması tek taraflı olarak iptal edilmiştir.³⁹⁶ Artık İngiliz varlığı gayri resmi bir duruma dönüşmüştür. Bu yüzden Mısırlı paramiliter gruplar İngilizlere karşı çatışmalara başlamıştır. İngilizler şiddet olaylarına sert karşılık vermiş, halk da buna karşı yabancı mülkiyetlerini yağmalamak başta olmak üzere tüm şehirde kaosa sebep olmuştur. Bu kaos ortamına bir de hükümet kurulamaması eklenince ülke tam bir çıkmaza girmiştir. Bu durum 1952 devriminin şartlarını hazırladığı söylenebilir.³⁹⁷

Bu dönemde halk ülkede var olan ekonomik ve toplumsal çöküşün sebebini İngilizler ve parlamenter yapı olarak algılamıştır. 1952 devrimi, bu kötü gidişatı bitiren bir kahraman olarak bu iki kötü adamı (İngilizler ve parlamenter yapıyı) yok ederek, halka politik bir katarsis yaşatmıştır. Bu bağlamda ilk yıllarda Nasır'a verilen büyük desteğin altında bu toplumsal travmalar olduğu söylenebilir. Zira her iki aktör de Mısır'da travmatik sorunlara sebep olmuştur

İngilizlerin Mısır'daki emperyal, siyasi ve sosyal tavrı Mısır'ın "liberal çağının" sonuna getirmiştir. Demokratik siyasi yapısının en önemli niteliği keyfilikten uzak bir yönetim için güçlü yasal zemine sahip olmaktır. Ayrıca yasaların meşruiyeti yerel unsurların görüşleri çerçevesinde sağlanmalıdır. Bu siyasal olgu Mısır'da İngilizler tarafından defalarca çiğnenmiştir. Bu bağlamda yapılan antlaşmalar veya hazırlanan metinler yerel meşruiyet zemininden uzak İngiliz çıkarlarına hizmet etmiştir. Bunun dışında kalan sorun ve konular İngilizler tarafından keyfi bir şekilde ikili ilişkilerle veya zor gücüyle çiğnenmiştir.

Kolonyal Yetkililerin Postkolonyal Teori Çerçevesinde Analizi

Koloni yöneticilerinin postkolonyal eleştirisini, üç ana nokta üzerinden okuyabiliriz. İlki şarkiyatçılığın üzerinde durduğu, kolonizeyi aşağı görme durumudur. Buna neden olan şey temelde kolonicinin sahip olduğu bilgi gücüdür. Bu bilgi gücü iktidar gücüyle birleştiğinde yerliyi aşağılayan, asimile eden veya değerlerini hor gören epistemolojik bir şiddet olarak ortaya çıkmaktadır. İkincisi kolonizenin sahip olduğu zor kullanma gücüdür. İlk bölümde üzerinde durulduğu üzere kolonicinin yasa ve kurumları yanı sıra, kolonyallığın en önemli gücü askeri varlığıdır. Son olarak kolonyal yöneticilerine getirilen diğer eleştiri ise kolonicilerin Avrupa merkezci tutumudur. Batılı yetkililer için batılı değerler, bilgi, felsefe ve hatta inanç

---

³⁹⁶ Vatikiotis, s.368.

³⁹⁷ Vatikiotis, s.369-370.

dahi doğulununkilere göre çok ileri seviyededir. Bu durum ise kolonizenin kolonici karşısında aşağı hissetmesine sebep olmaktadır. Cromer dönemi bölümünde Cromer'in eğitim ve kültür konusundaki düşünceleri bunun en önemli ispatıdır.

Benzer şekilde İngiliz yöneticilerin, çeşitli dönemlerde Kral'ı ve parlamentoyu açıktan tehdit etmesi onları aşağı ve doğru kararlar alabilmekten uzak görmesinin bir göstergesidir. O kadar ki 1936'ya kadar Mısır'da dış temsil için büyükelçi yerine yüksek komiser bulunmakta, yüksek komiserin yetkileri ise bir dış temsilciden öte atanmış bir vali özelliği taşımaktadır.

İngiliz varlığıyla ilgili bir diğer nokta Mısır'daki İngiliz askeri varlığıdır. 1882'de İskenderiye'nin bombalanmasıyla başlayan süreç, 1952'ye kadar farklı biçimlerde, İngiliz askeri müdahaleleriyle devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşında silah zoruyla Vefd'in başa getirilmesi ve 1952'de kara cumartesi olaylarından önce İngiliz kuvvetlerinin şiddet kullanması da bu durumu örnek olarak verilebilir. Bu açıdan 1882'den beri Anglo-Mısır ilişkilerinde var olan İngiliz askeri, tıpkı Çehov'un "Sahne bir silah varsa mutlaka patlar" sözü gibi İngiliz çıkarları doğrultusunda sık sık Mısır siyasetine müdahil olmuştur.

Özetle Mısır'ın kolonileştirilmesi farklı niteliklere sahip olsa da kolonyalizmin küçük düşürücülüğünü ve sömürüyü içermektedir. İngilizler, genellikle Cromeryan bir yaklaşımla Mısır kimliksel anlamda ve siyasi anlamda İngilizler karşısında aşağı veya borçlu hissetmeleri, Mısırlı kimliğinin ve siyasi kültürünün en temel nosyonu haline geldiği söylenebilir.³⁹⁸

B. Kolonyalizmle Etkileşim Olarak Mısır'da Kimlik

Mısır'da demokratik yapıların otoriterleşmesine geçmeden önce kimlik gibi psiko-siyasi ve kültürle doğrudan ilişkili, çok boyutlu bir siyasi süreci incelemek Mısır'ın politik dönüşümünü anlamak adına önemli olacaktır. Kimlik inşa sürecinin analizi, Mısırlının koloniciyle kurduğu ilişkiyi ve ondan etkilenmesini anlamak adına önemlidir. Bu açıdan bu bölümde kısaca Mısır'da kimlik inşa sürecini meşruti monarşi dönemi ve Nasır dönemi olarak incelenecektir.

Mısırlı kimliği geçirdiği dönüşümler açısından diğer Ortadoğulu kimlikler arasında özgün bir öneme sahiptir. Mısırlı kimliğinin temel unsurlarını, Taha Hüseyin'e göre üç parçalı bir yapıdan

---

³⁹⁸ Maghraoui, s.52.

oluşmaktadır: İlki, eski Mısır'dan kalan tarihi, etnik ve Mısır'ın doğasından aktarılan otantik Mısırlılıktır. İkincisi, Arap fetihleriyle Mısır'ın Araplaşmasına sebep olan Arapçadır. Üçüncüsü, her anlamda Mısır'la bir alış-veriş içerisinde olan ve Mısır'ı dönüştüren yabancı varlığıdır.³⁹⁹ Bu bağlamda Mısırlı kimliği bu unsurlar çerçevesinde farklı formlarda dönüşmüştür.

1. Meşruti Monarşi Dönemi: Kimlik Tartışmaları

Mısır'da ilk kimlik tartışmaları, Napolyon ve Mehmet Ali Paşa reformlarıyla Mısır'da ortaya çıkan siyasal yapılar ve yeni elitler, otantik bir kimlik arayışına girişmişlerdir. Özellikle İngiliz işgaliyle beraber Mısırlının dış dünya algısı değişmiştir. Urabi Paşa İsyanı ile ortaya çıkan "Mısır Mısırlıdır" gibi çok erken bir milliyetçi söylem sonraki dönem Mısır kimliği tartışmalarına büyük katkı sağlamıştır. Urabi Paşa İsyanının öncesinde modern anlamda kimlikten bahsetmek mümkün olmasa da feodalizm merkezli din eksenli-ümmetçi- melez bir millet formunda bahsedilebilir. Dolayısıyla hem Napolyon hem de İngiliz işgali Mısırlı kimliğini ortaya çıkaran unsurlar olmuştur.⁴⁰⁰ Bu açıdan yukarıda kimlik bölümünde de bahsedildiği gibi ulusal kimliği ortaya çıkaran en güçlü saik dış tehditler⁴⁰¹ olmuş, Mısır'ın kimliğinde de İngiliz işgali ve varlığı en önemli motivasyonlardan biri olmuştur.

Mısır'da erken dönem kimlik tartışmaları merkezini vatancılık oluşturmuştur.⁴⁰² Vatancılık Rifâa el Tahtavi kavramlaştırdığı bir argümanen, yirminci yüzyılda Muhammed Abduh tarafından kullanılmıştır.⁴⁰³ Abduh'un vatancılık anlayışı hem Arapçılığı hem de İslamcılığı içermektedir.⁴⁰⁴ Bu isimlerin yanı sıra Taha Hüseyin, Tefik el-Hakim ve Yahya el-Hakkı gibi yurtdışında eğitim görmüş ve Mısır'ın refahının ve kurtuluşunun batılı gibi ulus olmaktan geçtiğine inanan düşünürlerde Mısırlı kimliğini etkilemiştir.⁴⁰⁵ Aslında bu siyasi elitler batıyı

---

³⁹⁹ Taha Hüseyin, Tefik el Hakime Yanıt el-Risale, 1933, s.8-9, Alıntılayan,Hourani,s.399,

⁴⁰⁰ Reem Bassiouney, Language and identity in Modern Egypt, Edinburgh University Press, 2014 ,s.79.

⁴⁰¹ Ayrıntılar için bakınız kimlik bölümü.

⁴⁰² Bassiouney, s.85

⁴⁰³ Dawn, C. Ernest. "The Origins of Arab Nationalism." In The Origins of Arab Nationalism, by Rashid Khalidi, Lisa Anderson, Muhammad Muslih and Reeva S. Simon, 3-30, New York: Columbia University Press, 1991.s.4-6.

⁴⁰⁴ Yunus Akçalı, Two Paths Of Modernization: A Comparative Analysis Of Turkey And Egypt, Doktora Tezi Porto Üniversitesi, 2015, s.129.

⁴⁰⁵ Bassiouney, s.83.

hem bir düşman hem de bir ideal olarak tanımlayarak, Mısır siyasi ve toplumsal yapısının modernleşme ve devletleşme anlamında ikircikli bir biçime dönüşmesine sebep olmuştur.

Mısırlı kimliğini etkileyen bir diğer nokta ise, yabancıların Mısır'daki ayrıcalıklı konumları olmuştur. Yabancıların ekonomik ve sosyal açıdan sahip olduğu imtiyazlar, Mısırlılarda kimliksel bir farkındalığın ortaya çıkmasını sağlamıştır.⁴⁰⁶ Saad Zaglul⁴⁰⁷ ve onun destekçilerinin Birinci Dünya Savaşı sonrası bağımsızlık mücadelesi, Mısır kimliğini etkileyen eşsiz anlardan biridir. 1919 devrimi Mısırlı için ortak acı demektir. Bununla birlikte 1922 Antlaşmasıyla -sunduğu bağımsızlık tartışılrsa da- ortak bir zafer anlamına da gelir. Bu açıdan 1919 devrimi Mısır kimliğinde büyük bir tetikleyici olduğu söylenebilir.⁴⁰⁸

1900'lerin başlarından itibaren, Mısırlı kimliği vatancılık-yabancı varlığı tartışmasının yanında entelektüel tartışmanın da konusu olmuştur. Özellikle 1920 ve 1930'lu yıllarda, Mısırlı aydınlar tarafından, Mısırlı kimliği entelektüel anlamda detaylandırılmıştır.⁴⁰⁹ Bu dönemde elitlerin ilgi alanları kapsamında, Mısır kimliği 1920'lerde firayonik unsurlarla, 1930'larda ise Arabo-İslami unsurlarla şekillenmiştir.⁴¹⁰ 1920'lerde Mısır'ın otantik kimliğini oluşturan en özgün unsurlardan biri firayonik imgeler olmuştur. Batının kökenlerini eski Yunan'a ve Roma'ya dayandırma kültürünün bir tezahürü olarak, firayonik köken, Mısır'da bu dönemdeki kimlik tartışmalarında var olmuştur. Taha Hüseyin'in Mısır'ın kökenlerini firayonik olarak tanıtmadaki bir diğer amacında, Mısırlıların Yunanların hocası olduğu, dolayısıyla Mısır'ın batı medeniyetinin kökenlerini barındırdığını vurgulamayı amaçlamaktadır.⁴¹¹ Bu dönemde gündemde uzun süre meşgul eden, Tutankamon'un mezarının keşfiyle, birlikte bu anlayışın

---

⁴⁰⁶ A.g.e., s.84.

⁴⁰⁷ Zaglul Mısır siyasi yapısının bir özeti özelliğini taşımaktadır. Fella kökenli Zaglul, Abduh'dan ders almış ve Fransa'da eğitim görmüştür. Ayrıca Cromer hükümetinde Eğitim Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı yapmıştır. Daha sonra Mısır'ın bağımsızlık kazanması için yapısal anlamda adım atan ilk kişidir. Zaglul Cromer'le çalıştığı dönemde İngiliz danışmanlar sürekli tartışmıştır. Bu dönemde özellikle Mısır taşrasını ziyaret etme fırsatı bulmuştur. Bu iki olay Nasır dünyasını şekillendirmiştir. 1917 yılında Bakanlık yaptığı sırada bağımsızlık için müzakere yapmak üzere Londra'ya gitmek için başvurmuş, ancak İngiliz yüksek komiseri kabul etmemiştir. Bundan sonra istifa ederek milliyetçi faaliyetlere başlamış, 1919 yılındaki gösteriler yüzünden tutuklanıp sürgüne gönderilmiştir.

⁴⁰⁸ Bassiouney, s.87.

⁴⁰⁹ Yasir Suleiman, The Arabic language and national identity a study in ideology, Edinburgh University Press 2003, s.175.

⁴¹⁰ Laurie A. Brand, Official Stories Politics And National Narratives In Egypt And Algeria , Stanford University Press,2014, s.29.

⁴¹¹ Maghraoui, s.85.

popülaritesi artmıştır. Bu olayla birlikte Mısırlılar eski Mısır uygarlığıyla antropolojik ve psikolojik bir bağ da kurmuşlardır.⁴¹²

Bu bağlamda 1920’de Kahire’ye, bir sfenksin yanında duran kadın heykeli dikilmiştir. Siyasi elitler, sfenks ile kadın heykelinin hatlarının benzetilerek, Mısır’ın kökenlerinin eski Mısır’a dayandığı konusunda halkı ikna etme amaçlanmıştır.⁴¹³ Bu dönemde Mısırlı kimlik yapımcılarının genel anlayışı, yedinci yüzyılda Arap fatihlerle başlayan göçmen dalgasının, Mısırlı kimliğini asimile ettiği düşüncesidir.⁴¹⁴ Aynı dönemde Türkiye’de halifelğin kaldırılması da Mısır kimliğinin İslam’dan uzaklaşarak firayonik imgeleri kullanma konusunda motivasyonunu artırmıştır.⁴¹⁵ Benzer şekilde Mısırlılar kökenlerinin Arap değil, Kıpti olduğunu, Kıptilerin bazılarının Hristiyan bazılarının da Müslüman olduğunu, Mısırlılığı dinler üstü bir kimlik olduğunu iddia etmişlerdir.⁴¹⁶

Mısırlı kimliğini oluşturan bir diğer unsur Arapçadır. 1900’lü yıllardan itibaren Mısırlıların etnik olarak Arap olmadığı iddia edilse de Arapça Mısırlı kimliği için en güçlü unsur olmuştur.⁴¹⁷ Bu paralelde diğer bir tartışma Arapçanın eğitim, kültür ve bilim yapılamayacak fosilleşmiş bir yapısı olduğu iddiasıdır.⁴¹⁸ Bu iddia, Mısır’da ve diğer Arap ülkelerinde eğitim ve kültür dilini İngilizce veya Fransızca olarak düzenleyebilmek için koloniciler tarafından ortaya atılmıştır. Buna tepki olarak 1900’lerin ortalarına kadar, Mısır’da üretilen müzik, sinema, dergi, mecmualar ve Kahire radyosuyla Arapça içerik üretimi artmış, bu araçlar üzerinden Mısır’da Arap kimliğini güçlenmiştir. Bu faaliyetler Arapçayı bir kültür dili yapmış, Mısır’ı da Arap ülkelerin merkezi konumuna getirmiştir.⁴¹⁹ Taha Hüseyin’e göre Mısırlı kimliğinin en önemli unsuru Arapça olduğunu, ancak Arapçanın da ihtiyaç duyduğu reformların gerçekleştirilerek bir kültür ve bilim diline dönüştürülmesi gerektiğini de vurgulamıştır.⁴²⁰ Arapçanın yazımla ilgili bazı esaslarını düzeltmek adına, gramer ve yazım kurallarında düzenlemeler yapılmıştır. Benzer şekilde Kral Fuad döneminde 1932’de Arapça Dil Akademisi

---

⁴¹² Bassiouney, s.89.

⁴¹³ Maghraoui, s.76.

⁴¹⁴ Suleiman, s.176.

⁴¹⁵ Bassiouney, s.90.

⁴¹⁶ Suleiman, s.177.

⁴¹⁷ Bassiouney, s.85.

⁴¹⁸ A.g.e, s.93-94.

⁴¹⁹ A.g.e, s.91-92.

⁴²⁰ Suleiman, s.192.

kurulmuş ve Arapça teknik açıdan geliştirilmeye çalışılmıştır.⁴²¹ Buna karşın Nasır Arapçayı, Arap dünyasına açılan bir kapı olarak siyasi bir enstrüman gibi görmüştür.⁴²²

1920'lerde kimlik konusunda bir diğer tartışma konusu, Mısır kimliği belirleme de din karşıtı bir kimlik söylemi de ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Salama Musa tarafından kimliksel yazınlarında sıklıkla kullanılmıştır. Musa, dinin bilimle ve gelişmeyle ters orantılı olduğunu iddia etmiştir. Bu yüzden Musa Mısırlı kimliğini İslam dışı bir ulusal kimliğinin yaratılması gerektiğini ifade etmiştir.⁴²³ Benzer şekilde Taha Hüseyin de Musa gibi seküler bir mantıkla dinin ayrı siyasetin ayrı olduğu fikrini benimsemiştir. Bu açıdan Mısır'ı doğunun değil batının bir parçası olduğunu iddia etmiştir.⁴²⁴ Ayrıca bu dönemde Mısır kendi otantik kimliğini yaratmaya çalışırken diğer Arap halklarının liderliğini de sahiplenmiş, hem Arap hem Mısırlı olmayı bir sorun olarak görmemiştir.⁴²⁵ Bu dönemde Arapçılık hakim söylem olmasa da var olmaya devam etmiştir.

1930'lardan itibaren bazı Mısırlı entelektüeller firayonik döneme ait tutkudan vazgeçmeye başlamışlardır. Aynı dönemde gazete ve görsel mecmualarda sıklıkla kullanılan firayonik imgeler yerini İslami çizimlere bırakmıştır.⁴²⁶ Bu dönemde özellikle Müslüman Kardeşler cemiyetinin Mısır'da oluşturduğu etki Mısır kimliğini İslami çizgiye kaydırmıştır. Benzer şekilde siyasi söylemler de sekülerlikten İslamcılığa doğru hareket etmiştir. Nitekim kimlik yapma süreci sürekli devam eden bir süreçtir. Bu anlamda Mısırlı kimliği 1952 devrimiyle birlikte devlet ve toplum ihtiyaçlarına göre yeniden inşa edilmiştir.⁴²⁷ Subayların çoğu Mısır'ın çiftçi ve memur ailelerinin çocuklarından oluştuğu için 1952 devrimi, 6 bin yıl aradan sonra ilk kez Mısır'ın Mısırlıların tarafından yönetilmesi anlamına gelmektedir.⁴²⁸

---

⁴²¹ Shlomit Shraybom Shvitiel, Language and political change in modern Egypt, International Journal of the Sociology of Language, Volume 137, Issue 1,1999, s.136. (ss.131-140)

⁴²² Bassiouney, s.97.

⁴²³ Suleiman, s.181.

⁴²⁴ A.g.e, s.191.

⁴²⁵ Brand, s.29.

⁴²⁶ Suleiman, s.179-180.

⁴²⁷ Timothy Mitchell, Rule of Experts Egypt, Techno-Politics, Modernity, University of California Press, , 2002,s.13.

⁴²⁸ Öykü Tekin,1950-1965 Yılları Arası Türkiye-Mısır İlişkileri, Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, 2018,s.23.

2. Nasır Dönemi: Kimlik Tartışmaları

Mısır'da kimlik tartışmaları Nasır döneminde de devam etmiştir. Nasır döneminde Mısırlı kimliği önceki dönemlerin bir sentezi durumundadır. Ancak daha da önemlisi, Nasır için ulusal kimliği sadece Mısır'ı değil tüm Arap coğrafyasını kapsayan Arabo-emparyel bir milliyetçiliğe dönüştürmüştür. Arap milliyetçiliği merkezli, birlik anlayışı şeklen farklı olsa da Nasırdan önce 1945'te Arap Birliği'nin kurulmasıyla başlamıştır. Mısır, Birlik vasıtasıyla diğer Arap ülkelerini manipüle etme imkanı bulmuştur. Birlik, kısa sürede militarize olarak, 1948'de İsrail'le savaşa girişmiş ve ağır bir yenilgi olmasına rağmen bu savaş Arap milliyetçiliğini tetikleyen unsurlardan biri olmuştur.⁴²⁹

Arap- İsrail Savaşı Mısır siyasetini derinden etkilemiş ve 4 yıl sonra Mısır'da devrim gerçekleşmiştir. Kontrolü tamamen ele geçirmesiyle beraber Nasır, Arap Birliğiyle ortaya çıkan Mısır'ın popülaritesini de kullanarak tüm siyasi söylemini Arapçılık üzerine kurmuştur. Nasır, milliyetçiliğini *Falsafat al-Thawra'da* üç çemberle ifade etmiştir. Buna göre Mısır kimliğinin ilk unsuru, Mısır'ın sahip olduğu dil ve gelenek bağlamından Arapçılık, ikincisi coğrafik konum sebebiyle Afrikacılık⁴³⁰ ve Mısır halkının inançları bağlamında İslamcılık olarak tarif etmiştir.⁴³¹ Buna karşın Nasır'ın Afrikacılık ve İslamcılık söylemi yüzeysel kalmıştır.

Nasır, tüm Arapların ortak bir kimliği olduğunu düşünmüş, Arap Birliği'nin unsurlarını ortak topraklar, tarih ve mücadele birliği, dil ve kültür birliği, psikolojik birlik, ortak hisler birliği ve amaç birliği olarak belirlemiştir.⁴³² Bu açıdan 1967 yenilgisine kadar Nasır'ın siyasi mesaisinin ciddi bir bölümünü Arap birliğini inşa etme projesi oluşturmuştur.

Bu kapsamda Suriye'yle yapılan birleşme başarısız olsa da Nasır Arap halklarını birleştirme hedefinden vazgeçmemiştir. Ayrılma sonrası yeni anayasal ve siyasal yapıyla daha ideolojik bir örgüt olan Arap Sosyalist Birliğini(ASB) kurmuştur. Bu dönemde Mısır kimliğinin dolayısıyla Nasır Arapçılığının unsurlarından biri de Sosyalizm haline gelmiştir. Bu bağlamda Nasır'ın

---

⁴²⁹ Leena Saher Warsi, *Memories of a New World Order: A Study of Egypt's Participation at the Bandung Conference of 1955*, The University of Texas at Austin, MA, May 2018, s.14.

⁴³⁰ Nasır Afrikacılık politikası diğer ikisinde farklı işlemiştir. Nasır Afrika bir liderlik veya emperyal amaç olmadığını dile getirmiştir. Afrika'yla ilişkileri sosyo-ekonomik ortaklık ve İsrail'in bölgede oluşturduğu tehdide karşı bir destek olarak görmüştür. (Pınar Zeybek, *Mısır'da Demokratikleşme Çabaları Ve Karşısındaki Engeller*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi,2015, s.22)

⁴³¹ Gamal Abdel Nasser, *Falsafatal-thawra* (1953;Cairo:MaktabatMadbuli,2005) alıntılanan, Brand,s.36-37.

⁴³² Derek Hopwood, *Egypt: Politics and Society 1945-1990*, Routledge, 1993, s.98.

amacı, ASB'yi bir Arap milliyetçisi sosyalist anayasal model olarak inşa edip, diğer Arap ülkelerine ihraç etmek olmuştur. Nasır Arap Birliği için Yemen'deki iç savaşa dahil olmuştur. Nasır, bu savaş için bütün Arap halklarını ve Arap vatanın savunmak zorunda olduğunu ifade etmiştir.⁴³³

Bu dönemde Nasır ideolojisini rafine etmeye çalışmıştır. Siyasi hayatının ilk dönemlerinden itibaren batıya karşı duruşuyla anti-batıcı ve anti-emperyalist bir duruş sergilemiş, ayrıca 'Mısırlı' ve 'Arapçı' bir söylem de geliştirmiştir. Nasır sosyalist paradigmanın, 1952 devriminin devamı niteliğinde olduğunu, Arap özgürleşmesi ve kalkınması için gerekli bir araç olarak gördüğünü dile getirmiştir.⁴³⁴ Benzer şekilde Nasır politik amaçları için dini de kullanmıştır. Sosyalizm Nasır'a laik bir politik perspektif sağlamış, şeriatın kaldırılması veya dini grupların bazılarıyla mücadelesi de bunu göstermiştir. Buna karşın halkı sosyalizm lehine harekete geçirmek adına, İslam pragmatik şekilde Arap sosyalizmine eklenmiş,⁴³⁵ bu dönemde sosyalizmi halka tanıtmaya ve sevdirmeye adanmış, Hz. Muhammed'in ilk sosyalist olduğu yönünde söylemler de bulunmuştur.⁴³⁶ Nasır'ın sosyalist politikaları başarılı olmasa da, en önemli hedeflerinden biri olan eski rejimin ortadan kalkmasına ve ulusal birliğin sağlanması hedefini gerçekleştirdiği söylenebilir.⁴³⁷ Bu açıdan Nasır, tıpkı eski rejimdeki gibi politik kavram ve kurumların içlerini boşaltmış, siyasi manipülasyon aracına dönüştürmüştür.

Nasır ulusal kimlik yaratmada en önemli aracı eğitim olarak görmüş, bu anlamda birçok tarih ve dil kitabı yayınlamıştır.⁴³⁸ Bu kitaplarda Osmanlıyı işgalci gösteren, Osmanlı karşıtı ifadeler, antik Mısır'ı köken olarak gösteren, bölümler ve Arap coğrafyası ve tarihi anlatılarak ulusal kimliğin topluma ulaşmasını hedeflemiştir.⁴³⁹

Nasır için kimlik uzun vadede Arap Birliği anlamına, kısa vadede siyasal meşruiyet anlamına gelmiştir. Nasır dönemiyle, Mısırlı kimliği, 1900'lerin başlarındaki yöresel yapısından tüm Arapça konuşan halkları kapsayan şekle dönüşmüştür. Özetle Mısır'da siyasi kimlik arayışı yaklaşık yüzyıllık dönemde farklı dönüşümler geçirmiştir. Nitekim Nasır döneminde ulusal

---

⁴³³ Hopwood, s.63.

⁴³⁴ A.g.e., s. 69-70.

⁴³⁵ Enayat, Hamid, "Islam and socialism in Egypt." Middle Eastern Studies 4, no. 2 ,(January 1968),s.152.

⁴³⁶ Tripp, s.114.

⁴³⁷ Robert Stephens, Nasser: A Political Biography. New York: Simon and Schuster, 1971, s.345.

⁴³⁸ Brand, s.37-41.

⁴³⁹ A.g.e., s.51.

kimlik, itaat eden bir tebaa, siyasal sistemi kuran bir topluluk ve diğ er Araplarla akraba bir halk olarak karakter kazanmıştır.⁴⁴⁰

Mısır'da Kimlik İnşasının Postkolonyal Teori Çerçevesinde Analizi

Ulusal kimlik, bir toplumun diğ er toplumlardan ayrıştığı noktaları tespit etme ve bunları homojenize etme sürecidir. Ancak kimlik yaratı süreci çoğ u zaman dış etkilerle yapılmaktadır. Siyasal iktidar(kolonici veya yerli elitler) tıpkı bilgi gibi kendi çıkarları doğrultusunda ulusal kimliği de yaratır veya dönüştürür. Ayrıca üretilen bu kimliği yerele bir ödev olarak sunar. Ortaya çıkan bu kimlik yerele yabancı olduğ u için bir tür epistemik şiddete dönüşür. Oluş an bu kimlik, politik ve toplumsal karar alma sürecini ve önceliklerini de etkiler. Kimliğin kolonici ile ilişkisi ise iki şekildedir: İlk olarak, yerlinin kimlik literatürünü koloniciden öğrenmesi sebebiyle koloniciyi taklit edip koloniciye benzemeye çalışmasıdır. İkincisi, bu kimlik yaratımının merkezine sömürge karşıtlığını koymasındır. Ancak her iki kimlik de yereli tanımlamakta eksiktir. Koloniciyi taklit etmek veya ondan nefret etmek, yerelin kim olduğ u hakkında sağlıklı bir bilgi vermez. Zira sömürge karşıtlığı, kimliği tetikleyici bir unsur olsa da kimliğin salt belirleyicisi olarak düşünülmemelidir.

Bu bağlamda, Mısır'da kimlik tartışmaları İngiliz işgali sırasında başlamıştır. Öncesinde Urabi Paşayla bağımsızlık merkezli politik bir söylem gelişse de bu tartışmaların rafine hale gelmesi on dokuzuncu yüzyılın sonlarında İngiliz idaresi altında gerçekleşmiştir. Bu bağlamda kolonici karşıtlığı üzerinden kimlik oluşturmaya Urabi Paşa'nın "Mısır Mısırlılarıdır" söylemi örnek gösterilebilirken, batı taklidi kimlik yaratımına ise Mustafa Kâmil'in "Mısırlıların batılılar gibi özgün ve modern bir halk" olduğ u söylemini geliştirmesi örnek verilebilir. Benzer şekilde 1920'lerde kimlik tartışmaları, Mısır'ın Batılılarla aynı kökten olduğ u, Arap olmadığı görüşü firayonik kökenlerine vurgu yapacak şekilde düzenlenmiştir. Ancak bu tartışma, yukarıda belirtildiği gibi toplumda karşılık bulmamış, sadece belirli elitler arasında sürmüştür.

Mısırlı kimliğini firayonik döneme zorlama bir şekilde dayandırma çalışmaları da bunun göstergesidir. Zira Mısır tam anlamıyla etnik olarak Arap olmasa da Arap fetihleri sonrası 1400 yıl boyunca İslamlaşma suretiyle Arapça konuşan Araplaşmış bir halk olarak tanımlanabilir. Bu yüzden Roma ve Yunanla ilişkisi olan antik Mısır uygarlığından tamamıyla ayrılmış olduğ u

⁴⁴⁰ Arthur, Jr. Goldschmidt, A Brief History of Egypt, 2008, s.222.

söylenbilir. Bu durumun Mısırlının kendini Avrupalılaştırma motivasyon bir sonucu olarak çıktığı söylenbilir.

Buna karşı İngilizler için her iki kimlikte kullanışlı olmuş, 1882 ve 1919 devrimleri haricinde politik etkisi olmamıştır. Ancak Nasır çağıyla birlikte kimlik politik bir unsur haline gelmiştir. Nasır diğer siyasal yapılarda olduğu gibi kimliği de politik bir araç olarak görmüş bu kapsamda Mısırlı kimliğini düzenlemiştir. Buna karşın Nasır fellah kökeni sebebiyle, suni bir Mısırlı kimliği yerine Mısır'da var olan kültür üzerinden bir kimlik yaratmayı amaçlamıştır. Bu dönemde halk (fella) için din ve dilin iki temel organik kimlik unsuru olduğu söylenbilir. Bu yüzden daha önce üzerinde fazla durulmayan İslam ve Arapçılık bu dönemde popüler hale gelmiştir. Diğer bir ifadeyle Nasır, Mısır kimliğinin batılıya benzemesi yerine diğer Arap halklarına benzemesini tercih ettiği söylenbilir. Bu açıdan bu dönemde Mısırlılık kavramı Araplığa dönüşmüştür. Güçlü Arapçı kimlik anlayışının bir çok sebebi olsa da en önemlisi bölgede batılı hegemonyaya karşı bir direniş yaratmak için etnik ve dini bağ kurma çabası olduğu söylenbilir. Nitekim Mısır'ın 1948 ve 1967 İsrail'le savaşmasının en önemli sebeplerinde biri olarak görülebilir. Mısırlı kimliği Arap halklarıyla ortak mücadele ve ortak acı vasıtasıyla Araplaşmış ve İslamlaşmıştır. Bununla beraber Nasır'ın ideolojisinin erken dönemlerinin 1948 Arap-İsrail Savaşıyla şekillendiği söylenbilir. Savaş sırasında kendini Mısırlı Arap olarak gören Hristiyanlarla beraber savaşması Nasır'ın seküler bir millet anlayışına sahip olmasını sağlamıştır. Bu açıdan ideolojisinde güçlü bir İslam algısından söz edilemez. Dahası Nasır ideolojisini, Mısır ve Ortadoğu'yu 'sömüren' Araplar, Türkler, İngilizler ve Fransızlara karşı yerel halkı Mısırlılık üzerinden kristalize etmiştir.⁴⁴¹

Kısaca Mısır'da politik kimlik demokrasinin bir altyapısı ve destekleyicisi olarak işlemek yerine yerli elitlerin politik bir enstrümanı haline gelmiştir. Siyasi elitler organik olmayan kimlik tartışmalarıyla halkı yönlendirmiş, bu durum Mısır'da çoğulculuğa ve demokratik yapıya zarar vererek otoriterleşmeyi artırdığı söylenbilir.

---

⁴⁴¹ Tarek Osman, *Egypt on the Brink From the Rise of Nasser to the Fall of Mubarak*, Yale University Press 2011, s.62.

C. Kurumsal Demokratik Yapılar

1. Anayasalar ve Antlaşmalar

a. Meşruti Monarşi Dönemi: Anayasal Metinler

Bağımsızlığın kazanılması sonrası 1923 Anayasası ve 1936 Antlaşmasının her ikisi de temelde İngiliz varlığına karşı bir mücadele sonucu, kazanım olarak ortaya çıkmıştır. Ancak bu anayasal metinlerin en önemli özelliği İngilizlerin elde ettiği kazanımlardır. Bu metinler, İngiliz varlığını ortadan kaldırmamış, dahası hukuki bir statü kazandırmıştır.

1923 anayasası

1923 anayasası Mısır için hem meşruti demokrasinin başlangıcı hem de Mısır'ın bağımsızlığı anlamına gelmektedir. Ancak Mısır siyasal yapısının diğer unsurları gibi 1923 anayasası sembolik olarak kalmıştır. 1919 yılında başlayan isyanlarda manda karşıtı Vefd Partisi üyelerinin ve lideri Zaglul'un tutuklanması tansiyonu yükseltmiş, çıkan isyanlar karşısında bu duruma daha fazla dayanamayan İngiltere 1922'de Mısır'ın bağımsızlığını şartlı olarak kabul etmiştir.⁴⁴² 1922 bildirisi ile İngiliz ulaşım yollarının korunması, İngilizler tarafından Mısır'ın savunulması, İngilizler tarafından Mısır'daki yabancıların haklarının ve güvenliklerinin sağlanması ve Sudan üzerinde İngiliz haklarının devam etmesi olmak üzere dört şerhle aslında 1919 öncesi statüden hiçbir fiili değişiklik olmadan Mısır'a bağımsızlık verilmiştir.⁴⁴³ Dahası bu bildiri otuz yıldır devam eden İngiliz tahakkümüne meşruiyet kazandırmıştır. İngilizlerin bazı müdahaleleri bu süreçte yasal hale gelmiştir.⁴⁴⁴ Bundan sonraki süreçte 1952 devrimine kadar Mısır'da siyaset Vefd, Kral ve İngilizlerin iktidar çatışması olarak devam etmiştir.⁴⁴⁵ Ülkedeki İngiliz varlığı özellikle siyasal ve toplumsal açıdan büyük bir yenilgi hissini sürmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla İngiliz varlığı sürekli Mısır siyasetinin odağında kalmış, bundan dolayı Mısır siyasetinde, gerekli siyasi, iktisadi ve toplumsal adımlar hiçbir zaman atılamamıştır.⁴⁴⁶

⁴⁴² Ritchie Owendale, The Origins of the Arab-Israeli Wars, New York, Longman, 1992, s.58-67.

⁴⁴³ Arı, s.183.

⁴⁴⁴ Daly, s.251.

⁴⁴⁵ Cleveland, s.221.

⁴⁴⁶ Daly, s.239 ve Goldsmith,2004, s.72.

1922 bildirgesi Mısır'a kısmi bir bağımsızlık tanıdığı için anayasa yapım sürecini başlatmıştır.⁴⁴⁷ Böylece 1923'te 1830 Belçika Anayasası örnek alınarak anayasal monarşik bir sistem yaratılmıştır. Anayasa çift meclisli monarşik,⁴⁴⁸ demokratik ve liberal özellikler taşımaktadır. Anayasa yapım sürecine İngilizler müdahalede bulunarak, 1923 Anayasası ile Mısır siyasetinde İngiliz müdahalesinin hem yasal hem de *defacto* olarak önü açılmıştır.⁴⁴⁹ Bu durum Mısır siyasal yapısının tipik bir özelliğini taşımaktadır. Zira bu durum, kolonyal çıkarların Mısırlı çıkarlarından önde gelmesi ve yerelin bu duruma göz yumması gibi siyasi bir alışkanlığın doğmasına ve “modernleşme” veya “batılılaşma” adına batılı normların anlamlarına bakılmaksızın ithal edilmesine sebep olmuştur. Nitekim Mısır'da İngiliz çıkarlarını hesaplayan, oto-sansür benzeri bir politik kültür meşruti monarşi döneminde sıkça görülmektedir.⁴⁵⁰ Bu dönem, Mısır siyasetinde etkilerini artırmak isteyen siyasi elitler, gücünü korumak isteyen Kral ve çıkarlarının devamını sağlamaya çalışan İngilizler arasında üçlü bir halat çekme oyunu görünümünde olmuştur.

1923 Anayasasında⁴⁵¹ “*Devletin dini İslamdır*”(149. md.) ibaresi geçmesine rağmen anayasa son derece laik esaslar üzerine kurulmuş, devletin tüm inançlara eşit olduğu ve inanç özgürlüğünün olduğu belirtilmiştir.(3. ve 13. md.) Benzer şekilde her inanç ve görüşten vatandaşa ifade, basın ve toplanma özgürlüğü gibi haklar verilmiştir.(14,15 ve 16 md.) Anayasanın getirdiği bu liberal haklar Mısır milliyetçiliği ve Arap milliyetçiliğinin İslami karakteri göz önüne alınarak kimlik tartışmaları çerçevesinde ele alınmalıdır. Bu dönemde yürütülen kimlik tartışmaları Mısır firayonik kökenlerini İslam'la ve Araplıkla değil Antik Mısır ve Antik Yunanla bağdaştırmaktadır.⁴⁵² Dolayısıyla bu anayasanın liberal siyasal değerleri yerleştirmek kadar toplumsal kimlik ve anlayışları da değiştirmek gibi bir amacı olduğu söylenebilir.⁴⁵³

---

⁴⁴⁷ Hourani, s.373.

⁴⁴⁸ Kral bir tasarıyı veto edebilmekte, ama parlamento üçte iki çoğunluğu sağlarsa vetoyu geçersiz kılabilir. Senato beşte üçü seçimle, diğerleri başbakan tavsiyesi üzerine kral tarafından atanmaktadır. Meclisi üyeleri, her altmış bin kişiye bir delege bazında iki aşamalı bir oylamada seçilmektedir. Bknz. Maghraoui, s.131.

⁴⁴⁹ Maghraoui,s.55.

⁴⁵⁰ Maghraoui, s.53.

⁴⁵¹ 1923 Egyptian Constitution, http://constitutionnet.org/sites/default/files/1923_-_egyptian_constitution_english_1.pdf.

⁴⁵² Ayrıntılar için bakınız Mısır'da kimlik bölümü.

⁴⁵³ Maghraoui,s.60.

Anayasa ilk taslağında Kral Fuad'ı Mısır ve Sudan Kralı olarak tanımlamıştır. Bu ifade İngilizlerin baskısıyla çıkartılarak, anayasanın hükümlerinin sadece Mısır için geçerli olduğu (Sudan'ı kapsamadığı) ifadesi kullanılmıştır.(159.ve160. md.) Ayrıca geniş yetkiler tanınan Kral ile birlikte bağımsız bir parlamentonun yol açabileceği sorunların önü alınmış böylece Mısır'ın bağımsızlığı İngilizler için problemsiz hale getirilmiştir.⁴⁵⁴ 1923 Anayasasını batılı anayasalardan ayrıldığı en önemli nokta Kralın sembolik bir makamı temsil etmemesi değil doğrudan yürütme yetkisine sahip olmasıdır. Bu açıdan Kral yürütme gücü anlamında çok geniş yetkilere sahiptir.(38-47 md.) İngiliz desteğini alan Kral, parlamentoyu atlayarak ülkeyi fermanlarla yönetmeye devam etmiş hükümeti ve meclisi birçok defa görevden alarak parlamentoyu etkisiz hale getirmiştir. Bu bakımdan anayasanın demokratik açıdan ölü doğduğu söylenebilir.⁴⁵⁵

1923 Anayasası taraflar için farklı anlamlara gelmiş, ancak kimse için tam anlamıyla saygı duyulan bir anayasa anlamına gelmemiştir. Diğer bir ifadeyle Mısırlı elitler için anayasa bir ödev niteliği taşıırken, Kral için bir meşruiyet, İngilizler için ise çıkarlarını koruyan bir belge özelliği taşımaktadır.⁴⁵⁶ Bir kolonyal ödev niteliği taşıyan 1923 Anayasası 1952 devrimine kadar zaman zaman ihlal edilerek ve uygulamadan kaldırılarak Mısır siyasetinde var olmaya devam etmiştir.

1936 Antlaşması

Mısır'da 1882 İngiliz işgalinden 1956'ya kadar en çok tartışılan siyasi mesele, İngiliz varlığı olmuştur. Bu durum Mısırlılarda ve Mısırlı elitlerde büyük bir yenilmişlik duygusu olarak toplumsal bir travmaya dönüşmüştür. Elde edilen bağımsızlık ve kurulan siyasal düzen başta elitleri olmak üzere halkı memnun etmemiştir. Bu açıdan Anayasanın kabulü ve meclisin kurulduğu ilk andan itibaren temel tartışma konusu ülkedeki İngiliz varlığı olmuş ve yeni bir Anglo-Mısır antlaşması yapılması tartışmaları 1936'ya kadar sürmüştür. 1936'da İngiltere, İkinci Dünya Savaşı'nda Mısır'dan ekonomik, askeri ve lojistik anlamda yararlanabilmek için yeni bir antlaşma yapmaya ikna olmuştur. 1936 Antlaşmasında başat rol oynayan Vefd Partisi,

---

⁴⁵⁴ A.g.e, s.54.

⁴⁵⁵ Marsot , s.82-83.

⁴⁵⁶ Maghraoui, s.53.

antlaşmayı büyük bir zafer olarak ilan etse de milliyetçi gruplar Mısır'ın bağımsızlığını İngilizlerle müzakere edilmesini hezimet olarak görmüşlerdir.⁴⁵⁷

1936 Antlaşmasıyla⁴⁵⁸ öncelikle Britanya işgalinin sonlandırıldığı ve İngiliz temsilinin büyükelçilik düzeyinde yapılacağı belirtilmiştir.(1. ve 2. Md.) Yine Antlaşmada İngiltere'nin Mısır'ın Milletler Cemiyetine üyeliğini destekleyeceği de belirtilmiştir.(3. Md.) Ayrıca antlaşmada, İkinci Dünya Savaşı'nda Mısır'ın Almanya ile olası ittifakını engellemek için Mısır ve İngiltere'nin savaş durumunda birbirlerini destekleyeceği yer almıştır.(7. Md.) Antlaşmada Süveyş Kanalı'nın Mısır'ın bir parçası olduğu ifade edilmiş, ancak kanalın güvenliğini sağlayabilmek adına, kanalda İngiliz askerlerinin bulundurulacağı belirtilmiştir(8. Md.) Bu anlamda antlaşmanın en tartışmalı maddesi Süveyş Kanalı'ndaki İngiliz askeri varlığı olmuştur. İngiliz askeri varlığının süresinin Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı koruma kabiliyetini kazanana kadar olduğu ve kabiliyeti kazanma adına müttefik Mısır ordusunun Britanya tarafından destekleneceği ifade edilmiştir.⁴⁵⁹ Antlaşmanın süresinin yirmi yıl olduğu ancak on yıl sonra taraflarca yeniden gözden geçirileceği, tarafların ihtiyaç duyması durumunda Millet Cemiyetine gitmekte serbest olduğu kabul edilmiştir. Antlaşmanın Mısır siyasetine sağladığı en önemli katkı Mısır'ı uluslararası ilişkilerde tanınan ve kendi çıkarlarını savunan bir devlet haline dönüştürmesi olmuştur.

Anlaşmanın düzenlediği bir diğer nokta yabancılara tanınan imtiyazlardır. Yabancıların imtiyazlarını kaldırarak, yabancılara ait tüm sorumluluğun Mısır'a ait olduğunu belirtilmiştir. (12. ve 13. Md.) Bununla beraber kapitülasyonların tam anlamıyla kalkması 1948 yılını bulmuştur.⁴⁶⁰ İngiliz danışmanların görevlerine son verilmiş ve Mısır ordusu eğitilip ve donatıldıktan sonra görevden tamamiyle çekilmesi konusunda anlaşılmıştır.⁴⁶¹ Bu açıdan süreç Mısır ordusunun yerleşmesi ve modernizasyonu için önemli bir imkan sağlamıştır.⁴⁶² Nitekim olumlu ve olumsuz sonuçları bir kenara, 1952 devrimini yapacak Mısır'ı inşa edecek kadroların ortaya çıkmasını sağlamıştır.

---

⁴⁵⁷ Goldschmidt,2004, s.77.

⁴⁵⁸ 1936 Antlaşması,

<https://web.archive.org/web/20120924110414/http://www.fco.gov.uk/resources/en/pdf/treaties/TS1/1937/6>.

⁴⁵⁹ Bilgenoğlu, s.234.

⁴⁶⁰ Marsot ,s.97.

⁴⁶¹ Marsot ,s.98.

⁴⁶² Akçalı,s.105.

Anlaşmanın kağıt üzerindeki kazanımları fiiliyata tam olarak yansımamıştır. Nitekim anlaşma sonrası süreçte İngiliz varlığı tam olarak sonlandırılmamıştır. Çünkü kanal, demiryolu, maliye gibi konularda teknik konularda Mısırlı yetişmiş personel eksikliği sebebiyle İngiliz memurlar ve İngiliz sermayesi varlığı devam etmiştir. Benzer şekilde sadece kanal bölgesinde olması planlanan İngiliz askerleri, Kahire ve İskenderiye’de de var olmaya devam etmiştir.⁴⁶³ Diğer bir ifadeyle hukuki olarak kazanılanların fiiliyata dökülmesi için zamana ve imkana ihtiyaç duyulmuştur. Özellikle İngiliz askerlerinin oluşturduğu asimetrik güç, Mısır siyasetini etkilemeye devam etmiştir. Bununla beraber Süveyş ve Sudan hususunun çözüme kavuşturulamaması sonraki dönemlerde Mısır siyasetinin gündemini meşgul ederek siyasi tıkanıklıklara neden olmuştur. Ayrıca devam eden İngiliz varlığı, Mısır siyasetinde yenilmişlik ve aşağılanmışlık travmasını derinleştirmiştir.

b. Nasır Dönemi: Anayasal Metinler

1952 Devrimi ve 1953 Bildirisi

1923 Anayasası ve 1936 Antlaşması Mısır’ın demokratik ve siyasi sorunlarını çözememiştir. 1940’lı yıllarda İkinci Dünya Savaşı sırasında uluslararası sorunlarla birlikte, ekonomik, sosyal ve siyasi sorunlar artmıştır. İngilizlerin ülkeden gönderilememesi gibi siyasi sorunların devamı ve gerekli ekonomik sosyal dönüşüm adımlarının atılmaması ve şiddet olaylarının kontrol edilemez hale gelmesi meşruti monarşik (kral ve siyasi elitler) sisteme olan inancı bitirmiştir.⁴⁶⁴ Ayrıca 1948 Arap-İsrail Savaşı’nda alınan yenilginin faturası, silah alımında yolsuzluk yapan Kral ve siyasi elitlere kesilmiş,⁴⁶⁵ siyasi, sosyal ve ekonomik sorunlar bit türlü çözülememiş, 1950’den 1952’ye kadar sokak gösterileri ve şiddet artarak devam etmiştir. 26 Temmuz 1952’de Kahire meydanını ve sarayın etrafını saran ordu yönetime el koymuştur.

Devrim konseyinin bireysel bazda farklı ideolojileri mevcut olsa da komite olarak ortak bir ideolojiye sahip olduğu söylenemez.⁴⁶⁶ Askerler, devrim bildirisinde, devrimin amacını, İngiliz varlığını ve Mısırlı destekçilerini tasfiye etmek, feodalizmi ortadan kaldırmak, kapitalizmin hakimiyetine son vermek, sosyal eşitliği sağlamak, güçlü ve popüler ordu oluşturmak, doğru

---

⁴⁶³ Goldschmidt, 2004, s.77-78.

⁴⁶⁴ Daly, s.304-308.

⁴⁶⁵ Tignor, s.259.

⁴⁶⁶ Daly, s.338.

çalışan demokratik bir politik sistem kurmak şeklinde açıklamışlardır.⁴⁶⁷ Ancak askerler, bu tespitlerine karşı ekonomik, sosyal ve politik konularda bir program oluşturabilme kabiliyetine ilk yıllarda sahip olmamışlardır.⁴⁶⁸ Bu açıdan ilk yıllarda amaçları radikal veya ideolojik bir dönüşümden ziyade, bozulmuş siyasi yapıyı üç yıllık bir geçiş süreciyle temizlemek, ardından demokrasiye geçişi sağlamak olmuştur.⁴⁶⁹

16 Ocak 1953'te askerler üç yıllık dönem için bir bildiri yayınlamıştır. Bu bildiride ulusal birlik ve kimlik için tek yürek olmak iddiasıyla siyasi partiler kaldırılmıştır.⁴⁷⁰ Haziran 1953'te yayınlanan yeni bir bildiriyle monarşi kaldırılmış cumhuriyet ilan edilmiştir. Ardından 1953'te geçici bir anayasa ilan edilmiştir.⁴⁷¹ Bu metinde devrim anti-emperyalist olarak tanımlanmış,⁴⁷² toplumsal adaleti, sağlamak adına kişinin sahip olabileceği toprak miktarı 200 *feddanla*⁴⁷³ sınırlandırılan toprak reformu yapılmıştır.⁴⁷⁴ Bu dönemde askerler kısmen siyasallaşığı devrimci bir kimlik kazanmaya başlasalar da hala üç yıllık geçiş düşüncesi devam etmiştir. Ancak sonraki dönemde Cemal Abdünnasır önderliğinde bazı subaylar, üç yıllık bir geçiş hükümetiyle ülkenin sorunlarının çözülemeyeceği kanaatine varmışlar, sonrasında Devlet Başkanı Orgeneral Muhammed Necip'in tutuklanmasıyla devrimin seyrini değiştirmişlerdir.

1956 Anayasası

1956 Anayasası⁴⁷⁵ askerlerin geçirdiği siyasi ve ideolojik dönüşümü yansıtmaktadır. 1956 Anayasası 1953 Anayasasından farklı olarak 1923 anayasası gibi birçok alanı düzenlemektedir. 1956 Anayasası, giriş bölümünde eski rejimi ve siyasi düzeni eleştirerek başlamış, iç ve dış sömürüye ve feodalizme karşı bir zafer kazanıldığı ifade edilmiştir. Yine girişte otantik bir Arap kimliğinden bahsederek huzur ve refah içinde şerefli bir Mısır geleceği hayalinden bahsedilmiş, güçlü ordu ve sağlıklı bir demokrasi kurulması gerektiği telaffuz edilmiştir. Bu

⁴⁶⁷ Arthur Goldschmidt Jr., *Modern Egypt The Formation of a Nation State*-Westview Press, 2004,s.104.

⁴⁶⁸ Stephens, Robert. Nasser, *A Political Biography*, New York: Simon and Schuster, 1971, s.82.

⁴⁶⁹ Marsot, s.109.

⁴⁷⁰ Isam Ashur, *Al-Dasatir al-Misriyyah 'abr al-ta'rih, 1837–2011 rihlat nidal* Cairo: Dar Mirit, 2011,s.103-4-5, Alıntılayan: Brand,s.33

⁴⁷¹ http://constitutionnet.org/sites/default/files/constitution_of_1953-arabic.pdf.

⁴⁷² Brand, s.33-34.

⁴⁷³ Mısır'da arazi ölçü birimi 1 feddân = 4416,5332 m²'dir.

Bknz.TDV İslâm Ansiklopedisi, C.12, s.293-294.

⁴⁷⁴ Marsot, s.109.

⁴⁷⁵ http://constitutionnet.org/sites/default/files/constitution_of_1956-arabic.pdf.

İngilizcesi için bknz. Kayla Sivak-Reid, *Tracing a State and its Language from Province to Republic: Translations of Modern Egypt's Constitutions*, 2016, s.43-69

açıdan giriş bölümü devrimci zihnin siyasi anlayışını anlamak adına önemli bilgiler sunar. Zira Nasır, bundan sonraki süreçte tüm rakiplerini eski rejimi savunan anlamında gerici' olarak yaftalamıştır.

Anayasalar devlet kurumlarının çalışmalarının yanı sıra ulusal kimlikle ilgili nüanslar da barındırır. Örneğin 1923 Anayasası'nda Arap ulusu zikredilmemişken, 1956 Anayasasında açıkça Arap ulusu telaffuz edilmiştir. Nitekim Arapçılık ileriki yıllarda sıklıkla Mısır siyasetinde kullanılan populist bir söyleme dönüşmüştür.

1956 Anayasası 1923 anayasasıyla temelde benzer demokratik niteliklere sahiptir. İki anayasa arasındaki en temel fark feodalizmle mücadele kapsamında küçük köylülerin arazilerini korumak amaçlı oluşturulmuş 12. ve 13. maddelerdir. Ayrıca 1923 Anayasası gibi anayasanın yasama, yürütme ve yargıya dair bölümleri son derece batılı normlara uygun şekilde tesis edilmiştir. İkinci bölümde yasama ve yürütme ayrı tanımlanarak, kuvvetler ayrılığı ilkesine bağlı kalındığı görülmekte, 1923 Anayasasındaki Kralın sahip olduğu güçlü yürütme gücü, 1956 Anayasasıyla cumhurbaşkanına verilmiştir. Benzer şekilde yargı ile ilgili bölümde yargının bağımsız olduğu ve herhangi bir gücün yargının kararlarını etkileyemeyeceği belirtilmektedir(175. md.) Ancak Nasır'ın meclis üzerindeki güçlü etkisi bu tarz maddeleri işlevsiz hale getirmiştir.⁴⁷⁶

Sonuç olarak 1956 Anayasası kabaca incelendiğinde 1923 Anayasasından çok daha demokratik ve gelişmiş bir anayasa özelliği taşımaktadır. Ayrıca anayasa ilk kez batının baskısı veya denetimi olmaksızın yapılmıştır.⁴⁷⁷ Ancak 1923'ten sonraki dönem liberal çağ kabul edilirken 1952'den sonraki dönem otoriter çağ olarak görülmektedir. Bunun en önemli sebebi batı merkezli bir okuma olsa da sahip olduğu çoğulculuk kapsamında doğruluk payı vardır. bu bağlamda iki anayasanın benzer maddelere sahip olmasına rağmen farklı siyasi sonuçlara sebep olmasının en önemli sebebini, siyasetin kodla çalışan bir makine gibi mekanik bir yapıya sahip olmaması şeklinde ifade edilebilir. Diğer bir ifadeyle sağlıklı bir demokrasi için yasalara ve kurumlara olduğu kadar onları uygulayacak yöneticilere ve politik kültüre de ihtiyaç vardır. Örneğin 1956 Anayasasında her türlü siyasi hak verilirken demokrasinin en önemli aktörü olan

---

⁴⁷⁶ Paula Złotowska, Trends in Egyptian Constitutional Law After 1952, Maintaining Strong Presidential Power in the Reality of Middle East Affairs, 2016 ,s.122.

⁴⁷⁷ A.g.e., s.127.

siyasi partilerin yasağı devam etmiştir. Dolayısıyla ülkede siyasetin şekli çoğulculuk esasıyla değil, dar bir kitlenin kontrollü şeklinde sürmüştür.⁴⁷⁸ Bunun yanında halka verilen hakların neredeyse tamamında “*yasanın izin verdiği ölçülerle*” ibaresi mevcuttur. Dolayısıyla çıkarılan yasalarla ya da uygulamalarla bu maddeler yok sayılmıştır.⁴⁷⁹ Bu açıdan Nasır, anayasadaki “ancaklarla” gerici olarak tanımladığı gruplarla mücadele etmeye çalışmıştır denilebilir.⁴⁸⁰

1956 anayasasına bakıldığında, oluşturulan form ve içerik anlamında, Mısırlı siyaset yapıcılar hala batıyı örnek aldığı, Nasır’ın yönetim düşüncesinde olmayan bu liberal normların varlığı, Mısırlı siyasi elitlerin zihninde batının hala takip edilecek bir konumda olduğu söylenebilir.

Suriye’yle Birleşme Sonrası Anayasal Metinler

Nasır, 1954’den sonra ülkede tek mutlak güç haline gelmiş, Süveyş galibiyetiyle de bölgesel popülaritesi artmıştır. Bu kapsamda 1958’de emperyal bir anlayışla Arap Birliği’ni Mısır merkezli devletleştirme projesine dönüştürmüştür. Ancak Nasır’ın bu fikri popülizmden öteye gidememiştir. Zira Mısır’ın ne ekonomik ne de askeri gücü bu türden uluslararası politikaları uygulamasına imkan vermemektedir. Aslında Arap Birliği, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Arap halklarının ekonomik ve siyasi entegrasyonunu sağlamak adına İngiliz yetkililerin girişimleriyle ortaya çıkmıştır.⁴⁸¹ Bu açıdan değerlendirildiğinde Nasır bu dönemde koloniciyi bir tehdit olarak algılamış bundan dolayı kolonici benzeri emperyal türden bir politika izlediği söylenebilir. Mısır’ın 1958 sonrası anayasal tecrübesinin merkezini Arap birliği ve sosyalist dönüşüm oluşturmaktadır. Ancak bu dönem anayasal metinleri geçici nitelikli olmuş,⁴⁸² bu anayasal metinler Mısır’ın yapısal sorunlarını çözmemiş sadece ötelemiştir.

Buna göre 1958 anayasasından kısaca bahsetmek gerekirse, 21 Şubat 1958’de Mısır ve Suriye arasında birlik noktasında anlaşılmış, görüşmeler ışığında 5 Mart 1958’de Birleşik Arap Cumhuriyeti anayasası taraflarca kabul edilmiştir.⁴⁸³ 1958 Anayasası⁴⁸⁴ genel anlamda 1956

⁴⁷⁸Kayla Sivak-Reid, Tracing a State and its Language from Province to Republic: Translations of Modern Egypt’s Constitutions, 2016 , s.74.

⁴⁷⁹ A.g.e., s.50.

⁴⁸⁰ James Feuille, Reforming Egypt’s Constitution: Hope for Egyptian Democracy?, Texas International Law Journal 238 (2013), s.240.

⁴⁸¹ Arthur, Jr. Goldschmidt - A Brief History of Egypt (Brief History), 2008, s.133.

⁴⁸² Constitutional history of Egypt, <http://constitutionnet.org/country/egypt>.

⁴⁸³ Robert L. Maddex, Constitutions of the World, 2007, s.138.

⁴⁸⁴ 1958 Anayasası , http://www.worldstatesmen.org/UAR_const1958.pdf.

Anayasası ile neredeyse aynı özellikleri taşımaktadır. 1958 Anayasası da tıpkı 1956 Anayasası gibi kuvvetler ayrılığı ve hukukun üstünlüğünün olduğu, buna karşın güçlü bir cumhurbaşkanının tanımlandığı, sivil ve siyasi hakların “ancak”larla kısıtlandığı bir anayasa özelliği taşımaktadır. Bu anayasanın diğer Mısır anayasalarından en önemli farkı devletin dininin belirtilmemiş olmasıdır. Bu durum diğer Mısır anayasaları arasında bir ilk olması nedeniyle önemli bir dönüşümdür. 1956’dan farklı olarak yerel hükümetlerin merkezi hükümetin de ortak dış politikayı yürüteceği ifade edilmiştir.⁴⁸⁵ Ancak 28 Eylül 1961’de Suriye’de yaşanan darbe sonrası birlik sona ermiştir.

Ayrılma sonrası kaleme alınan 1962 belgesinde⁴⁸⁶ emperyal hedefleri gerçekleştirmek için üçüncü dünyacı ve Sovyetçi söylemler kullanılmıştır. Bu bağlamda bildiriye Komünist manifestodan bölümler konulmuş ve Sosyalist ülkelerdeki gibi ideolojik merkezli bir parti kurulması öngörülmüştür. Belge iki sene sonra düzenlenen 1964 Anayasasının esasını oluşturmuştur.⁴⁸⁷ Bununla birlikte belge anayasal bir metinden ziyade manifesto özelliği taşımaktadır. İlk dört bölümünde Mısır halkına, 1919 ve 1952 devrimlerine ve eski rejimin sorunlarına dair romantik ve epik ifadeler kullanılmıştır. Bu kapsamda bildiride Sosyalizm ve Arap birliğinin tüm Araplar için kurtuluş olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca 1958 Anayasasından ayrı olarak İslam dini bu metnin içerisinde kullanılmış, Allah ve Hz. Muhammed’e bağlılık belirtilmiştir. Bu açıdan metnin hedefinde diğer Arap ülkelerinin de olduğu söylenebilir. Yine bu bölümde firayonik dönemden ve Arap fatihlerden bahsedilerek karışık bir köken açıklaması yapılmıştır.

Sonraki bölümler demokrasi, sosyalizm, üretim toplumu, Arap birliği ve dış politika hakkında yeni kurulacak sosyalist kurumun görevleri ve hedefleri hakkında detaylı bilgiler içermektedir. Buna göre demokrasi bölümünde⁴⁸⁸ demokrasi politik özgürlük olarak tanımlanmış ve gerici demokrasiden farklı olarak sosyal özelliklere sahip olması gerektiği de ifade edilmiştir.⁴⁸⁹

---

⁴⁸⁵ Ibrahim Mashhour Hadithah Al-Jazy, Civil and Political Rights In The Constitutions Of The Arab States- A Comparative Analysis With Special Reference To Egypt. Ph.D. Thesis ,University Of London, August 2000, s.195.

⁴⁸⁶ 1962 Belgesi, Alan W. Hortoi The Charter For National Action Of The Uar, Northeast Africa Series Vol. Ix No. 5 (United Arab Republic) Cairo July 1962. Online Erişim: <http://www.icwa.org/Wp-Content/uploads/2015/09/Awh-5.Pdf>.

⁴⁸⁷ Robert L. Maddex, Constitutions of the World, CQ Press, 2007, s.138.

⁴⁸⁸ 1962 Belgesi s.9-12.

⁴⁸⁹ Bu farkı üç hususla anlatmıştır: ilki sosyal demokrasi olması, buna göre demokratik yaşam her türlü sömürden uzak eşit fırsatlarla yapılmalıdır. İkincisi herhangi bir sınıf ayırımı olmadan yapılmalıdır. Üçüncüsü, Arap birliğini mümkün kılan demokrasi, devrimin itici gücü ve koruyucusudur. Ayrıca kooperatifler ve

Sosyalizm bölümünde⁴⁹⁰ sosyalizmi sosyal özgürlük olarak tanımlamış ve kapitalizmin az gelişmiş ülkeler için dezavantajlı olduğu, kalkınma ve refah için devlet kontrollü, planlı ve sert gümrük uygulamalarına yani sosyalizme ihtiyaç duyulduğu ifade edilmiştir.⁴⁹¹ Dış politika hakkında düzenlenmiş bölümde⁴⁹² Birleşik Arap Birliğinin (BAB), yalnızca Arap birliği kavramına değil, aynı zamanda Afrika Birliğine ve İslam dünyasının manevi bağlarına da bağlı bir dış politikayı amaçladığı belirtilmiştir. 25 Mart 1964'te yeni anayasanın kabul edilmesiyle Mısır'ın Sosyalist bir dönüşüme girmiş olduğu söylenebilir.⁴⁹³

1964 Anayasası⁴⁹⁴ sivil ve siyasi haklar, yürütme ve yasama gibi esaslar çerçevesinde 1956 anayasasıyla benzer içeriklere sahiptir.⁴⁹⁵ Buna karşın 1958 anayasasında olmayan İslam ibaresi, 1964 anayasasında devletin dini İslam'dır, şeklinde geçmektedir.(5. Md) Buna karşın 1964 anayasası belirgin şekilde Sosyalist bir anayasadır. Anayasada Mısır "*Arap Birliği ittifakına dayalı demokratik Sosyalist bir devlet*" olarak ifade edilmiş (1. Md) ve tüm alanlarda ilerlemeye öncülük edebilecek kamu merkezli bir kalkınma modeli belirlenmiştir(13. Md). Bu açıdan 1964 anayasası, 1962 belgesinin ve 1956 anayasasının birleştirilmiş bir formu niteliğindedir.

1967 yenilgisi sonrası süreçte Şubat 1968'de Kahire'de başını üniversite öğrencilerinin çektiği gösteriler düzenlemiştir. Öğrenciler, 1967 yenilgisinin faillerinin tespit edilmesini ve halka daha fazla özgürlük verilmesini talep etmişlerdir. Öğrencilerin talepleri arasında, ifade özgürlüğü, özgür basının kurulması, gerçek temsili bir parlamentonun kurulması ve üniversitelerde gizli polisler son verilmesi gibi otoriter yaptırımlara son verilmesi bulunmaktadır.⁴⁹⁶ 1967 sonrası yaşananlar Nasır'ın tüm mesaisini harcadığı reformist ve sosyalist modelin başarısızlığı anlamına gelmektedir. Bu anlamda Nasır, 1968 yılında sosyalist

---

sendikalar, gerçek demokrasinin geliştirilmesinde etkili bir rol oynayacağı ifade edilmiştir.

⁴⁹⁰ 1962 Belgesi s.12-14.

⁴⁹¹ Metne göre etkili sosyalist planlama, verimli, doğal, adil ve yatırımlara imkan vermektedir. Buna göre altyapı yatırımları-demiryolu, liman, vb.- ve endüstri faaliyetleri devlet merkezli olmalıdır. Aynı şekilde ticaret, finans, banka gibi alanlarda da devletin payı ve etkisi olmalı ve tarım arazilerinde bireysel mülkiyete 100 feddandan fazla sahip olunmamalıdır. Bununla beklenen en önemli nokta sömürüyü durdurmak, ulusal ekonomiye hizmet etmektir.

⁴⁹² 1962 Belgesi, s.20.

⁴⁹³ Ibrahim Mashhour Hadithah Al Jazy, Civil And Political Rights In The Constitutions Of The Arab States/ A Comparative Analysis With Special Reference To Egypt, University of London, 2001,s.195.

⁴⁹⁴ 1964 Mısır Anayasası(Arapça), <http://www.righttononviolence.org/mecf/wp-content/uploads/2012/03/1964Egypt.pdf>.

⁴⁹⁵ Tripp, s.108.

⁴⁹⁶ Daly, s.358.

düzenin hatalarını kabul etmiş ve daha fazla özgürlük için reformların yapılacağını ifade etmiştir. ASB'nin iç yapısındaki değişiklikten, kalıcı bir anayasa ve anayasa mahkemesini de içeren 30 Mart programını açıklamıştır.⁴⁹⁷ 1968'de gençlik hareketlerini kontrol altına alabilmek adına ASB'nin gençlik yapılanmasında da bir dönüşüme gidilmiştir.⁴⁹⁸ Politik reform anlamında kabinede ise sivil üye sayıları artırılmış ve milletvekilliği için ASB üyeliği zorunluluğu kalkmıştır. Nasır döneminin son zamanlarına kadar otoriterlik, reformlara rağmen devam etmiştir.⁴⁹⁹ Nasır'ın idari gücü olmasa da karizmatik gücü tıpkı liberal dönemdeki gibi sokak hareketleriyle yıkılmıştır. Bu açıdan Mısır'da gizli bir siyasi aktör olarak sokak Nasır döneminde de siyaseti etkilemiştir.

Postkolonyal Teori Perspektifinden Mısır Anayasalarının Analizi

Anayasa soyut bir varlık olan devlete somut şeklini veren bir araç özelliği taşır. Postkolonyal teori açısından için anayasa, tıpkı bilgi iktidar ilişkisi gibi, iktidarın devlet bilgisini yapmak suretiyle halk üzerinde tahakküm kurmasıdır. Diğer bir ifadeyle anayasa yapım sürecini kontrol etmek iktidarı kontrol etmek anlamına gelmektedir. Bu bağlamda 1923 Anayasası ve 1936 Antlaşması yapımında etkin olan İngilizler, bu belgeleri kendi lehlerinde düzenlemişler, bu sayede Mısır'da varlıklarını 1956'ya kadar devam ettirebilmişlerdir. Benzer şekilde Nasır'ın tüm iktidarı boyunca sahip olduğu güç de, karizmatik liderliğinin yanı sıra, yasal düzenlemeler ve kurumların da etkisi vardır. Nitekim Nasır çağı anayasal metinlerine bakıldığında, Nasır söylem olarak geliştirdiği tüm siyasi süreçleri anayasal metin haline getirerek halk ve elitler gözünde rasyonel meşruiyet sağlamıştır. Bu açıdan Nasır dönemi anayasal süreç, aynı zamanda Nasır'ın ideoloji ve söylem dönüşümünün de izlenebileceği bir dönem olmuştur.⁵⁰⁰ diğer bir ifadeyle anayasalar Nasır'ın otoriterleşmesine zemin hazırlamış ve otoriterleşmenin biçimini göstermiştir.

Anayasa yapım sürecine getirilebilecek bir diğer postkolonyal eleştiri ise Anayasayı yapan siyasi iktidarın (kolonici veya siyasi elitler), ülke içindeki askeri, ekonomik, diplomatik vb. yollarla süreci etkileyebilmesidir. Bunun dışında kolonyal sürecin oluşturduğu aşağılık

---

⁴⁹⁷ Al Jazy, s.197.

⁴⁹⁸ Tripp, s.116.

⁴⁹⁹ Steven A. Cook, *The Struggle for Egypt From Nasser to Tahrir Square*, Oxford University Press,2011,s.107.

⁵⁰⁰ Elie Podeh, *Onn Winckler-Rethinking Nasserism Revolution and Historical Memory In Modern Egypt*, University Press of Florida, 2004, s.50.

kompleksi, yenilmişlik hissi ve sömürge karşıtlığının oluşturduğu tepkisel sonuçlar da mevcuttur. Benzer şekilde Mısır anayasa yapım süreci bu tarz örneklerin olduğu bir anayasa müzesi özelliği taşımaktadır. İlk anayasayla Mısır batıya tam bir kolonize gibi angaje olmuş, onu taklit eden bir görünüme sahipken. Ardından 1956 anayasasıyla onu taklit eden, ama özgünleşme arayışında olan bir siyasal yapı söz konusudur. 1958 sonrası anayasalarla Batı karşıtlığı ve bölgesel emperyal amaçlar üzerinden anayasa yapım süreçleri görülmektedir.

Postkolonyal teori için bilgi-iktidar ilişkisi bağlamında anayasa yapımı aynı zamanda bazı unsurların merkezîleştirilmesi, bazı unsurların marjinalleştirilmesi anlamına geldiği söylenebilir. Diğer bir ifadeyle anayasal süreç kendi madunlarını (alt gruplarını) ve egemenlerini üretir. Bu açıdan iktidar için ‘tehlikeli’ olan gruplarla fiziksel şiddetin yanında, epistemik bir şiddet olarak da ortaya çıkabilir. Örneğin anayasal metinlerde laikliğin ve sekülerliğin güçlü vurgusu, ülkede eskiden beri var olan dini gruplar için bir tehlike olabilir. Bu bağlamda Mısır’da anayasal ve yasal anlamda epistemik şiddet, eski rejimle mücadele kapsamında da kullanılmıştır. Toprak sahipleri ve siyasi elitler bu dönemde anayasa ve siyasi söylemlerle marjinalleştirilmişlerdir. Özellikle 1962 anayasası sonrası Sosyalist eğilim gereği toprak sahibi ve şehirli tüccarlar ötekileştirilmiştir.

Bu açıdan Mısır’da İngiliz etkisiyle başlayan anayasa yapım süreci alışkanlıkları, Nasır döneminde devam etmiştir. Kolonyal etki ile bu dönemde anayasa halkın tamamını kapsayan ve halkın siyasetle ilişkisini düzenleyen bir metinden ziyade, siyasi elitlerin ve egemen güçlerin iktidarının meşruiyetini sağlayan siyasal bir enstrüman durumunda olmuştur.

Özetle Mısır’da anayasalar ilk anayasa yapımından itibaren demokratikleşmeye değil otoriterleşmeye sebep olmuştur. İlk olarak 1923 Anayasasıyla Kral’ın güçlü olduğu ‘liberal’ bir anayasa yapılmış, bu anayasa, İngilizlerin ve Kral’ın keyfi müdahaleleri yüzünden siyasetin esasını oluşturabilecek politik ağırlığa sahip olmamış ve anayasal politik kültür oluşmamıştır. Dolayısıyla anayasa Mısır’da demokrasiyi ve çoğulculuğu koruyamamış dahası iktidarı meşrulaştırarak otoriterleşmeye sebep olmuştur. Benzer şekilde 1956’da kontrollü ancak liberal özellikler taşıyan bir anayasa, 1958 ve 1962’de ise emperyal ve Sosyalist bir anayasa yapılmış, Nasır döneminin sona ermesi sonrasında Sedat döneminde ise 1923 benzeri liberal bir anayasa yapılmıştır. Bu açıdan anayasa yerel bir siyasi ve sivil haklar talebinden öte bir batılılaşma ve ilerleme ödevi olmuş bu yüzden demokrasiye yeterli katkıyı sağlayamadığı söylenebilir.

2. Parlamenter Yapılar ve Siyasi İktidar

Mısır siyasal yapısı sorunlu ve otoriter ülkelerde genellikle parlamenter yapılar siyasi iktidarın güdümünde belirli elitler çerçevesinde hareket ederler. Nitekim Mısırlı elitler, Hidiv İsmail'in danışma meclisinden beri Mısır siyasetinde önemli bir aktör haline gelmiştir. Mısırlı siyasi elitler dış ilişkiler ve kimlik konularında belirleyici olmuştur. Uzun süre İngiliz egemenliğinde kalan Mısır'da çoğulculuk anlamında liberal, monarşi yanlısı, İslamcı, Marksist, feminist ve laik milliyetçi gruplar mevcuttur. Buna karşın güçlü burjuva veya proletarya kültürü olmaması demokratik sisteminin gelişmesini olumsuz etkilemiştir.⁵⁰¹ Mısır siyasetini çoğulculuk yerine elitist bir çizgiye itmiştir. Ayrıca İngiliz varlığı ve monarşi süreci doğrudan etkileyen bir faktör olmuştur. Bu açıdan bu bölümde Mısır'da otoriterleşme tartışmalarını parlamento ve siyasi iktidar ilişkisi üzerinden, Meşrutî Monarşi Dönemi (1923-1952) ve Nasır Dönemi (1952-1970) olmak üzere iki grupta incelenecektir.

a. Meşrutî Monarşi Dönemi: Parlamenter Yapılar ve Siyasi İktidar

1919 ile 1952 arası dönem, siyasi partilerin parlamento seçimlerinde yarışabildiği, farklı görüşlerin siyasal yapıda var olabildiği bir dönem olmuştur. Bu açıdan siyasi tarihçiler bu dönem için Mısır'ın 'Liberal Çağı' ifadesini kullanmaktadır.⁵⁰² Ancak bu döneme net bir şekilde liberal çağ demek bir yanılgı olur. Zira Anayasa bölümünde de üzerinde durulduğu üzere Kralın yürütme üzerinde ki mutlak yetkileri ve İngilizlerin siyaseti etkilemesi devam etmiştir. Bu dönem sivil ve siyasi hakların doğru çalışmasında anayasal bir şekilde korunması ve göreceli bir siyasi çoğulculuğun var olması anlamında liberal özellik taşı da liberal çağ demek siyasi karşılaştırma adına anlam karmaşasına sebep olacaktır. Çünkü otoriter bir dönem olarak kabul edilen Nasır döneminde de benzer haklar ve kurumlar mevcut olmuştur. Bu açıdan bu tarz bir isimlendirme postkolonyal eleştiri açısından koloniciyi onayan bir konumda olduğu söylenebilir.

Bu açıdan 1882'den sonra da Hidiv dönemi bütçe ve mevzuatla ilgili danışma niteliğinde olan parlamento, İngiliz işgali sonrasında da benzeri danışmanlık özelliğine devam etmiştir.⁵⁰³ Bu

---

⁵⁰¹ Daly, s.285.

⁵⁰² Goldsmith, s.92.

⁵⁰³ Jacob Landau , Parliamentary institutions and political parties in Egypt, 1866-1924, Doktora Tezi, University of London, 1949, s.72.

meclisler vesilesiyle Mısır, elitler düzeyinde de olsa politik bir çoğulculuk ve siyasi aktivizm kazandığı söylenebilir.⁵⁰⁴ Bu erken dönem parlamenter kültür, 1919 devrimine giden kamuoyunun oluşmasına katkı sağlamıştır. Bu bağlamda Paris'te eğitim almış genç bir aydın olan Mustafa Kamil, Paris'te yaptığı yayınlarla İngiliz yönetimini uluslararası hukuka aykırı hareket ettiği ve Mısır'ın haklarını gasp ettiği gerekçesiyle ağır şekilde eleştirmiştir. Mustafa Kâmil, 1907'de Mısır'a döndükten sonra kurduğu Vatan Partisi diğerlerinden farklı olarak İngiliz varlığına karşı bir söylem geliştirmiş ve bağımsızlığı savunmuştur.⁵⁰⁵ Mustafa Kâmil'in ürettiği Mısırlı ve milliyetçi söylemlerle İngiliz karşıtlığı ülkede daha da artmış ve gösterileri şiddetle bastırmaya çalışan İngiliz Yüksek Komiseri Lord Evelyn Baring Cromer istifa etmek zorunda kalmıştır. Mustafa Kamil ve Vatan Partisi büyük dönüşümler sağlayamasa da Lord Cromer gibi güçlü bir yüksek komiserin istifasına sebep olarak, İngilizlere karşı psikolojik bir zafer kazanmış ve 1919 devriminin tetikleyicisi olmuştur.

Mısır'da 1919 sonrası parlamenter dönemin en önemli aktörü Vefd partisi olmuştur. Vefd Partisi Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Mısır parlamentosunda ortaya çıkan liberal bağımsızlık yanlısı partilerden biri konumundadır.⁵⁰⁶ Vefd bir burjuva partisi olarak ortaya çıkmış, hedef kitlesi olarak gördüğü eğitimli kentliler ve toprak sahiplerinden oy almayı hedeflemiştir.⁵⁰⁷ Vefd'ı diğer partilerden ayıran en önemli özellik kurucusu ve lideri Zaglul olmuştur.. Nitekim Zaglul ve Vefd Mısır siyasetini önemli şekilde etkilemiştir. Zaglul'un bu dönem politikacılardan en önemli farkı, politik dilinin söylem ve biçim anlamında halkı (fella) yansıtmasıdır. Bu sayede, Zaglul halkta en fazla karşılığı olan lider olmuş, dolayısıyla Vefd Mısır politikasında gücü uzun süre devam etmiştir. Dolayısıyla Vefd Mısır siyasetinde 1952'ye kadar neredeyse tüm seçimlerden birinci olarak çıkmış ve Mısır siyasetinde kritik dönemlerde en etkili siyasi organizasyon olmuştur.⁵⁰⁸ Vefd ilk olarak 1919 olaylarında başat rol oynamış, bu dönemde halk üzerindeki gücünü kullanarak tüm ülkede bağımsızlık gösterileri başlatmıştır. Vefd, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Wilson İlkeleri'ni gerekçe göstererek kendi kaderini tayin için Paris Konferansı'na katılmak istemiştir. Ancak Amerikan başkanından destek bulamamış ve İngilizler tarafından bu durum reddedilmiştir. Sonraki süreçte gösterilerin dozu

---

⁵⁰⁴ Maghraoui, s.126.

⁵⁰⁵ TDV İslâm Ansiklopedisi, C.31, s.309-310.

⁵⁰⁶ Jacob Landau, s.273.

⁵⁰⁷ Zeynep Güler, Süveyş'in Batısında Arap Milliyetçiliği Mısır ve Nasırcılık, Yeni Hayat Kütüphanesi, 2004, s.85.

⁵⁰⁸ Daly, s.290.

artmış ve şiddet olaylarına dönüşmüş,⁵⁰⁹ 1922’de İngilizler Mısır’ın bağımsızlığını tanımak zorunda kalmıştır.

1922’den sonraki süreçte Vefd tarafından sıkça bu şartlı antlaşmanın⁵¹⁰ Mısır’ın bağımsızlığına zarar verdiği gündeme taşınmış⁵¹¹ ve daha iyi bir antlaşma yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Bu yıllarda İngilizlerle yeni bir antlaşma söylemi uzun süre Mısır siyasetinin gündemini teşkil etmiştir.

Bu dönemde Kral kendi vesayetini koruma amacıyla adımlar atmış, İngilizler ise meclis ve kral arasında denge kurup İngiliz çıkarlarını korumaya çalışmıştır. Zaglul’lu Vefd siyasi bir çözüm bulmak yerine bu duruma en güçlü olduğu alanla yani halk gösterileriyle cevap vermiştir. Nitekim sokak gösterileri, Zaghlul’la birlikte Mısır siyasi kültüründe kronik bir soruna dönüşmüş, Zaglul sonrası siyasi elitler sokağı çözüm olarak görmüş, bu durum Mısır parlamenter kültürünün çözüm üretme özelliğini azaltmıştır.⁵¹²

Zaglul’dan sonra 1952’ye kadar Vefd’in başına Nahhas Paşa geçmiştir.⁵¹³ Vefd ve Nahhas Paşa diğer partiler tarafından parlamenter diktatörlükle suçlanmışlardır. 1930’larda bizzat kral tarafından Saad Zaglul’u temsilen Saadist Parti kurulmuştur.⁵¹⁴ Ayrıca bu dönemde Vefd karşısında meşruiyet kazanmak için Kral el-Ezher’den de destek almıştır.⁵¹⁵ Vefd Partisinin anti-demokratik tavırları Kralın anayasayı askıya almasına sebep olmuştur. Benzer şekilde Vefd bu dönemde gündem olarak sürekli İngilizlerle olan antlaşma tartışmalarına devam etmiştir. Bu durum Mısır’dasiyasetin gündemini meşgul etmiştir. Bu açıdan bu dönemde Mısır siyasal yapısı İngilizlerin, Kralın ve Vefd’in anlaşmazlıkları ve keyfî tavırları sebebiyle kendini tekrar eden bir süreç özelliği taşımaktadır.⁵¹⁶ İkinci Dünya Savaşıyla birlikte Mısır’da dengeler değişmiştir. Kral, Alman yanlısı grupları desteklediği için İngilizler tarafından tehdit edilmiştir. İngilizler, bu dönemde Almanlara karşı destek almak için Nahhas ve Vefd ile anlaşmış ve Vefd

---

⁵⁰⁹ Turgay Murat, Mısır Ekseninde Ortadoğu’da Amerika-Sovyet Rusya Mücadelesi (1945 – 1973), Fırat Üniversitesi, Doktora Tezi, 2012, s.8.

⁵¹⁰ Ayrıntılar için 1923 Anayasası Bölümü.

⁵¹¹ Maghraoui, s.54.

⁵¹² Marsot, s.86.

⁵¹³ Arthur Goldschmidt, Lawrence Davidson, s.341.

⁵¹⁴ Maghraoui, s.131-132.

⁵¹⁵ Marsot, s.99-100.

⁵¹⁶ Daly, s.293.

ilk kez seçimle değil İngilizlerin gücüyle iktidar olmuştur.⁵¹⁷ Varlığını İngiliz karşıtlığı üzerinden kuran Vefd İngiliz işbirlikçiliği ve yolsuzluklar⁵¹⁸ sebebiyle sonraki süreçte siyasi etkisini yitirmiştir. Vefd siyasi bir çıkış yolu olarak 1936 Antlaşmasını iptal etmiş ve sokak gösterilerinin patlak vermesine neden olmuştur.⁵¹⁹ Olayların bastırılmaması sebebiyle, 1952’de darbe olmuş ve tüm partilerle birlikte Vefd de kapatılmıştır.

b. Nasır Dönemi : Parlamenter Yapılar ve Siyasi İktidar

1952 devrimi sonrası Mısır’da parlamenter yapılar ve siyasi yapının otoriterleşmesi üç aşamada incelenebilir. Bunlardan ilki 1952’den sonraki ilk yıllarda iç siyasette etkinlik ve dış politikada denge kurma çabaları, ikincisi Nasır’ın Necip’e karşı gerçekleştirdiği karşı devrim ve Mısır’ın Nasırlaşması, üçüncüsü ise Nasır’ın 1950’lilerin sonu itibariyle ideolojik devlet yapılanmasıdır.

Bu açıdan ilk olarak devrimin ilk döneminde, tüm siyasi partilerin feshedildiğini gerekli belgeleri tekrar içişleri bakanlığına sunmaları karşılığında 1953’de yapılacak olan seçime katılabileceklerini açıklamıştır. Ancak 1976’ya kadar siyasi partilerin seçimlere katılmasına izin verilmemiştir.⁵²⁰ Nasır “*Devrimin Felsefesi*” adlı kitabında “1919 devriminin Mısırlıların birbirleri arasındaki çekişmeler yüzünden başarıya ulaşamadığını, ancak 1952 devrimiyle askerler tarafından tamamlandığını” ifade etmiştir.⁵²¹ Bu dönemde askerler parlamenter yapıya geçişi ertelemiş, ülkenin parlamenter sistemden daha büyük dertleri olduğunu düşünmüşlerdir.⁵²² Bu dönemde siyasi iktidarı yürütmek için Devrimci Komuta Konseyi(DKK) kurulmuştur. DKK’ın ilk dönemlerinde askerler siyaset, ekonomi vb. işler konusunda eski rejim yöneticilerinden yardım almak zorunda kalmıştır. Bu yüzden 1930’larda kabinede görev yapmış, monarşiye yakınlığıyla bilinen Ali Mahir⁵²³, hükümetin başına geçirilmiş ancak

---

⁵¹⁷ Daly, s.299.

⁵¹⁸ Marsot, s.101.

⁵¹⁹ Tripp, s.82.

⁵²⁰ Birol Ekici, Mısır Arap Cumhuriyeti Yönetim Sistemi, online erişim: http://isay.icisleri.gov.tr/ortak_icerik/arem/Projeler/21yy/misir.pdf, s.85, (Erişim Tarihi 24 Aralık 2018)

⁵²¹ Gamal Abdel Nasser, The Philosophy Of The Revelation, Book 1, Mondiale Press Cairo, s.25.

⁵²² Steven A. Cook, The Struggle for Egypt From Nasser to Tahrir Square , Oxford University Press,2011,s.50.

⁵²³ Ali Mahir Paşa, <https://www.britannica.com/biography/Ali-Mahir-Pasha> .

ideolojik ayrışma sebebiyle görevine kısa sürede son verilmiştir.⁵²⁴ Daha sonra askerlerden bir hükümet kurulmuş Necip başbakan, Nasır ise DKK başkanı olarak belirlenmiştir.⁵²⁵

Askerler devrimin ilk yıllarda ülke içi dengeye sağlamak kadar dış ilişkilerde de dengeyi sağlamak adına eski ilişkileri korumaya çalışmıştır. Bu koşutta Nasır İngiltere'yle ilişkiler için Vefd'in ahlaksızlıkları yüzünden Mısır-İngiliz ilişkilerinin bozulduğunu ve İngilizlerle yapılacak doğru bir anlaşmanın iki ülke çıkarları için olumlu olacağını, bu sayede İngilizlerin Mısır'a karşı daha saygılı ilişkiler kuracağını ifade etmiştir.⁵²⁶ Nitekim bu dönemde batıyla ilişkileri sürdürmek adına, Sudan meselesi⁵²⁷ ile ilgili olarak General Necip tarafından Sudan'ın referandum yapma hakkı kabul edilerek, Sudan'ın bağımsızlığı tanınmıştır. Necip'in Mısır kamuoyundaki karizması sayesinde Mısır-Sudan sorunu çözülmüş,⁵²⁸ ardından Süveyş konusunda da anlaşma sağlanmış, Süveyş'te sadece kontrol birlikleri kalması kaydıyla 4 yıl içerisinde Süveyş'i terk etmeleri konusunda mutabakata varılmıştır.⁵²⁹

Benzer şekilde bu dönemde Amerika ile ilişkilerde olumlu seyretmiş, Amerikalılar askerlerin doğu bloğuyla ortaklık kurmasını engellemek adına 1952 darbesini ilk dönemlerinde desteklemişlerdir.⁵³⁰ Subaylar ellerindeki zor gücüyle ve toplumsal saygınlık sayesinde birçok meseleyi hızlı bir şekilde çözebilmiştir. Subayların bu uzlaşmacı tavrı, batılılarda ilk kez İsrail'le anlaşabilecek bir Arap devletinin ortaya çıktığı kanaatini uyandırmıştır.⁵³¹ Diğer taraftan Sovyet cephesi subayları Amerikan yanlısı bir ekip olarak görmüştür

Devrimin ilk yıllarındaki bu gelişmelerden sonra Nasır'ın DKK'nın başına geçmesiyle Mısır'daki otoriterleşmenin ikinci aşaması başlamıştır. Bu dönemde askerler Nasır etrafında

---

⁵²⁴ Ali Mahir 1940'larda Alman yanlısı olduğu için İngilizler tarafından görevden alınmış bir politikacı olması sebebiyle askerler Mahir'le anti-empyralist bir ortaklık kurmuşlardır. (FO 371/118832/JE1015/50, minute by Flux, 29 Sept. 1956.) Alıntılayan: Michael T. Thornhill, Alternatives to Nasser Humphrey Trevelyan Ambassador to Egypt, Contemporary British History Journal, Volume 13, Issue 2, 1999, s.22.

⁵²⁵ Anthony Mcdermott, Egypt From Nasser To Mubarak A Flawed Revolution Volume 3, Routledge First Ed.2013, s.19-20.

⁵²⁶ Hopwood, s.41.

⁵²⁷ Sudan İngilizlerle birlikte dört yıl bir seferle 1824 Mehmet Ali Paşa tarafından fetih edilmiştir. İngilizlerin Mısır'ı işgaliyle birlikte Sudan da İngiliz kolonisi haline gelmiştir. Ancak 1922 bağımsızlık bildirgesiyle Sudan'ın konumu çözülememiştir.

⁵²⁸ Goldschmidt,2004, s.107.

⁵²⁹ Tignor,s.261.

⁵³⁰ Mohamed Abd El-Wahab Sayed-Ahmed, US-Egyptian Relations From The 1952 Revolution To The Suez Crisis Of 1956,Doktora Tezi, University of London,1987, s.103.

⁵³¹ Mohamed Abd El-Wahab Sayed-Ahmed, US-Egyptian Relations From The 1952 Revolution To The Suez Crisis Of 1956, Doktora Tezi, University of London,1987, s.103.

eski rejimi karşıtlığı üzerinden toplanmıştır. Devrimin başından itibaren subaylar üzerinde ciddi güce sahip olan Nasır, DKK başkanlığıyla beraber daha sistematik bir güce sahip olmuştur. DKK bu dönemde bir çok kararı general Necip'e sormadan almış⁵³² ve Nasır'ın gücü artarken Necip'inki azalmıştır.

1952 Mısır devrimi, aynı Bolşevik devrimi gibi iki devrimi içerisinde barındırmaktadır. Necip'in Nasır'ın gücünden rahatsız olması ve eski rejime dönme isteği askerleri rahatsız etmiştir. Bu yüzden Sudan gezisindeyken Necip görevden alınmış ve Necip destekçisi subaylar tutuklanmıştır.⁵³³ sonraki süreçte Nasır Mısır'da tek ve mutlak güç haline gelmiştir

Nasır bu dönemde, eski rejime geçişi engellemek için siyasi partilerin yerine Özgürlük Birliği isimli bir yapı kurmuştur.⁵³⁴ Özgürlük Birliği'nin temel amacı, ayrılmış siyasal düzen yerine bir arada hareket eden bir yapı oluşturmak, yabancı varlığına tam olarak son vermek, eski rejimi dönüşü engelleyici şartları kurmak, liberal değerlere bağlı bir anayasa yapmak, toplumsal refahın artırmak, Arap Birliği ve BM ilkeleriyle uyumlu dış politika oluşturmak ve güçlü bir ordu sağlamak olarak belirlenmiştir.⁵³⁵

Nasır'ın Necip'in derdest edilmesinden sonra iç politikada popülaritesini ve otoritesini daha da artmıştır. Nasır iç siyasetten mutlak kontrolü ve otoritesinin iki dinamik üzerinden sağlamıştır. Bunlardan İlki Nasır'ın sahip olduğu karizmatik liderliğidir, ikincisi ise 100 yıllık devlet gücünün yasal ve kurumsal imkanlarla Nasır'ın kontrolüne geçmesidir.

Nasır'ın iç siyasetteki otoritesini sağlayan, karizmatik liderliği, orduda ki konumu, patrimonyal karakteri ve hatiplik becerisi Nasır'a halk karşısında doğal bir meşruiyet kazandırmıştır.⁵³⁶ Bununla beraber, 2500 yıl sonra ilk kez Mısır gerçekten Mısırlı biri tarafından yönetilmeye başlanmıştır.⁵³⁷ Diğer bir ifadeyle halk Nasır'da kendisini bulmuş ve yüz yıllık yenilmişlik

---

⁵³² Tripp, s.101.

⁵³³ Goldschmidt, 2004, s.113.

⁵³⁴ Mcdermott, s.19.

⁵³⁵ Abdel-Malek Anouar, Egypt: Military Society; The Army Regime, the Left, and Social Change under Nasser, New York: Vintage Books, 1968, s.92-93. Alıntılan: Steven A. Cook, The Struggle for Egypt From Nasser to Tahrir Square, s.50.

⁵³⁵ Marsot, s.109.

⁵³⁶ Yehudit Ronen Personalities and politics: Qadhafi, Nasser, Sadat and Mubarak (1969-2000), Journal The Journal of North African Studies Volume 6, 2001, Issue 3, s.2

⁵³⁷ E. Trimberger, Tepeden İnmece Devrimler, Çeviren: Fatih Uslu, İstanbul: Gelenek Yay.,2003, s.179.

Alıntılan: Otoriter Rejimlerde Karizmatik Meşruiyet: Nasir Dönemi Mısır Örneği Güner Gamze Kiremitçi, Kadir Has Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi 2012, s.35-36.

duygusuna bir çözüm olarak görmüştür denilebilir. Ayrıca bu dönemde Nasır'ın Kahire radyosunda yaptığı konuşmalar sadece Mısır'da değil, tüm Arap dünyasında dinlenilmiş, bu durum Nasır'a ulus üstü bir konum kazandırmıştır.⁵³⁸

Bunlara ek olarak Nasır'ın karizmatik otoritesini sağlayan bir diğer nokta ise halk tarafından yüklenen mistik anlamdır. 1954 yılında kürsüde konuştuğu esnada bir Müslüman Kardeşler üyesi tarafından yapılan bir suikast girişiminden kurtulan Nasır, bu olaydan sonra manevi bir karakter kazanmıştır.⁵³⁹ Benzer şekilde Suudi Kralın Nasır'ı öldürmek için tuttuğu katilin gelip Nasır'a olayı anlatıp işbirliği yapması, Nasır'ın Arap dünyasında itibarını daha da artırmıştır.⁵⁴⁰ Bu durum Nasır'ın iktidarını güçlendirmiş dolaylı olarak otoriterleşmeye katkı sağlamıştır. Bu açıdan Nasır iktidarı kısaca otoriter, anti-kolonyal, milliyetçi ve popülist imgelerden oluştuğu söylenebilir.⁵⁴¹

Bununla beraber Nasır iktidarının bir diğer gücü sahip olduğu yasal ve kurumsal güçtür. Bu güçle yerel rakiplerini etkisiz hale getirmesi olduğu söylenebilir. Yukarıda da ifade edildiği üzere, Nasır iktidarının ilk yıllarda operasyonel becerisinin kaynağı, uzun yıllar yıpranmış Kral ve parlamenter sistemin gücünün kendisine aktırılması olmuştur.⁵⁴² Bunun dışında Mısır adalet sistemini kontrol altına almış, rakiplerini mahkeme yoluyla cezalandırmıştır.⁵⁴³ Nasır, birleşik tek tip bir Mısır için askerlerin çizdiği şekilde siyaset yapmayan grupları (siyasi parti veya STK) sindirmeye çalışılmıştır.⁵⁴⁴

Bu mutlakiyetçe anlayış, 1956 anayasasıyla birlikte onanmış ve Özgürlük Birliği artık Ulusal Birlik ismini almıştır. Bu dönemde adayların seçimi konseyin onayıyla mümkün hale gelmiştir. Ulusal Birlik döneminde, yerleşme bünyesinde bazı yabancı, feodal ve eski rejim yanlısı kentli zenginlerin mallarına el koyularak güçlü bir muhalefet olması engellenmiştir. Özgürlük Birliği ve Ulusal Birlik Mısır siyasetinde işlevsel olarak bir noter özelliğinden öte gidememiştir.

---

⁵³⁸ Horurini, s.470

⁵³⁹ Hopwood, s.42.

⁵⁴⁰ A.g.e., s.60.

⁵⁴¹ Hinnebusch, Raymond A. "Egypt under Sadat: Elites, Power Structure, and Political Change in a Post-Populist State." *Social Problems* 28, no. 4, 1981, s.443.

⁵⁴² Mcdermott, s.17.

⁵⁴³ Bronwen Hilary Jones *Implementing Trips In Egypt: A Postcolonial Analysis. The Continuing Relevance Of Egypt's Juridical History To Understanding Developments In Egyptian Intellectual Property Law*, Doktora Tezi, Newcastle University, 2014, s.155.

⁵⁴⁴ Akçalı, s.86.

Ancak Vefvist, Sol, Müslüman Kardeşler gibi farklı grupların devrimin erken döneminde siyasi ve toplumsal hayatı rahatlatacak bir kontrol vanası özelliği taşıdığı söylenebilir.⁵⁴⁵ Bu çoğulculuğun kontrol altına alınması Nasır'ın iktidarını güçlendirmiş ve Mısır'ın otoriterleşmesini arttırmıştır.

Diğer taraftan dış politikada da Nasır'ın sırasıyla Bandung Konferansı,⁵⁴⁶ Çek silahları,⁵⁴⁷ Aswan barajı,⁵⁴⁸ Süveyş krizi⁵⁴⁹ gibi uluslararası gelişmeler sebebiyle, önce Üçüncü Dünya ile sonrasında Sovyet bloğuyla yakınlaşmak zorunda kalmıştır. Ancak Nasır'ın Bandung'taki etkinliği ve anti-emperyalist söylemleri, Amerikalılar'da Mısır'ın blok değiştirdiği yönünde bir intiba uyandırmıştır.⁵⁵⁰ Nasır, Bağlantısızlar Hareketi ve Bandung Konferansıyla uluslararası ilişkilerde yeni bir rol kazanmış, Mısır'ın artık bağımsız bir dış politikası olduğunu Mısır ve diğer bağlantısız ülkeler için emperyalizme başkaldırının ve tam bağımsızlığın, başladığını ilan etmiştir.⁵⁵¹ Bu dönemde ABD'yle ilişkiler daha da gerilmiştir. Nasır'ın 'bağlantısız' dış politikası, ABD'den Sovyetler yönüne kaymıştır. Yine Bandung'la birlikte, kendisi de eski komünist blok ülkesi ve bağlantısız olan Tito ile yakın ilişkiler kurmuş, Nasır'da tıpkı Yugoslavya gibi bağımsız bir sosyalist yapı kurmayı hedeflemiştir.⁵⁵² Bu bağlamda

---

⁵⁴⁵ Steven A. Cook, s.50.

⁵⁴⁶ Ayrıntılar için bakınız üçüncü dünyacılık bölümü.

⁵⁴⁷ 1955 Eylülünde Çekoslovakya ile silah antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma Mısır için çok önemli şartlar taşımaktadır. Buna göre taraflar, ödemeyi faizsiz olarak pamuk ihracatı şeklinde yapılması, içerisinde savaş jeti, tank, füze, deniz altı gibi çeşitli ve gelişmiş envanter bulunması konusunda anlaşmıştır. Ayrıca bu envanterler için Sovyetler teknik destek verme taahhüdünde de bulunmuştur. Bknz. Sachar, M. Howard, Egypt and Israel, New York, 1981, s.91.

⁵⁴⁸ ABD ve İngiltere Aswan barajı için önceden vaat ettiği kredi ve hibeleri iptal etmiştir. Aswan baraj projesi için söz verilen taahhütlerin tutulmaması Nasır için büyük bir aşağılama anlamına gelmiş ve tepkisi batıyla ipleri koparma noktasına kadar gitmiştir. Buna göre temmuz 1955'te Sovyetlerle baraj yapımı konusunda silah antlaşmasına benzer şekilde pamuk karşılığında ödeme yapma noktasında antlaşmaya varılmıştır. Bknz. Douglas Little, American Orientalism The United States and the Middle East since 1945, The University of North Carolina Press ,2008, s.171.

⁵⁴⁹ Ekim 1956 Aswan baraj projesine kaynak oluşturmak amacıyla Süveyş Kanalı'nın millileştirildiğini duyurmuştur. Nasır bir süredir ülkesinde finans, banka ve sigorta gibi yapıları millileştirmekte, ancak Süveyş Kanalı hem ekonomik hem de politik anlamda farklı bir konum ihtiva etmektedir. Bu açıdan Nasır'ın yanında olan bazı ülkeler-Sovyetler, Hindistan gibi- kanalı uluslararası bir organizasyona dönüştürmesini talep etmişler, Nasır'a bunu kabul ettirememişlerdir. Nasır kanal hisse sahiplerine paralarının ödeneceğini ve Mısır tarafından kanal trafiğinin yürütülmeye devam edeceğini bildirmiştir. İngilizler kanal hisseleri ve Mısır'da ki etkisinin kaybedilmesinden dolayı, Fransızlar Nasır'ın Cezayir olan desteğinden dolayı, İsrail ise güvenlik kaygıları sebebiyle Mısır'a saldırmıştır. İlk aşamada çok ciddi zararlar verilmiş, Mısır ciddi bir direniş gösterememiştir. Sovyetlerin desteği sayesinde İngiliz, Fransız ve İsrail askerler ateşkes yapmak zorunda kalmıştır.

Bknz. Goldsmith, s.124-125.

⁵⁵⁰ Marsots, s.111,112.

⁵⁵¹ Ayın Tarihi, No:258, Ankara, Mayıs, 1956, s.290, (alıntılayan murat,s113.)

⁵⁵² Hopwood, s.101-102.

1960'lardaki sosyalist dönüşümün kökenleri Bandung'ta kurulan ilişkilere dayandığı söylenebilir.

Bu dönemde Nasır, iç siyasetten mutlak güç sahibi olmuş yanı sıra dış politikayı, iç siyaseti manipüle etme aracı olarak kullanmış, bu sayede 1950'lerin sonu itibariyle otoriterleşmenin son aşaması olarak kısmen ideolojik bir otoriterliğin ortaya çıktığı söylenebilir. Bu bağlamda 1959 yılında yaptığı bir konuşmada 1956 zaferinden daha güçlü olduklarını belirterek, İsrail'i tehdit etmiş, Nitekim sonraki süreçte İsrail ve Mısır silahlanmayı artırmışlar ve savaşmışlardır.⁵⁵³ Nasır'ın hamasi söylemleri yüzünden Mısır'da rasyonel bir siyasi düzenin ortaya çıkışını engellemiştir, zira 1956 Süveyş krizi askeri açıdan değil diplomatik açıdan bir zafer olmuştur.⁵⁵⁴

Bu koşutta 1962'de Ulusal Birlik yerine sosyalist parlamenter bir yapı olarak ASB kurulmuştur. ASB'nin diğer organizasyonlardan en önemli farkı, işçi ve köylü kotasına sahip olmasıdır.⁵⁵⁵ ASB tarım reformu ve muhalif zenginlerin mallarına el koyma gibi uygulamalarla, önceki yapılardan farklı olarak yeni bir toplum kurma gibi misyona da sahip olmuştur.⁵⁵⁶ Bu açıdan ASB önceki yapılardan örgütsel ve ideolojik açıdan daha ciddi bir girişim olmuştur. Bununla beraber ASB'nin ideolojisi Sovyet sosyalizmi benzeri bir yapı olarak algılamak yanlış olur. Zira devrimin erken dönemlerinden itibaren sol gruplar sürekli baskı altına alınmış, ayrıca subaylar Marksist bir ideolojiye ve eğilime sahip olmamıştır.⁵⁵⁷ Bu dönemde İslam, Arapçılık, Mısırlılık ve Sosyalizm gibi kavramlar politik ihtiyaçlar doğrultusunda dönüştürülmüş ve kullanılmıştır. Aslında Nasır Sosyalizm bir ideolojiden öte iç ve dış tehdit olan feodal ve emperyal yapılarla mücadele aracı olarak görmüştür.⁵⁵⁸

Benzer şekilde Nasır döneminde parlamento, politik amaçları olan bir topluluktan ziyade sosyal çalışmalar yapan bir organizasyon görünümünde olmuştur.⁵⁵⁹ Parlamento bu dönemde tıpkı Hidivleriin bir danışma organına benzediği söylenebilir. Bu açıdan parlamento, demokrasinin

---

⁵⁵³ A.g.e., s.72.

⁵⁵⁴ Sovyetler müdahale etmiş, Mısır'da ilerlemenin durmaması halinde Paris ve Londra'nın bombalanacağını söyleyerek tehdit etmiştir. Bknz.Tignor, s.297.

⁵⁵⁵ Marsot, s.122.

⁵⁵⁶ Daly, s.350-351.

⁵⁵⁷ Hopwood, s.39.

⁵⁵⁸ Goldsmith, s.135.

⁵⁵⁹ A Dessouki, "The Transformation of the Party System in Egypt 1952-1977", in A. Dessouki (ed.), Democracy in Egypt, (Cairo: The American University of Cairo, Cairo Papers in Social Science, vol. 1, monograph 2, 1978), pp. 14. Alıntılıyan: Kamel, Maggie Samir, Redrawing state-society boundaries- Egypt's dynamic social contract, Doktora Tezi, University of Durham, 2001, s.160.

işlediği bir yerden ziyade Nasır'ın hitabet kürsülerinden biri haline gelmiştir. Yürütme ise Nasır'ın emirlerini yerine getiren subaylar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bu açıdan bu dönemde Mısır siyasi yapısı bu kurumsal yapıdan dolayı, Nasır güdümünde son derece keyfi bir görünüm çizmiştir.⁵⁶⁰

Bu keyfilik nasır önce Suriye'yle birleşmeye ardından Arabo-Emperyal bir tavırla Yemen savaşına dahil olmasına sebep olmuştur. Süveyş 'zaferini' yanlış okuyan Nasır, emperyal eğilimlere girmiş, Yemen savaşıyla birlikte kendisini ABD, Suudi Arabistan, İngiltere ve İsrail gibi ülkelerle bir savaşın içinde bulmuştur. Nasır ile ABD ilişkileri bu dönemde bitme noktasına gelmiş ve Mısır ekonomik ve diplomatik anlamda Sovyetlerin güdümüne girmiştir.⁵⁶¹ Benzer şekilde 1967 Arap-İsrail savaşına girilmiş ve büyük bir yenilgi alınmıştır. Nasır'ın 1967 savaşına girmesinde, Arapçı düşüncelerle birlikte emperyalizme karşı savaşma fikrinin de katkısı olmuştur. Zira Nasır, Filistin'in İsrail'e verilmesinin de sebebini emperyalizm olarak görmüş, eğer bölge İngilizler tarafından işgal edilmemiş olsaydı, İsrail devletinin kurulmayacağını ifade etmiştir.⁵⁶² Bu dönemde Çin ve Sovyetlerin tavrı da İsrail'in emperyalizm destekçisi bir ülke olduğu yönünde olmuştur,⁵⁶³ bu açıdan Nasır'ın İsrail söylemi, uluslararası ilişkilerde de karşılık bulmuştur.

1967 Arap-İsrail savaşının sonunda Nasır paradigması tamamıyla çökmüş ve Nasır yenilginin tüm sorumluluğunu alarak istifa etmiştir. Halkın itirazı üzerine istifasını geri çekmiştir.⁵⁶⁴ Bu dönemde öğrencilerden oluşan topluluklar başarısızlıkları bu otoriter yapıdan bilmiş ve liberalleşme talep etmişlerdir.⁵⁶⁵ Nasır 1968'de bir reform programı açıklamış, ancak kağıt

---

⁵⁶⁰ Hopwood, s.103-104.

⁵⁶¹ Alexander Mahmoud Shelby, Nasser's Political and Security Dilemma, American-Egyptian Relations during the Yemeni Civil War, 1962-1967, Doktora Tezi, Florida State University College Of Arts And Sciences, 2014, s.192.

⁵⁶² P.J. Vatikiotis, Nasser and His Generation, Palgrave Macmillan, 1978, s.250.

⁵⁶³ Ewan Stein, Conceptions of Israel and the Formation of Egyptian Foreign Policy: 1952-1981, London School of Economics and Political Science, Doktora Tezi, december 2007, s.124.

⁵⁶⁴ Bu dönemde yakın arkadaşı Genel kurmay başkanı Amr Nasır'a tepki olarak istifa etmiş, demokratikleştirme reformlarının yapılması gerektiğini, Sovyetlerle bu denli ilişkilerin azaltılması gerektiğini söylemiş ve Nasır'ı Yemen'deki kuvvetleri çağırma sebebiyle sorumlu tutmuştur. Nasır kendisine komplo kurulduğu gerekçisiyle Genel kurmay başkanı Amr tutuklatmış ve sonrasında hapiste 'intihar ettiği' söylenmiştir.

Bknz. Marsot, s.125.

⁵⁶⁵ Kamel, Maggie Samir, Redrawing State, Society Boundaries Egypt's Dynamic Social Contract, Doktora Tezi, Durham University, 2001, s.160.

üzerinde birkaç reform yapılırsa da pratikte herhangi bir değişiklik olmamış ve tartışmalar bir sonuca ulaşmadan Nasır 1970’de ölmüştür.

Özetle, Mısır siyasal yapısı bir geri evrim geçirdiğini söylemek yanlış olmaz. 1952 Devrimi, hatalı çalışan ve kendini tekrar eden monarşik parlamenter sistemi düzeltmek iddiasıyla ortaya çıkmış, ancak tıpkı liberal çağ öncesi Kral güdümünde bir danışma meclisine dönüşmüştür. Nitekim Nasır siyasi hayatının sonunda tekrar 1952 bildirgesinde ifade edilen demokratik reformları vaat etmek zorunda kalmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Mısır siyaseti yirmi yıllık bir döngünün tekrar başına gelmiştir. Nasır döneminde Mısır’da parlamenter yapının, Kralın, İngilizlerin ve feodallerin merkezde olduğu siyasi mekanizma ortadan kaldırılmış, gücün tek bir kişide toplandığı bir yapı oluşturulmuştur. Nasır dönemindeki bu çok aktörlü yapının gücünün devşirilmesi, karizmatik kişiliği, yasa ve kurumlarla kademeli olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde baskı ve işkence sıkça başvurulan yöntemler olmuştur. Devlet kurumları değersizleşmiş, basın bir manipülasyon veya propaganda aracına dönüşmüştür. Politik sistem, uzlaşıcı ve çoğulcuktan uzak küçük bir grup tarafından kontrol edilen bir sadakat kurumuna dönüşmüştür. Bu keyfilik devlet kurumlarında da verimsizliği, yolsuzluğu ve yozlaşmayı artırmıştır. Kolonyal dönem ve meşruti monarşik çağa göre çok daha güçlü bir otoriterleşme yaşanmış, bu dönemde yüz yıllık devlet geleneğine sahip olan ülke yirmi yıl gibi kısa bir sürede sık sık yeni politik arayışlara girişmiştir.⁵⁶⁶ Nasır karizmatik kişiliği sayesinde Mısır’da ideolojik bir politik düzlem kurmayı başarsa da, Arap sosyalizmi olarak tarif edilen rejim vaat ettiği sonuçları ortaya koyamamış, ülke liberal çağdaki demokratik kazanımlarını kaybederek otoriterleştiği öne sürülebilir.

Postkolonyal Teori Çerçevesinde Mısır’da Parlamenter Sistemin ve Siyasi İktidarın Analizi

Mısır liberal çağında postkolonyal anlamda kimlik ve sömürge karşıtlığı parlamenter yapıyı da etkilemiştir. Diğer bir ifadeyle liberal çağda, parlamento daha fazla demokratik gelişme veya kalkınmayla değil kolonyalizmin mirasını temizlemeye odaklanmıştır.

Mısır’da ilk dönem parlamenter yapı ve iktidar tartışmalarının odağında İngiliz danışmanların meclisi ve kabineyi etkileme çabaları ve Kral’ın parlamentoyu yeri geldiğinde dikkate almaması veya ilga etmesi bulunmaktadır. Bu bağlamda uzun süre Mısır parlamentosu aynı

---

⁵⁶⁶ Marsot, s.128-129.

siyasi elitlerin tekelinde olarak toprak sahipleri ve şehirli zenginlerin çıkarları doğrultusunda hareket etmiştir. 1952 sonrası süreçte askerler parlamentonun bu kötü prestijinden dolayı parlamentoyu “kısa” süreli kapatmışlardır. Sonraki süreçte askerler, siyasi partilerin ülkenin birliğine zarar vermesi sebebiyle parlamenter yapıyı güvensiz bulduğu için siyasi partisiz bir meclis açmış ve yeni yapıyı kendi amaçları doğrultusunda düzenlemişlerdir. Bu parlamenter yapının amacı Sovyet tipi bir tek parti oluşturmaktan ziyade meşruti monarşik dönemin açtığı politik travmaları ortadan kaldırmak olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zira koloni sonrası dönemde parlamento tamamıyla siyasi bir manipülasyon objesi haline gelmiştir.

1952 sonrası parlamenter yapıdaki değişim yanı sıra Nasır iktidarı da özgün özellikler taşır. Nasır iktidarının postkolonyal anlamda temel özellikleri, Sömürge karşıtlığı, kaybedilmişlik ve aşağılanmışlık travmasının bir sonucu olarak tepkisellik, taklit, kimlik sorunu ve oto-emperyalizm şeklinde ifade edilebilir. Nasır çağı, yüz yıllık siyasi gücün yani Kral, siyasi elitler ve İngilizlerin Mısır üzerindeki iktidarının tek bir kişiye aktarıldığı dönemdir. Bu gücün tek bir kişide birleşmesi otoriterleşmenin artmasına sebep olmuştur. Nasır siyasi varlığını, batının emperyalist tavrının taklidi üzerine ve batıya karşı oluşturduğu siyasi söylem üzerine kurmuştur. Dolayısıyla Nasır ilk dönemlerde batıyı hala bir örnek ve ödev olarak görmüştür. Nasır’ın Batıyı taklidinin diğer örneği ise, Batı tipi emperyal bir dış politikaya sahip olması şeklinde ifade edilebilir. Ancak, Batılı devletlerin aksine, Mısır emperyal politik söylemi gerçekleştirebilecek ekonomik ve askeri güce sahip değildir. Nasır, anti-kolonyal söylemini eski rejim unsurları ile kolonici arasındaki ilişkisi üzerinden, eleştirel bir üslupla geliştirerek, rakiplerini pasifize etmiştir. Bu açıdan kolonici, siyaset yapıcılarının prestijlerine zarar vermiş ardında politik anlamda kronikleşmiş sorunları miras bırakmıştır.

Nasır çağının bir diğer özelliği de, tıpkı İngilizlerin yaptığı gibi, zor araçlarını keyfi ve çıkarları doğrultusunda kullanabilmesidir. Bu açıdan zor gücünü siyasette kullanmak, Nasır’ın koloniciyle benzeştiği noktalardan biridir. Kolonicinin kendi çıkarları çerçevesinde bilgi (anayasal ve kurumsal metinler) üretme anlayışı da, Nasır tarafından kullanılmış faaliyetlerdendir. Bu açıdan İngilizlerin 1922 ve 1936 antlaşmalarıyla yaptığı müdahaleleri ve konumunu hukukileştirmesine benzer şekilde Nasır döneminde de yaşanmıştır. Bu kapsamda Nasır döneminde, dört anayasa ve iki anayasal bildiri yayınlanmış, bu anayasal metinler ve kurumlar aracılığıyla politik çıkarları ve amaçları için devleti ve toplumu dönüştürmüştür. Bir diğer örnek ise, Nasır’ın ilk dönemlerden itibaren liberalizmle yaşadığı sorunlardır. Zira, eski

rejim unsurlarının çoğunluğu batıda eğitim görmüş liberal düşünceye sahiptir. Nasır çağı bilgi-iktidar ilişkisi bağlamında, eski rejimle ve liberalizmle mücadele etmiş, dolayısıyla ülke önce otoriterleşmiş sonrada sosyalist bir çizgiye evrilmiştir.⁵⁶⁷

Bu dönemde, kimlik-inşa süreci de politik ihtiyaçlara hizmet etmiştir. Nasır ilk yıllarda İngilizlerle ortaklık kurmaya çalışarak, dış ilişkiler aracılığıyla uluslararası politikada var olmayı hedeflemiştir. Ancak silah krizi ve Aswan barajıyla başlayan Süveyş kriziyle tırmanan süreç Nasır'ı yeni arayışlara itmek zorunda bırakmıştır. Bu açıdan batının oluşturduğu tehdit, Nasır'ı uluslararası yeni arayışlara itmiştir. Bandung batı ve batı karşıtı bilginin dışında bir önermeye sahip olması sebebiyle devrimsel bir bilgi olarak ifade edilebilir. Özetle, Bandung konferansı iki emperyal girişime karşı ortaya çıkmış bir uluslararası paradigma özelliğini taşır.⁵⁶⁸ Bu anlamda Nasır, kolonicinin bıraktığı batı merkezizetçiliğe tepki olarak yeni arayışlara girmiş kendine üçüncü dünyada ve doğu bloğunda yer aramıştır. Ancak ne ilk dönemlerde ki liberal söylem ne de ilerki yıllarda ki sosyalist söylem Nasır için ideolojik bir tutum olmamış, sadece politik gücü ve ülke çıkarları için kullanışlı bir araç olmuştur.⁵⁶⁹ Benzer şekilde Araplar üzerinde etkili olarak ortaya çıkan Nasır'ın kurtarıcı profili, Arap coğrafyasında ve üçüncü dünyada popülaritesini arttırmıştır.⁵⁷⁰ Ancak Nasır'ın siyaseten bu bölgesel kahramanlık rolü en fazla vakit ve imkan kaybettiği konu olmuştur. Suriye'yle birleşme, Yemen Savaşı ve İsrail Savaşında harcanan zaman ve devlet imkanları Nasır döneminin kazanımlarının yok olmasına sebep olmuştur.

Nasır dış politikada ise Bandung konferansıyla üçüncü dünyada emperyalizmle mücadele eden bir simge haline gelmiştir. Ayrıca Arap coğrafyasında Süveyş'in millileştirmesiyle birlikte, kurtarıcı bir kimlik kazanmış ve Mısır'ın psiko-siyasi travmalarının kısmen çözülmesine ve koloni döneminin kamusal, finansal ve altyapısal hegemonyasının kırılmasına katkı sağlasa da Mısır'da otoriter bir siyasi yapının kurulmasına sebep olmuştur. Bu durumu kolonicinin demokratik kurumları kurulmasına katkı sağlamasına rağmen, kurumların doğru çalışmasını çıkarları için bozmasına benzetilebilir. Nasır döneminde yapılan reformlar uzun dönemde doğru

---

⁵⁶⁷ Warsi s.35.

⁵⁶⁸ Sanjay Seth, *Postcolonial Theory and International Relations: A critical introduction*, London: Routledge, 2013, s.1-2.

⁵⁶⁹ Elie Podeh, *Onn Winckler, Rethinking Nasserism Revolution and Historical Memory in Modern Egypt*, 2004, s.131

⁵⁷⁰ Michael C. Shupe, William M. Wright, Keith W. Hipel, Niall M. Fraser, *Nationalization of the Suez Canal: A Hypergame Analysis*’, *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 24, No. 3, Sep., 1980, s.482.

çalışan bir demokratik yapı kurmayı hedeflesede⁵⁷¹ Mısır'ın siyasi yapısında otoriterleşme anlamında kronik sorunlar bıraktığı söylenebilir.

D.Sivil Siyasal Yapılar

Modern demokratik yapıların önemli unsurlarından biri de devlet dışı sivil organizasyonlardır. Mısır'da ilk sivil toplum Mehmet Ali Paşa döneminde 1820'li yıllarda yurtdışında eğitim almış yerli Mısırlıların ve yabancıların oluşturduğu yeni orta sınıfla başlamıştır. Sonraki dönemde, İngiliz işgali milliyetçi bir konsept üzerinden organize olmuştur. Liberal dönemde ise demokratik yapının ve modernleşme tartışmaları üzerinden varlık göstermiştir. 1952'den sonra, devletin müsaade ettiği kurumlara örgütlenmiş ya da yeraltına çekilmek zorunda bırakılmıştır.⁵⁷²

Mehmet Ali Paşanın modern devlet yapılanması sivil toplumun da ortaya çıkmasını sağlamıştır.⁵⁷³ Bunun en önemli göstergesi de ilk milliyetçi söylemlerin bu tarihten sonra ortaya çıkmaya başlamasıdır. Buna karşın sivil toplum -çoğunlukla halk- 1882'de Urabi Paşa isyanıyla birlikte gösterilerle siyasetin belirleyicisi konumunda olmuştur. Bu dönemde bir diğer sivil topluluk İngiliz işgaliyle ve desteğiyle sayısı artan Avrupalı kitlelerdir. Kapitülasyon ve imtiyazlar sebebiyle gelen bu kitle finans, bankacılık ve ticari alanlarda varlık göstermiştir.⁵⁷⁴ Bu kitle de sonraki süreçte farklı vesilelerle Mısır siyasetini etkilemiştir. Ayrıca on dokuzuncu yüzyılın sonundan itibaren işçi sendikaları ve tarım kooperatifleri benzeri örgütler mevcut olsa da bunlar ekseriyetle siyasi iktidarın güdümünde hareket etmiştir.⁵⁷⁵

Bununla beraber Mısır'da sivil toplumu oluşturan diğer bir kitle ise yabancı yerleşimcilerdir. İngilizler 1919'dan beri farklı dönemlerde İngiliz karşıtı gösterilere maruz kalmışlar, İngilizler bu durumu Mısır'ın iç işlerine karışabilmek için bir siyasi manivela olarak kullanmıştır.⁵⁷⁶ 1940'lardan itibaren yabancılar için Mısır'da iş yapmak eskisi kadar kolay ve kârlı olmaktan çıkmıştır. Bu durum Mısır'daki sermayenin ve iş gücünün Mısırlılaştırılmasına sebep olmuştur.

---

⁵⁷¹ Bknz. Nasır Dönemi Anayasal Metinler Bölümü, s.88.

⁵⁷² Between Political Party and Civil Society Initiative, s.5.

⁵⁷³ Marsot, s.61.

⁵⁷⁴ Goldschmidt, 2004 s.72.

⁵⁷⁵ Robert Bianchi, "Interest Groups and Politics in Mubarak's Egypt", The Political Economy of Contemporary Egypt, Washington, DC: Georgetown University Center for Contemporary Arab Studies, 1990, s.214.

⁵⁷⁶ Ayrıntılar İçin Bakınız 1923 Anayasası ve 1936 Antlaşması.

Buna rağmen 1950'lerde finans sektörü büyük oranda hâlâ Avrupalılar tarafından kontrol edilmiştir.⁵⁷⁷

Sonraki süreçte Nasır halkı şekillendirme adına okuma yazma oranını artırmaya, kadının toplumdaki yerini güçlendirmeye ve halkın tamamının sosyo-ekonomik düzeyini artırmaya çalışmıştır.⁵⁷⁸ 32/1964 sayılı Kanunla sivil toplum örgütlerinin siyasi etkinliği yasaklanmıştır.⁵⁷⁹ Ancak sivil toplum kuruluşlarının sosyal faaliyetleri serbest bırakılmıştır.⁵⁸⁰ Ayrıca askerler halka devrim ve sosyalist düzeni anlatmak adına faaliyetler düzenlemiştir.⁵⁸¹ Nitekim bu dönemde sivil toplum müstakil hareket edebilme özelliklerini kaybetmiştir. Mısır'da sivil toplum ilk dönemlerden itibaren devlet desteğiyle var olmuştur. Bununla beraber yirminci yüzyıl itibariyle siyaseti etkileyebilen bazı sivil yapılar da mevcuttur.

Bu sivil yapılar ise biçimine göre üç başlıkta incelenebilir:

- *İslami Yapılar*

- *Ekonomik Elitler*

- *Medya*

1.İslami yapılar

İslam'ın ilk yıllarından itibaren Mısır, İslam kültürü açısından merkezi bir konuma sahip olmuş, bu dönemden itibaren sivil İslami gruplar var olmuştur. Buna göre modern dönemde Mısır'da İslami söylem, Muhammed Abduh ve Reşit Rıza gibi reformist İslamcı düşünürler tarafından yapılmıştır. Bu reformist İslami düşünürler temelde modern hayatın ve liberalizmin İslam'la çelişmediği ve İslam'da siyasetin kutsal olmadığı gibi söylemlerle, Mısır'da modernleşme ve sekülerleşmeye zemin hazırlamışlardır.⁵⁸² Bu düşünceye karşı tepki olarak Müslüman

---

⁵⁷⁷ Daly ,s.321.

⁵⁷⁸ Goldsmith, s.137,138.

⁵⁷⁹ Vickie Langohr Too Much Civil Society, Too Little Politics: Egypt and Liberalizing Arab Regimes, Comparative Politics, Vol. 36, No. 2 (Jan., 2004), s.193.

⁵⁸⁰ Kamel, Maggie Samir, s.155.

⁵⁸¹ Hopwood, s.86.

⁵⁸² Maghraoui, s.66.

Kardeşler ve el-Ezher gibi, geleneksel İslam'ı savunan topluluklar da Mısır siyasetini etkilemiştir.

Müslüman Kardeşler

Müslüman Kardeşler (MK) uzun süre Mısır siyasetinin en etkili sivil aktörü konumunda olmuştur. Bir öğretmen ve düşünür olan Hasan el-Benna seküler devlet ve toplum anlayışına bir tepki olarak İslamcı ve selefi bir örgüt olarak MK'yı örgütlemiştir.⁵⁸³ Benna'nın öğretisi, tek kaynağın Kur'an ve tek milletin ise ümmet olduğu şeklinde özetlenebilir.⁵⁸⁴ MK kuruluşundan itibaren önce İngilizlere karşı, ardından Nasır iktidarına karşı en güçlü muhalefeti yapan örgüt olmuştur.⁵⁸⁵

1932'de merkezini Kahire'ye taşıyan MK'nın, bu tarihten sonra kurumsallaşma ve siyasallaşma süreci başlamıştır. Genel kongrelerle MK'nın stratejileri belirlenmiş, bu kongrelerde Hristiyan misyonerlerle mücadele, kardeşlik anlayışının yayılması ve propagandası hakkında kararlar çıkmıştır.⁵⁸⁶ Bu kongrelerden birinde MK gençlik hareketi için izci topluluğu kurulması kararı alınmış, ileriki süreçte bu izci grubu MK'nın silahlı yapısını oluşturmuştur.⁵⁸⁷ MK temelde ekonomik ve sosyal konuları sorunsallaştırmıştır. Buna göre İkinci Dünya Savaşı sırasında yabancı askerler için ortaya çıkan gece kulüplerini politik bir söylem olarak kullanmıştır.⁵⁸⁸ Bu anlamda İkinci Dünya Savaşı sonrası "bozulmuş" toplumsal ve siyasi ortam MK'nın politikaya girmesini neden olmuştur. MK 1945'de seçimlere girmiş, kazanmalarına rağmen politik uygulamalar sebebiyle parlamentoya girememiş,⁵⁸⁹ bu durum büyük bir yıkıma sebep olmuş ve örgüt politikalarını şiddet kullanma yönünde değiştirmiştir. Sonraki süreçte önce başbakan Ahmet Mahir'e, sonrasında İngiliz yerleşimcilere, yetkililere, Yahudi Mısırlılara karşı suikastlar ve şiddet olayları paramiliter MK üyeleri tarafından yapılmıştır. Paramiliter güçler faaliyetlerine 1948 İsrail savaşında da devam etmiştir.⁵⁹⁰ 1949'da Hasan El-Benna polisin işin

---

⁵⁸³ Akçalı, s.128.

⁵⁸⁴ Richard P Mitchell, *The Society of the Muslim Brothers*, New York: Oxford University Press, 1993, s.8.

⁵⁸⁵ Holger Albrecht, *Raging Against the Machine Political Opposition Under Authoritarianism in Egypt*, Syracuse University Press, 2013, s.98.

⁵⁸⁶ Mitchell, 1993, s.13.

⁵⁸⁷ Hasan. el-Benna, *Hatıralarım*, Beşir Eryarsoy(çev.), İstanbul: Beka, 2007, s.341.

⁵⁸⁸ Marsot, s.100.

⁵⁸⁹ Mitchell, 1993, s.33.

⁵⁹⁰ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları 1948-1988*, 3.bas., Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1994, s.89-100.

içerisinde olduğu genç Mısırlılar tarafından öldürülmüştür.⁵⁹¹ Sonraki süreçte Hasan El-Hudaybi MK'nın başına geçmiş ve gizli paramiliter yapıyı ortadan kaldırmıştır. Hudaybi'nin silahsızlanma politikalarına rağmen MK üyeleri şartlardan dolayı 1952 yılında askerlerin desteğiyle İngilizlere karşı direnişte savaşmışlardır.⁵⁹² MK 1952 olaylarında İngiliz kuvvetlerine karşı ciddi direniş göstermiştir. Bu durum 1952 devriminin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.⁵⁹³ Bu açıdan MK devrimin ilk yıllarında askerlerle sosyal, ekonomik ve ahlaki meseleler noktasında tavsiyeler düzeyinde ilişkiler kurmuş ve yeni rejimi ortak yaratma hayali ortaya çıkmıştır.⁵⁹⁴ Ancak MK'nın askerlerle ideolojik ayrışması ve siyasi partilerin yasaklanmasıyla MK'nın çalışmaları da yasaklanmıştır. Bu dönemde MK'nın sadece siyasi faaliyetleri durdurulmuş, diğer sosyal ve ekonomik faaliyetlerine izin verilmiştir.⁵⁹⁵ 1954'de Nasır'a suikast düzenlenmesi sonrası MK terör örgütü ilan edilmiş ve tüm faaliyetleri yasaklanmış ve çok sayıda MK üyesi de tutuklanmıştır.⁵⁹⁶ Bu dönemden sonra MK faaliyetlerini yeraltından sürdürmüştür.⁵⁹⁷ Özetle MK 1930 sonrası 1952 devrimi ve 2011 olayları dahil tüm siyasi kırılımlarda aktif rol oynamıştır. Nasır iktidarı boyunca MK'ye alternatif bir İslami söylem olarak el-Ezher'i kullanmıştır.

El-Ezher

El-Ezher 1000 yılı aşkındır İslam dünyasında var olan itibarı yüksek bir kurumdur.⁵⁹⁸ Ezher, politik anlamda eski dönemlerden Liberal çağa kadar, pasifist bir şekilde monarşinin yanında yer almıştır.⁵⁹⁹ Bu açıdan, Nasır politik anlamda seküler bir çizgide olsa da MK'yle mücadele ve kendi politikalarını meşrulaştırmak adına Ezheri kullanmıştır. Bu dönemde devlet Ezher, vakıflar, sufi gruplar ve ulema gibi dini toplulukları⁶⁰⁰ kontrol altına almaya çalışmıştır.⁶⁰¹

---

⁵⁹¹ Mitchell, s.71.

⁵⁹² A.g.e., s.89-90,

⁵⁹³ A.g.e., s.101.

⁵⁹⁴ A.g.e., s.105.

⁵⁹⁵ Mitchell, s.126-127.

⁵⁹⁶ Barbara H. E. Zollner, The Muslim Brotherhood: Hasan al-Hudaybi and Ideology, London: New York Routledge, 2009, s.36.

⁵⁹⁷ Marsot, s.109.

⁵⁹⁸ TDV İslâm Ansiklopedisi, C.12, s.58.

⁵⁹⁹ Akçalı, s.80.

⁶⁰⁰ Meir Hatina, Identity Politics in the Middle East Liberal Thought and Islamic Challenge in Egypt (Library of Modern Middle East Studies), 2007, s.29-30.

⁶⁰¹ Anwar Alam, Role Of Religion İn State Polity: A Comparative Analysis Of Contemporary Egypt, Iran And Saudi Arabia, Doktora Tezi, Jawaharlal Nehru University, 1995, s.95-96.

Bu kapsamda Nasır döneminde Ezher sivil ve ilmi yönünden ziyade MK ile mücadele için bir devlet organına dönüştürülmüştür.⁶⁰² Ezher'i bu denli Nasır'a bağımlı hale getiren husus, 1952 devrimleriyle vakıfların mallarına el konulması olmuştur. Bu dönemde Ezherli ulemaların aile vakıfları kaldırılmış, şerri hukuktan kaynaklı hakları iptal edilmiş, dolayısıyla Ezher'in özel ruhani statüsü yok edilerek bir devlet üniversitesine dönüştürülmüştür.⁶⁰³ El-Ezher bu dönemde tıpkı MK'nın yaptığı gibi cami kürsülerinde politik konuşmalar yapmış, Nasır'ı İslam dünyasının Tanrı tarafından gönderilmiş bir kurtarıcısı olarak lanse etmişlerdir⁶⁰⁴

Bu dönemde hükümet için MK ile mücadele kadar önemli diğer bir mesele de Arap sosyalizmini oluşturma sürecidir. Arap sosyalizmi, içerisinde İslami öğeleri de barındırmaktadır. Bu yüzden de Ezher'e saygın konumundan dolayı ihtiyaç duymuştur. Bu dönemde hükümet ve Ezher yaklaşması MK tarafından sıkça eleştirilmiştir. Ezher bu dönemde sık sık aktif siyasetin içerisinde yer almış, hükümete politik ve sosyal konularda destek vermiştir.⁶⁰⁵ Nasır, Ezher ile sıkı ilişkisinin ideolojik veya inanç temelli olmaması, İslam'ı söylemi politik bir araç olarak görmüş, zira bu dönemde laik ve seküler söylemi de kullanmıştır.⁶⁰⁶

2.Ekonomik Elitler

Toprak Sahipleri

1870'lerde Hidiv İsmail, toprak sahiplerinden kurduğu danışma meclisiyle Mısır siyasetinde sivil toplumun ilk siyasi gücünü elde etmesine katkı sağlamıştır.⁶⁰⁷ Sonraki süreçte bu topluluk yaklaşık olarak nüfusun %1'ini oluştururken sahip olduğu topraklar tüm Mısır toprağının %43'ünü, kabinenin de % 58'ini oluşturmaktadır.⁶⁰⁸ Bu dönemde 1900'lerin başlarından itibaren Hidiv'e bağlı olarak Hidiv Tarım Derneği, Tarım Birliği, Genel Tarım Sendikası gibi birlikler oluşturulmuştur.⁶⁰⁹ Bu dönemde Mısırlı toprak sahipleri Hidiv'le yakın bağlarının yanı

---

⁶⁰² Akçalı,s.119.

⁶⁰³ Gabriel R. Warburg, "Islam and Politics in Egypt: 1952-80." Middle Eastern Studies 18, no. 2, April 1982, s.135.

⁶⁰⁴ A.g.e., s.135.

⁶⁰⁵ Steven Barraclough, "Al-Azhar: Between the Government and the Islamists" Middle East Journal 52, no. 2 (Spring 1998), s.237.

⁶⁰⁶ Jones ,s.151.

⁶⁰⁷ Arthur Goldschmidt Jr., Modern Egypt_ The Formation of a Nation State, Westview Press, 2004, s.35.

⁶⁰⁸ Daly, s.319.

⁶⁰⁹ Maghraoui, s.137.

sıra başta Wafd olmak üzere diğer partileri destekleyerek veya içerisinde bulunarak Mısır siyasetinde etkin olmuşlardır.⁶¹⁰

Kendisi de bir toprak sahibi olan Hidiv diğer toprak sahiplerinin desteklediği partilerle Mısırlı işçi ve köylüye dair sendika hakları , asgari ücret vb. konularda reformların çıkmasına uzun süre engel olmuştur. Ayrıca bu dönemde bu iki kitle İngilizlerle ortak hareket ederek ülkenin monokültür tarım sistemine sahip olmasına sebep olmuş, bu da uzun vadede Mısır'ı İngiliz tekstil sanayisine bağımlı hale getirmiştir.⁶¹¹ Ayrıca bu dönemde seçimlerde toprak sahipleri, fakir köylülere bazı partilere oy kullanmaları konusunda baskı yaparak siyasette Wafd benzeri partilere ciddi destek sağlamıştır.⁶¹² Bu anlamda toprak sahipleri, 1919 devriminde ve liberal çağ boyunca Mısır siyasetinde başat rol oynamıştır.⁶¹³ Ayrıca bu dönemde Mısır'da finansal ve endüstriyel işletmeleri kurarak kalkınmanın tohumlarını atmışlardır.⁶¹⁴

Devrim sonrası süreçte toprak sahiplerinin gücü kademeli olarak azaltılmıştır. Buna göre devrimin ilk yıllarında tepki çekilmemesi için tarımsal reform adımları en az dikkat çekecek şekilde atılmıştır.⁶¹⁵ Sonraki süreçte tarım reformu iki kez daha çıkarılmış, böylece toprak sahiplerinin gücü kırılmıştır.⁶¹⁶ 1962 sonrası Feodalizmin Tasfiyesi Komitesi kurularak dönem boyunca toprak sahipleriyle mücadele daha kurumsal ve şiddetli hale gelmiştir. Bu dönemde zengin toprak sahiplerinin mallarına el konulmuş, politik ve hukuki olarak kötü muamelelerde bulunulmuştur.⁶¹⁷ Sonraki dönemde toprak sahipleri gerek ekonomik anlamda gerekse siyasi anlamda Mısır siyasetinde etkinlik gösterememiştir.

Bank Mısır

Bank Mısır yabancıların Mısır'daki güçlü ekonomik varlıklarına tepki olarak ortaya çıkmıştır. Banka, Talat Harb'in başkanlığında on dokuzuncu yüzyılda Almanya'da endüstrileşme için kurulan banka model alınarak, çoğunluğu toprak sahibi¹²⁴ Mısırlı varlıklı kişilerin girişimiyle

---

⁶¹⁰ Vatikiotis, 1978:47.

⁶¹¹ Goldsmith, s.95.

⁶¹² Arthur Goldschmidt Jr., s.75.

⁶¹³ Charles Tripp, Contemporary Egypt Through Egyptian Eyes Essays in Honour of P. J. Vatikiotis, Routledge,1993, s.73.

⁶¹⁴ Maghraoui,s.137.

⁶¹⁵ Daly, s.150.

⁶¹⁶ A.g.e., s.345.

⁶¹⁷ Hopwood, s.92.

kurulmuştur. Bank Mısır'ın fonlarının büyük bir kısmı toprak sahiplerinden gelmiştir.⁶¹⁸ Banka 1919 ruhuna uygun şekilde yüzde yüz Mısırlı olarak 1920 yılında kurulmuştur. Banka bünyesinde 1939'a kadar aralarında tekstil fabrikası, havayolu şirketi, sigorta şirketi ve farklı şirketlerin bulunduğu 18 şirket kurulmuştur.⁶¹⁹ Bank Mısır'ın bu yatırımları ve kapitülasyonlar konusunda da yaptığı baskı Mısır'ın ekonomik bağımsızlığına katkı sağlamıştır.⁶²⁰

Bank Mısır'ın kurulum hedefleri doğrultusunda, 1952 devrimi sonrasında da birçok yabancı finans, sigorta, üretimi vb. ait işletmeye el konularak millileştirilmiştir. Ancak bu işletmelerin neredeyse tamamında yönetici ve çalışan pozisyonları korunmuştur. Bu açıdan 1882 ve 1919'da başlayan her alandaki Mısır kaynaklarının Mısırlılaştırma anlayışına hizmet etmiştir.⁶²¹ Bu dönem ortaya çıkan Arap sosyalizmi, Marksizm ve kapitalizmin arasında bir noktada da yer almıştır.⁶²² Bu sistem bazı avantajlar getirirse de temelde büyük bir oksimoron durum içermekte, orta ve uzun vadede Mısır sosyo-ekonomisinin çalışmaz hale getirmiştir..

3. Medya

Meşrutî Monarşi Dönemi: Medya

Mısır'a ilk matbaa Napolyon işgali sonrası gelmiştir. Buna karşın Mısırlılar tarafından bir medya biçimi olarak kullanılması on dokuzuncu yüzyılın başını bulmuştur. Buna göre 1902'de Mustafa Kamil'in İngiliz karşıtı çıkardığı *el-Liwa* gazetesi ve *al-Jarida* gazetesi dönemin siyasetini şekillendiren önemli gazetelerindendir.⁶²³ Her iki gazetede dönemin Mısır siyasetinin ve toplumunun kimlik, milliyetçilik gibi entelektüel konuların tartışılmasıyla şekillendirildiği platformlar olmuştur. On dokuzuncu yüzyılın sonu itibariyle gazeteler toplumu ve siyaseti etkilemeye başlamıştır.⁶²⁴ Bu dönemde özellikle Mısırlı elitlerin ulaşabildiği gazeteler, bu kitleyi milliyetçi bir çizgiye itmiştir.

Bu kapsamda Vefdist *al-Balagh* gazetesi, kimlik tartışmalarını etkileyecek olan Mısırlının, Arap kimliğinden farklı, Avrupa'yla antik bağlara sahip otantik bir kimlik olduğuna dair çok

---

⁶¹⁸ Elie Kedourie, *Modern Egypt Studies in Politics and Society*, Routledge, 1980, s.57.

⁶¹⁹ Tignor, s.246.

⁶²⁰ Marsot, s.92-93.

⁶²¹ Daly, s.339.

⁶²² Akçalı, s.131.

⁶²³ Maghraoui, s.71.

⁶²⁴ Daly, s.251.

sayıda makale yayınlamıştır.⁶²⁵ Benzer şekilde *el-Muktetaf* ve *el-Ahram* gibi yarı bilimsel dergiler bu dönemde batılılaşma ve modernleşme anlamında seküler bir kimlik yaratılması konusunda yazın faaliyetlerinde bulunmuşlardır.⁶²⁶ Bu açıdan 1923 öncesi medya İngiliz varlığı, Mısırlı kimliği olmak üzere iki noktaya odaklanmıştır. Buna karşın liberal dönemde gazetecilik güncel siyasetle de ilgilenmiştir. 1925'te çıkan *al-Mukattam* sağlık bakanlığını ağır bir şekilde eleştiren bir yazı çıkarmıştır. Benzer şekilde aynı dönemde İçişleri, Adalet ve Eğitim bakanlığı için benzer eleştiriler de getirilmiştir.⁶²⁷ Meşrutî monarşi döneminde medya, kısmi liberal politik ortamın sonucu olarak politikayı etkilemeye devam etmiştir.

1930 ve 1940'lar İkinci Dünya Savaşı sebebiyle baskı yılları olmuştur. İngiliz etkisiyle kral ve parlamento gibi basın da etkisiz kalmış veya gizli faaliyetlerde bulunmuştur. Bu dönemki sansür kültürü devrim sonrası sürece örnek teşkil etmiştir. 1936 Anglo-Mısır Antlaşmasının bir gereği olarak, İngiliz karşıtı yazıları engellemek adına Ali Mahir, Eylül 1939'da ülkede sıkıyönetim ilan ederek basına sansür getirmiştir.⁶²⁸

Kahire radyosu da tıpkı basın gibi kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Radyo yaptığı yayınlarla toplumu ve siyaseti etkileyen yayınlar yapmış,⁶²⁹ popülerliği kısa sürede artan radyo ülkedeki milliyetçi dili tetiklemiştir.⁶³⁰ Ancak 1948 İsrail Savaşı sırasında ağır yenilgilere rağmen zafer yayınları yaparak inandırıcılığını kaybetmiştir.⁶³¹ Bu açıdan medyanın sansür dışında propaganda aracı olarak da kullanılmasına devrim öncesinde rastlanılmaktadır.

Nasır Dönemi: Medya

Devrim sonrası süreçte askerler aktif bir medya ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu açıdan devrim sonrası ülkede “huzuru sağlamak” adına bazı medya kuruluşları da yasaklanmıştır. Askerler sonraki süreçte kademeli olarak medyayı dönüştürmüşlerdir. Bu dönüşüm diğer organizasyonlarda yapıldığı gibi eski rejim söylemi üzerinden de yapılmıştır. Bu dönem İngiliz

---

⁶²⁵ Maghraoui, s.73.

⁶²⁶ Tignor, s.252.

⁶²⁷ Maghraoui, s.94.

⁶²⁸ Vatikiotis, s.343.

⁶²⁹ Goldschmidt, 2004, s.145.

⁶³⁰ Tignor, s.260.

⁶³¹ Goldschmidt,2004, s.146.

ve Fransız gazeteleri, toprak zenginlerinin desteklediği gazeteler ve kapitalist düzeni savunan gazeteler belirli süre içinde millileştirilmiş veya kapatılmıştır.⁶³²

Nasır'ın medya politikası iki ana unsurdan oluşmuştur. Bunlardan ilki işitsel medyadan yapılan propaganda, diğeri yazılı medyanın kontrolü ve düzenlenmesidir.1950'lerden itibaren radyo Mısır'ın evine girebilmiştir. Nasır adeta bir pop yıldızı gibi sürekli tüm Arap coğrafyasına emperyalizmi nasıl yendiğinin propagandasını yapmıştır.⁶³³ Radyo, Arap kültürünü ön plana çıkaracak kültürel yayınların yanı sıra, Suudi Arabistan, Irak ve Ürdün gibi batı yanlısı ülkeleri açık açık eleştiren yayınlar da yapmıştır. Özellikle Süveyş krizinde yapılan yayınlarla radyonun popülerliği artmıştır. Tıpkı 1948'de olduğu gibi 1967'de de radyo yalan haberler yapmıştır. Bu durum halkın Nasır'a olan öfkelerini artırmış ve radyoya olan ilgisini azaltmıştır.⁶³⁴

Nasır dönemi medya unsurlarından bir diğeri yazılı medyadır. Nasır devrim sonrası kısa süre içerisinde medyada sansürü düzenlemek için Ulusal Rehberlik Bakanlığı kurmuştur. Bu kapsamda her gazeteye bir subay yerleştirilmiş, haberler subayların onayına bağlanmıştır. Ancak herhangi bir teknik bilgisi olmayan subaylar birçok konuda haber yapılmasını engelleyerek sansürü eksik şekilde çalışmasına neden olmuşlardır.⁶³⁵ İlk dönem sansür çalışmaları çok sert olmamıştır. Bu dönemde basının özgür olduğunu öne sürecek haberler de mevcuttur.⁶³⁶ Ancak bu haberler istisnai düzeyde olmuştur. Gazeteciler bu dönemde işsizlik ve tutuklanma korkusuyla kendilerine oto-sansür uygulamışlardır.⁶³⁷ Ancak sansürün propaganda özelliğine sahip olmaması Nasır'ı tatmin etmemiştir. Bu kapsamda 4 Ocak 1957'de yayınlar Ulusal Rehberlik Bakanlığı yerine Sansür Ofisine bağlanmış ve sansürün yerini talimatlar almıştır. Büyük gazetelerin başına eski askerler getirilmiş, böylece basında tam kontrol dönemi başlamıştır.⁶³⁸ Nasır tüm rakipleri eleştirdiği gibi basını eski rejim yanlısı olmakla suçlamış,

---

⁶³² Nasser, Munir K Egyptian Mass Media Under Nasser and Sadat: Two Models of Press, Management and Control Journalism Monographs; Dec 1, 1990; 124, Periodicals Archive Online, s.3.

⁶³³ Goldschmidt,2004, s.118.

⁶³⁴ Nasser, s.9-10.

⁶³⁵ Tripp, s.100-101.

⁶³⁶ Bu dönemde sadece El-Misri'de değil, bir çok gazete ve dergilerde de öfkeli saldırılar başlatmıştır. Benzer şekilde El Fetih haberinde savaş bakanı ülkenin çıkarlarını gözardı ederek silah sözleşmesi yapma girişimiyle suçlandı. Bir diğeri örnek de al-Masa 'da endüstriyel kalkınma konusunda eleştirel bir yazı çıkması olmuştur. Yine aynı dönemde Ahram ve El Akhbar çölde toprak ıslahı programı kapsamında dört milletvekili hakkında haberler çıkarmıştır. Bknz. Tripp, s.104.

⁶³⁷ Tripp, s.107.

⁶³⁸ Tripp,s.106.

Hilton oteliyle ilgili bir haber için medyanın işçi ve köylünün sorununu yansıtmadığını sadece belirli bir kitleye hitap ettiğini iddia etmiştir.⁶³⁹

1960'larda Nasır'ın medyayla ilişkisi daha karmaşık hale gelmiştir. Buna göre 24 Mayıs 1960'da, hükümet aniden basını millileştiren bir kararname çıkartarak basın tamamıyla kamu kontrolüne girmiştir. Mısır'da gazeteciler gazetecilikten öte görevleri yerine getiren devlet memurlarına dönüşmüştür.⁶⁴⁰ Yine bu kapsamda 23 Ekim 1965'te Propaganda ve Sosyalist Düşünce Sekreteryası kurularak, basın ve yazın üzerinde kontrol bir tür kamusal 'bilgilendirme ve aydınlatma' sürecine dönüştürülmüştür. Bu dönemde Mısır'da sosyalist ideolojiyi daha anlaşılır hale getirmek adına gazeteciler eğitilmiştir.⁶⁴¹

Bu dönemde gazeteler adeta topluma mesaj verme ya da onları olaylara hazırlama mecrasına haline dönüşmüştür. Bunun en önemli örneği 1967 savaşı öncesi *el-Ahram*'da çıkan İsrail'le her an bir savaş çıkabileceği haberidir. Haber herhangi bir kaynak göstermediği gibi savaş sonuçlarını ve sebeplerini tartışmak gibi bir kaygı da gütmemiştir.⁶⁴² Diğer bir ifadeyle gazeteler bu dönemde toplum adına soru sorma mecrası değil, iktidarın davranışlarını açıklama mekanizmasına dönüşmüştür. Ancak tıpkı Kahire radyosu süreci gibi 1967 savaşı bu kontrol düzenini yıkmasa da sarsmıştır. 1967 savaşı sonrası medyada eleştirel yazılar çıkmıştır.

Sivil toplumun Postkolonyal Teori Çerçevesinde Analizi

Bu açıdan erken dönemde sivil toplum Mısır siyasi elitleri(Hidivler dahil) ve İngilizler sivil toplumunu kendi çıkarları doğrultusunda yaratmıştır. Nasır da benzer şekilde sivil toplumu politik çıkarları için dönüştürmüş denilebilir.

Sivil toplum demokrasinin önemli unsurlarından biridir. Modern ulus devletinin ve demokrasinin sağlıklı çalışmasını sağlayan devlet dışı bir mekanizmadır. Postkolonyal ülkelerde sivil toplumun siyasi iktidar (kolonici ve siyasi elitler) veya devlet eliyle yaratıldığına rastlamak mümkündür. Bununla beraber sivil toplumun örgütsel ve ideolojik anlamda yereli yansıtmaması

---

⁶³⁹ Tripp,s.107.

⁶⁴⁰ Mustafa Amin, 1960 sonrası dönem hakkında: dünyadaki hiçbir gazeteci Mısır Mısır basını kadar acı çekmemiştir. Bu dönemde defalarca sürgün edilen, hapis yatan, yazması yasaklanan haikal dışında hiçbir editör gazetecilik yapmamıştır. Bknz.Tripp,s.107-108.

⁶⁴¹ Tripp s.111.

⁶⁴² A.g.e., s.114-115.

gerekirken, bu tarz ülkelerde yerellikten uzak bir şekilde elitlerin fantezilerini yansıtır. Dolayısıyla ikinci bölümde bahsedildiği üzere, devlet alanının dışında var olması gereken sivil toplum, devletle var olmak zorunda kalır. Bu devlet tarafından yaratı veya etkileme süreci, sivil toplum üzerinde bir epistemolojik şiddete dönüşür, diğer bir ifadeyle bazı gruplar uygulanan programlar ve üretilen söylemle marjinalize edilir demek yanlış olmaz. Öte taraftan sivil yapılar siyasi işlev açısından, tıpkı anayasa ve parlamenter yapı gibi siyasi bir manipülasyon ve dönüştürme aracı özelliğini taşır.

Mısır siyaseti için siyasi iktidarın sivil yapıları dönüştürmesi, Mehmet Ali Paşa döneminde ortaya çıkmıştır, Cromer döneminde de bu yapılar baskılanmıştır. Ancak Liberal çağda özgürlük alanı bulabilmiştir. Bu dönemde yukarıda ifade edilen üç farklı sivil yapı, Mısır demokrasisini, ulusal kimlik, parlamenter yapı ve İngiliz karşıtlığı tartışmaları üzerinden etkilemişlerdir. Ancak 1952 sonrası süreçte tıpkı parlamento gibi tek tipleştirme sivil topluma da uygulanmıştır. Sivil yapılar, el-Ezher gibi alternatif örgütler kullanılarak, toprak sahiplerine uygulanan metotla marjinalleştirilerek veya ulusal bilgi bakanlığı gibi devlet denetimi altına alınarak, dönüştürülmüş ya da kontrol edilmiştir.

Benzer şekilde postkolonyal ülkelerde medya, sistemin bekçi köpeği veya dördüncü kuvveti olmaktan öte, iktidarı koruyan ve onun fantezilerini somutlaştırıldığı bir mecra haline gelmiştir. Nitekim kolonyal yapı gerek sivil toplum anlamında gerekse medya anlamında ardında aksak çalışan yapılar bırakmasına, bu durum postkolonyal ülkelerin siyasi kurumsallaşmasına ve demokratik gelişmesine ket vurmasına sebep olduğu söylenebilir. Nitekim kolonici, koloni döneminde sivil toplum ve medya üzerinde oluşturduğu baskı ülkede yeterli çoğulculuğun ortaya çıkamamasına sebep olduğu, koloni sonrası dönemde ise bu durum politik miras gibi siyasi elitlere aktarıldığı, dolayısıyla Mısır'da sivil yapıların kontrol edildiği bir politik zeminin ortaya çıkmasına ve otoriterleşmeye sebep olduğu ifade edilebilir.

SONUÇ

Arap Baharı'nda olaylar 2011 yılında Tunus'ta başlamış olsa da yayılması Mısır olaylarıyla gerçekleştiği söylenebilir. Çünkü Mısır Arap dünyasının kültür ve entelektüel merkezlerinden biri konumundadır. Arap ülkelerinin çoğunda, demokratik unsurlar olan, seçimler, anayasa, kuvvetler ayrılığı, hukukun üstünlüğü gibi kurum ve olgulara rağmen demokrasi tam anlamıyla çalışmamış ve şeklen kalmıştır.

Çalışmanın amacı, Mısır'ın demokrasi eksikliği, siyasi istikrarsızlık ve otoriterleşme sorununun sebeplerinin kolonyal dönemin mirasının bir sonucu olarak sorunsallaştırılmasıdır. Bu kapsamda Mısır'ın kurumsal ve yasal yapısının, Mısır siyasi kültürünün, siyasi elitlerinin ve sivil toplumunun, siyasete etkisi kolonyal süreçle ilişkilendirilerek incelenmiştir. Bulgular, anayasal metinler, parlamenter yapı ve siyasi iktidar, kimlik yapım süreçleri ve sivil yapılar üzerinden tartışılmıştır.

Mısır'da demokratik yapıların ilk ortaya çıktığı tarihten itibaren kurumların ve siyasi iktidarın otoriterleşmesi söz konusudur. İkinci bölümde üzerinde durulduğu üzere yasal-ussal otoriteye sahip olması gereken Mısır demokratik kurumları popülist söylemlerin, patrimonyal ve karizmatik otorite unsurların daha etkili olduğu söylenebilir. Dolayısıyla iktidarın kaynağının yasal ve kurumsal temelli değil keyfi olması, Mısır'da sürekli halk gösterileri, siyasi istikrarsızlığın ve otoriterleşmesinin devam etmesine sebep olmuştur. Bu açıdan cumhuriyet veya meşruti monarşi olan Mısır gibi ülkelerde sistem çoğulculuğun olmadığı oligarşik, otoriter bir şekilde devam eder. Bir lider ya da parti etrafında şekillenen bu yapılar nedeniyle modern siyasi kurumlar sembolik olarak bulunur, bu durum da istikrarsızlık ve güvenlik sorununu veya usulsüzlükleri ortaya çıkartır. Devlet yapısının bu şekilde sağlıklı çalışmasının liderler, toplumsal sorunlar, kültürel alışkanlıklar ve ekonomik koşullar gibi birçok sebebi mevcuttur.

Mısır'da demokrasi eksikliğinin veya otoriterleşmenin kökenlerini anlamlandırmak için kolonicilerin Mısır'da kurduğu siyasi yapı ve ilişkileri incelemek gerekmektedir. Yukarıda da üzerinde de durulduğu üzere Mısır'ın demokratik kurumlara rağmen otoriterleşmesinin koloni yönetimiyle pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Kolonyal yapının siyasi elitler (Kral dahil), toplumsal ve ekonomik yapılarla ve doğrudan halkla kurduğu ilişkiler Mısır siyasal yapısına iki önemli miras bırakmıştır. Bunlardan ilki psiko-siyasi travmalar, ikincisi ise politik kültür ve alışkanlıklardır.

Psiko-siyasi travma kavramı Fanon'un sömürgecinin sömürülen üzerinde bıraktığı etkiyi anlatmak adına geliştirdiği travma kavramı üzerinden kullanılmıştır. Buna göre Mısır'ın travmatik durumuna güvenlik kaygısı ve bilgi-iktidar ilişkisi olmak üzere iki unsur sebep olmaktadır. Bu bağlamda Mısır'da 1882'de İngiliz işgalinden 1956 Süveyş krizine kadar varlığını sürdüren İngiliz askeri varlığı zaman zaman toplumsal olaylara şiddetle müdahale etmiş, bu durum toplumda ve siyaset mekanizmasında güvenlik kaygısına, dahası yenilmişlik ve aşağılanmışlık travmasına sebep olmuştur. Bu açıdan 1919 devrimi ve 1923 anayasasıyla başlayan monarşik demokratik dönemden itibaren siyasetin temel tartışma konusu İngiliz askeri varlığının çekilmesi olmuş, dolayısıyla Mısır siyasetinin temel sorunlarına odaklanılmamıştır. Bir diğer kolonici iktidar biçimi ise bilgi iktidar ilişkisidir. Yukarı da ifade edildiği üzere Mısır'da bir çok toplumsal ve siyasi yenilik koloniciyle birlikte gelmiştir. Dolayısıyla kolonyalizm Mısır için sadece askeri ekonomik ilişkiler veya hegemonya değil aynı zamanda bir öğrenim süreci olmuştur. İngiliz yetkililerde ve Mısırlılarda bu bilgi üstünlüğünün ontolojik bir üstünlük olarak algılanmasına sebep olmuştur. Mısır'ın zihnini (siyaset yapıcılar) İngilizler karşısında kendini aşağı ve borçlu hisseden, onu taklit eden ve aynı zamanda nefret eden politik ve toplumsal bir karaktere dönüştürmüştür. Buna örnek olarak kimlik yapım sürecinde batılıyla ortaklık kurma çabaları gösterilebilir.

Meşrutî monarşi dönemi boyunca yapılan antlaşmalarda İngiliz varlığının tüm tartışmalara rağmen sürmesi, 1923'den itibaren bağımsız bir devlet olmasına rağmen İngilizlerin Mısır'daki varlığının 1950'lere kadar normal olarak algılanması ve yine Nasır'ın devrim sonrası erken dönemlerde İngilizlerle kurduğu ilişkiler, İngiliz varlığının Mısır'ın zihninde iki yapılı olduğunu göstermektedir. Diğer bir ifadeyle Mısırlı için kolonici(İngiliz), onu sömüren ve şiddet uygulayan bir unsurken aynı zamanda onu eğiten ve kalkındıran da bir unsur olmuştur. Bu durum da Mısır siyasal yapısının müstakil ve rasyonel hareket etmesine engel olmuştur. Çünkü Mısırlı karar alıcılar bazen kararlarında İngiliz çıkarlarını gözetirken bazen de karar alma sürecinde İngiliz düşmanlığı sebebiyle aşırı ve irrasyonel kararlar almışlardır.

Koloninin Mısır'a bıraktığı ikinci olumsuz miras ise politik kültürdür. Mısır'da modern siyasi kurumlar koloniciyle birlikte Mısır politik yapısına dahil olmuştur. Dolayısıyla Mısır politik kültürü de bu dönemde kolonyal zihinden etkilenmiştir. İngiliz yetkililer, Mısır demokratik yapısını, Kral ve siyasi elitler arasında oluşturduğu denge oyunu çerçevesinde sağlıklı çalışmayan bir hal almasına sebep olmuştur. Bundan dolayı İngiliz yetkililer defalarca politik

yapının yasal ve normatif düzlemin dışına çıkmasına ve Mısır politik kültüründe keyfi davranışların yerleşmesine sebep olmuşlardır. Ayrıca çeşitli yüksek komiserler aracılığıyla askeri etkinliği kullanarak bizzat İngiliz yetkililer tarafından demokratik yapıya keyfi düzenlemeler getirilmiştir. Modern siyasetin *habeas corpus act*'tan bu yana devam eden yasallık özelliği Mısır'da bürokrasi, anayasa, parlamento gibi modern kurumlara rağmen uygulanmamış, bu durumda Mısır siyasetinin 1923'ten itibaren demokratik kurumlara rağmen otoriterleşmesine, Nasır'la birlikte bu otoriterleşme eğiliminin siyasi bir düzene dönüşmesine sebep olmuştur.

Koloninin ardında bıraktığı bir diğeri politik kültür ise siyasal yapının iktidar dışı tüm unsurlarını meşruiyet kazanma unsuru olarak kullanmasıdır. Kolonici Mısır'da Kral'a karşı denge unsuru olarak parlamentonun kurulmasını sağlamış, Kral'a karşı yaptığı 'danışmanlığı' siyasi elitlere karşı da yaparak Mısır siyasetinin demokratik olmayan şekilde etkilemiştir. Benzer şekilde 1922 bildirisini ve 1936 antlaşmasındaki maddeler Mısır'a bir bağımsızlık sağlıyor gibi gözükse de İngiliz tahakkümüne hukuki zemin hazırlamıştır. Ayrıca kolonici gerek Hristiyan azınlık gerekse Avrupalı yerleşimcilerin haklarını korumayı da siyasi bir araç olarak kullanmıştır. Benzer şekilde medyaya karşı getirilen ilk sansür uygulamaları da İngiliz yetkililerce politikalarına meşruiyet kazandırmak adına olmuştur. Bu açıdan İngiliz kolonicilerin politik uygulamaları, antlaşmaları ve toplumsal grupları çıkarları için siyasi meşruiyet zemini olarak kullanması, Mısır politik kültüründe koloniciyle kazandığı veya ondan öykündüğü unsurlardan biri olmuştur.

Koloninin bıraktığı bir diğeri politik kültür unsuru, emperyal imgeler olarak belirtilebilir. İngilizlerin Mısır'ı işgaliyle birlikte Sudan'ın kontrolü ve İngilizlerin Mısır'ı Arap Birliğinin merkezi olarak belirlenmesiyle başlayan süreç, Mısır'lı siyasi elitlerde İngilizlerin emperyal hikayesine öykünen, Arapçı ve İslamcı emperyal bölge liderliği algısına sebep olmuştur. Ayrıca bu emperyal anlayışın sebeplerinden bir diğeri de İngiliz ve İsrail'in oluşturduğu güvensizlik eksenine karşı oluşturulacak bir birlik ihtiyacının da olduğu söylenebilir. Nasır döneminde ortaya çıkan bu dış politik tutum batı taklidi ve batı karşıtı öğelerle birleşerek, Sovyet tipi bir devlet yapılanmasına dönüşmüştür. Ancak Sovyetler Nasır için sadece batı karşısında bir koz ve batı karşıtlığı için bir söylem olmuştur. Bu açıdan Nasır sonrası süreçte, Mısır hızlı bir şekilde tekrar batı yörüngesine girmiştir. Mısır'da yirmi yıllık kolonici (batı) dışı siyasi arayış Enver Sedat'la birlikte eski eksenine geri dönmüştür. Bu durum birinci bölümde Loomba'nın

ifade ettiği “kolonyalizme *-post* diyebilmek için erken olduğu” söylemine bir örnek niteliğindedir.

Postkolonyal eleştiri açısından Nasır donemi Mısır’ın travmatik politik kültürünün ve sömürge karşıtlığının tecessüm etmiş halidir. Bu donemde Nasır iktidarının otoriterleşmesi, bir hanedan ve İngiliz kolonyal gücünün meydana getirdiği yüz elli yıllık siyasi kabulün, tek kişi üzerinde toplanmasıyla oluşmuş siyasi niteliklere sahiptir. Nasır ağı sahip olunan politik gücü sayesinde çok uzun sürede yaşanabilecek siyasal dönüşümler yirmi yıl gibi kısa bir süre içerisinde birkaç kez gerçekleşmiştir. Diğer bir ifadeyle, Nasır doneminde iç politik gelişmeler ve uluslararası gelişmelerin yanı sıra Nasır’ın karizmatik liderliği ve ideolojik dönüşümü de Nasır’ın iktidarında etken olmuştur.

Nasır iktidarı için 1956 yılından önceki dönem tek kelime ile ‘mücadele’ sonraki dönem ise ‘arayış’ olarak özetlenebilir. Zira 1956’dan sonra Nasır sürekli bir ideolojik ve yapısal arayış içerisinde devleti ve Mısırlıları hazır olmadıkları maceraların içerisine atmıştır. Bunu yaparken de kavram ve kurumlar sürekli bir popülizme ve yozlaşmaya maruz bırakılmıştır. Aslında Nasır için ideolojik olarak liberalizm veya sosyalizm önemli olmamıştır. Nasır, liberal ve sosyalist yapıları kendi politik gücünü artırmak ve korumak için kullanmıştır. Bu açıdan Nasır bu keyfi otoriter tavrı İngiliz yöneticilerle benzediği, onlardan aktarılan bir politik miras olarak ifade edilebilir.

Son olarak postkolonyal teori, Ortadoğu uluslararası ilişkilerini ve siyasal yapısını anlama adına önemli bir perspektif sunduğu söylenebilir. Zira ilk bölümde de bahsedildiği üzere ana akım uluslararası ilişkiler teorileri genelde batı tipi devlet organizasyonlarının tutum ve davranışlarını açıklamaktadır. Diğer bir ifadeyle bu teoriler batı tipi modern türden yapılanmış toplum, siyaset ve ekonomik yapıların davranışlarını açıklamak maksadıyla ortaya atılmıştır. Ancak Ortadoğu batı tipi modern yapılanmadan farklı nüanslar taşımaktadır. Ortadoğu’da politik kültür, toplumsal kültür, ve ekonomik yapılar farklı biçimde organize olmuştur. Çünkü bölge ülkeleri için modernleşme ithal edilen, batılılaşma ve kolonyalizmle ilişkili bir kavram olmuş, dolayısıyla modern siyasal yapıların nesnel ve rasyonel anlamının yanında psiko-siyasi ve kültürel anlamları da bulunmaktadır. Bu farklılık tam anlamıyla otantik veya yerel özellikler değil kolonyalist biçimlerle hibrit nitelikler taşımaktadır. Çünkü teori uluslararası ilişkileri ve siyaset bilimini politika ve ekonominin ötesinde kimliksel ve kültürel ögeler üzerinden anlamlandırmaktadır.

Son tahlilde postkolonyal teorinin Ortadoğu için bölgesel çözümlene noktasında önemli katkıları sunacağı söylenebilir. Zira bölge ülkelerinin devletleşme ve demokratikleşme dönemleri çoğunlukla Mısır'la benzer şekilde Batılıyla birlikte başlamış ve batılı devletlerin desteğiyle (*democracy promotion*) devam etmiştir. Bu bağlamda Mısır için ortaya koyulan demokrasi eksiği ve otoriterleşme eğiliminin sebeplerini, kurumsal ve yasal eksikliklerin yanı sıra kimlik, kültür, psiko-siyasi vb. unsurlarla ilişkisini de tartışmak, bölge hakkındaki analizlere ve anlama çalışmalarına katkı sağlayacaktır. Benzer şekilde bölge hakkında ana akım teorilerin, enerji, ekonomi, güvenlik vb. çalışmalarının yanı sıra zikredilen postmodern kavramlarla (kimlik, kültür, psiko-siyasi, vb.) Ortadoğu uluslararası ilişkilerine ve siyaset bilimi literatürüne getirilecek okumalar, bölge akademik literatürüne ve reel politığıne büyük katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Aktan, Coşkun Can. Yeni Sivil Toplum Sözleşmesi. T Yayınları,1994.

Albrecht, Holger. Raging Against the Machine Political Opposition Under Authoritarianism in Egypt. Syracuse University Press, 2013.

Arı, Tayyar. Geçmişten günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş Ve Diplomasi.Bursa : MKM Yayıncılık, 2008.

Armaoğlu, Fahir. Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları 1948-1988. 3.baskı, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1994.

Armaoğlu,Fatih. 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi. Alkım Yayınevi,2004.

Ashcroft, Bill. Gareth Griffiths And Helen Tiffin, Postcolonial Studies The Key Concepts. Routledge Taylor & Francis Group, 2013.

Ashur, Isam. Al-Dasatir al-Misriyyah 'abr al-ta'rih, 1837–2011 rihlat nidal Cairo: Dar Mirit. 2011.

Atar, Yavuz.Demokrasilerde Anayasal Değişmenin Dinamikleri. Mimoza Yayınları,2000.

Bassiouny, Reem. Language and identity in modern Egypt. Edinburgh University Press, 2014.

Baumgarten, Sigrid Koch and Katrin Voltmer. Public Policy and Mass Media :The Interplay Of Mass Communication And Political Decision Making. Routledge,2010.

Bayramoğlu, Sonay. Yönetişim Zihniyeti: Türkiye'de Üst Kurullar ve Siyasal İktidarın Dönüşümü. İletişim, İstanbul, 2005.

Bektaş, Arsev. Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi. İstanbul: Bağlam Yayınları. 2000.

Berkes, Niyazi. Türkiye’de Çağdaşlaşma. İstanbul:Yapı Kredi Yayınları, 2004.

Bhabha Homi K., Kültürel Konumlanış. İnsan Yayınları, 2016.

Bhabra, Gurminder K. Moderniteyi Yeniden Düşünmek: Post-Kolonyalizm ve

Sosyolojik Tahayyül. Özlem İlyas (çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2015.

Bilimoria, Purushottama ve Dina Al-Kassim, Postcolonial Reason And Its Critique
Deliberation On Gayatri Chakravorty Spivak’s Thoughts. Oxford Universty Press, 2014.

Blaut, J. M., Sömürgeciliğin Dünya Modeli Coğrafi Yayılmacılık Ve Avrupa-Merkezci Tarih.
Dergah Yayınları, 2012.

Bölme, Selin M., The Roots of Authoritarianism in The Middle East, Jülide Karakoç(Ed.),
Authoritarianism In The Middle East Before And After The Arab Uprisings, Palgrave
Macmillan Uk, 2015.

Brand, Laurie A. Official Stories Politics And National Narratives In Egypt And Algeria.
Stanford University Press,2014.

Bressler, Charles E. Literary Criticism : An Introduction To Theory & Practice. New Jersey:
Prentice Hall, 1999.

Brown, Chris. International Relations Theory: New Normative Approaches. New York:
Harvester Wheatsheaf, 1992.

Brownlee, J. Authoritarianism In An Age Of Democratization. Cambridge: Cambridge
University Press. 2007.

Bulut, Yücel.Oryantalizmin Kısa Tarihi. İstanbul: Küre Yayınları, 2004.

Burchill, Scott, Andrew Linklater, Richard Devetak, Jack Donnelly, Matthew Paterson,
Christian Reus-Smit And Jacqui True, Theories Of International Relations. Third Edition,
Palgrave Macmillan, 2005.

Carlyle T., On Heros The Electric Book Company Ltd.

Cesaire, Aime. Barbar Batı; Sömürgecilik Üzerine Söylev, İstanbul: Lokus Yayınları, 2007.

Cesaire, Aime. Discourse On Colonialism, Monthly Review Press, 1972.

Cesaire, Aime. Fransız Irkçılığının Fikri Temelleri, Sömürgecilik Üzerine Söylev. Güneş Ayas(çev.), İstanbul, Doğu Kütüphanesi, 2005.

Cesaire,Aime. Discourse On Colonialism Monthly Review Press. Year: 2001.

Chibber, Vivek, Postkolonyal Teori Ve Kapitalizmin Hayaleti, Afife Yasemin Yılmaz(Çev.).İletişim yayınları, 2013.

Cleveland, William L. Modern Ortadoğu Tarihi.Agora kitaplığı,2008.

Cohn, Bernard. Colonialism And Its Forms Of Knowledge The British İn India. Princeton Universty Press,1996.

Cook, Steven A., The Struggle for Egypt From Nasser to Tahrir Square. Oxford University Press,2011.

Cromer, Evelyn Baring. Modern Egypt. London: The Macmillan Company. 1908.

Crowther, David R. Facey. British Military Policy And The Defence Of Egypt 1882-1914. King's College London, 1969.

Dahl, Robert A., Demokrasi Ve Eleştirileri. Levent Köker (Çev.), Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Ve Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, 1993.

Dahl, Robert. Demokrasi Üstüne. Betül Kadioğlu (Çev.), Ankara:Phoenix Yayınevi, 2001.

Daly, M. W. The Cambridge History of Egypt, Volume 2, Modern Egypt from 1517 to The End of The Twentieth Century. Cambridge University Press, 1998.

Dawn, C. Ernest. In The Origins of Arab Nationalism. New York: Columbia University Press, 1991.

Diamond, Larry. Rethinking Civil Society: Toward Democratic Consolidation. Journal of Democracy, 1994.

Dirlik, Arif. Postkolonyal Aura : Küresel Kapitalizm Çağında Üçüncü Dünya Eleştirisi. Galip Doğduaslan(Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2005.

Doğan, İlyas. Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum. 2.B., Alfa Yayınları, İstanbul, 2002.

Donges, P. ve Branahl, U., Warum Medien wichtig sind: Funktionen in der Demokratie

Dunne, Tim, Milja Kurki ve Steve Smith, International Relations Theories, Oxford University Press, 2013.

Dunne, Tim., Milja Kurki ve Steve Smith. International Relations Theories. Oxford University Press, 2013.

Duverger, Maurice. Siyaset Sosyolojisi. Varlık Yayınları, 1998.

Edward W. Said, Oleg Grabar, Orientalism: An Exchange, The New York Review Of Books, 1982,

Efraim Karsh and Rory Miller, Did Edward Said Really Speak Truth to Power?, Middle East Quarterly, Winter 2008, s.17 pp. 13-21

El-Benna, Hasan. Hatıralarım. Beşir Eryarsoy(çev.). İstanbul: Beka, 2007.

Eldem, Tuba. The Transformation Of The Media Sector From Above/ İmplications For The Freedom Of The Media İn Turkey, Sai Felicia Krishna-Hensel(ed.), Authoritarian And Populist Influences İn The New Media içinde (Global Interdisciplinary Studies Series), Routledge, 2017.

Elie Podeh, Onn Winckler, Rethinking Nasserism Revolution and Historical Memory in Modern Egypt, 2004,

Elster, J., Ways of Constitution-Making”, Democracy’s Victory And Crisis. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

Erdoğan, Mustafa. Anayasal Demokrasi. Ankara: Siyasal Yayınevi, 2010.

Ergüden, Işık. Sivil Toplum Örgütleri: Neoliberalizmin Araçları Mı? Halka Dayalı Alternatifler Mi?. İstanbul: Kros Matbaacılık, 1. b., 2001.

Eroğul, Cem, Anayasayı Değiştirme Sorunu, Ankara: Sbf Yayını, 1974.

Eryılmaz, Bilal. Kamu Yönetimi. Üniversite Kitabevi, İzmir, 1994.

Fanon, Frantz. Yeryüzünün Lanetlileri. Şen Süer(çev.), Versus Kitap, 2017.

Fanon, Franz. Wretched Of The World. Richard Phillox(çev.). Grove Press, 2004.

Fanon, Frantz. Black Skin White Masks. Pluto Press, 2008.

Fişek, Kurthan, Yönetim. Sevinç Matbaası, Ankara, 1979.

Foucault, Michel . Seçme Yazılar 2, Işık Ergüden & Osman Akınhay(çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000.

Goldschmidt Jr, Arthur., Modern Egypt The Formation of a Nation State. Westview Press, 2004.

Goldschmidt Jr, Arthur, A Brief History of Egypt (Brief History), 2008,

Goldschmidt, Arthur ve Lawrence Davidson. Kısa Ortadoğu Tarihi. Aydemir Güler(çev.), İstanbul : Doruk Yayınları, 2008.

Gözen, Ramazan. Uluslararası İlişkiler Teorileri. İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

Gözler, Kemal. Anayasa Hukukuna Giriş. Bursa: Ekin Yayın Dağıtım, 2008.

Gözler, Kemal. Kurucu İktidar. Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 1998.

Güler, Zeynep. Süveyş'in Batısında Arap Milliyetçiliği Mısır ve Nasırcılık. Yeni Hayat Kütüphanesi,2004.

Hall, Stuart. İdeoloji Ve İletişim Kuramı. Medya Kültür Siyaset, Ahmet Gürata(Çev.),Ankara: Alp Yayınevi, 1997.

Hatina, Meir. Identity Politics in the Middle East Liberal Thought and Islamic Challenge in Egypt. Library of Modern Middle East Studies , 2007.

Heywood, Andrew. Global Politics. Palgrave Macmillan, 2011.

Hobsbawm, Eric. Age of Extremes :The Short Twentieth Century 1914-1991/ 1917-2012. 8. bs., London : Michael Joseph, 1995.

Hollis, Martin ve Steve, Smith. Explaining And Understanding International Relations. Oxford, Clarendon Press, 1990.

Hopwood, Derek. Egypt: Politics and Society 1945-1990, Routledge, 1993.

Hourani, Albert. Arap Halkları Tarihi, İstanbul; İletişim Yayınları, 1.baskı 1997

Huber, Danielle. Democracy Promotion And Foreign Policy:İdenty And İnterests In U.S. Eu And Non-Western Democracies,London, 2015.

Huuhtanen, Heidi Katriina Building An Authoritarian State : The İnfluence Of External Security And Fiscal Environment On Syrian Authoritarianism,Durham universty,2008.

Hülür, A. Banu. Kitle İletişim Araçları, Demokratikleşme Ve Siyasal Katılım.2006.

Hüseyin, Taha. Tefik el Hâkime Yanıt el-Risale. 1933.

İlyas, Doğan. Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum. 2.B., Alfa Yayınları, İstanbul, 2002.

Kapani,Munci. Politika Bilimine Giriş, Ankara Bilgi Yayınevi,2003.

Karal, Enver Ziya. Fransa Mısır Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1938.

Kedourie, Elie. Modern Egypt Studies in Politics and Society, Routledge,1980.

Kim, Sunhyuk. The Politics Of Democratization In Korea The Role of Civil Society. University of Pittsburgh Press,2000.

Kızıltoprak, Süleyman. Mısır'da İngiliz İşgali (1882-1887). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.

Köse, Hüseyin. Alternatif Medya, İstanbul:Yirmidört Yayınevi, 2007.

Kreutz, Andrej. Russia İn The Middle East (Friend or Foe). London: Praeger, 1st ed. 2006.

Lewis, Bernand. Ortadoğu. Selen y. Kölay (çev.). Ankara: Arkadaş Yayınevi,2006.

Lipson, Leslie. Siyasetin temel sorunları. Fügen Yavuz(çev.). İstanbul : Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005.

Little, Douglas. American Orientalism The United States and the Middle East since 1945. The University of North Carolina Press ,2008.

Loomba, Ania. Kolonyalizm Postkolonyalizm. Ayrıntı Yayınları, 2000.

Maddex, Robert L., Constitutions of the World. CQ Press, 2007.

Magaloni B., Voting For Autocracy. New York: Cambridge University Press, 2006.

Maghraoui, Abdeslam M., Liberalism without Democracy Nationhood and Citizenship in Egypt, 1922–1936. Duke University Press,2006.

Malek, Abdel.Anouar. Egypt: Military Society; The Army Regime, the Left, and Social Change under Nasser. New York: Vintage Books, 1968.

Marshall, Gordon. Sosyoloji Sözlüğü. Osman Akınhay,Derya Kömürçü(çev.). Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara,1999.

Marsot, Afaf Lutfi al-Sayyid. Mısır tarihi : Arapların Fethinden Bugüne. Gül Çağalı Güven(çev.), İstanbul : Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.

McCormick, John, Rod Hague, Martin Harrop. Compare Governments And Politics. Palgrave, 2016.

Mccully, Bruce Tiebot. English Education And The Origins Of Indian Nationalism. New York Columbia University Press, 1940.

Mcdermott, Anthony. Egypt From Nasser To Mubarak A Flawed Revolution. Routledge, 2012.

Mehmet Turhan, Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası, Diyarbakır: DÜHFY, No: 9, 1

Memmi, Albert. The Colonizer And Colonized. Boston: Beacon Press, 1972.

Meyer, Karl E., Shareen B. Btysac, Ortadoğu tarihi. Ankara: Akılçelen Kitap, 2016.

Michel W. Doyle, Empires, Cornell University Press, 1986.

Mitchell, Richard P., The Society of the Muslim Brothers. New York: Oxford University Press, 1993.

Mitchell, Timothy. Rule of Experts Egypt, Techno-Politics, Modernity-University of California Press, 2002.

Mosca, Gaetano. The Ruling Class. McGraw-Hill, 1959.

Nkrumah, Kwame , Neo-Colonialism: The Last Stage Of Imperialism, First Published: İn 1965 By Thomas Nelson & Sons.

Münkler, Herfried. Empires: The Logic of World Domination from Ancient Rome to the United States. Polity Press , 2007.

Nandy, Ashish. The Intimate Enemy: Loss And Recovery Of Self Under Colonialism. New Delhi: OUP, 1980.

Nasser, Gamal Abdel. The Philosophy Of The Revelation. Book 1, Mondiale Press Cairo,1955.

Nohutçu, Ahmet. Kamu Yönetimi. 7. Baskı, Ankara:Savaş Yayınevi, 2011.

Lutsky, V., Modern History of the Arap Countries, Moscow: Progress Publishers,1969.

Orhangazi, Özgür ve Cahide Sarı (Ed.). 21.Yüzyılla Gelenler; Söylenceler ve Gerçek. İstanbul: Ütopya Yayınevi, 2002.

Osman, Tarek. Egypt on the Brink From the Rise of Nasser to the Fall of Mubarak. Yale University Press. 2011.

Ovendale, Ritchie. The Origins of the Arab-Israeli Wars. New York, Longman, 1992.

Öztürk, Mustafa. Piyade Mirliyası Rüştü, Akabe Meselesi. Elazığ:Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, 1998.

Patai, Raphael. Arab Mind. Recovery Resources Press Book, 2007.

Podeh, Elie. Onn Winckler-Rethinking Nasserism Revolution And Historical Memory İn Modern Egypt. University Press of Florida,2004.

Rhodes, R. A. W., Binder, Sarah A. & Bert A. Rockman Political Institutions, Handbooks, Political Institutions, Oxford University Press, First published 2006.

Redish, Martin H., The Constition As A Political Structure. Oxford University Press,first edition,1995.

Richmond, J.C.B., Egypt, 1798-1952: Her Advance Towards A Modern İdentity. Routledge; 1. Baskı,2013.

Robert A. Dahl, Demokrasi Üstüne, Ankara: Phonenix Yayınları, 2001, s.18.

Said, Edward W. Culture and imperialism.1stVintage Books, 1994.

Said, Edward. Kültür Ve Emperyalizm. Hil Yayın,2004.

Said,Edward W. Şarkiyatçılık, Batının Şark Anlayışları. Metis yayınları, 6. Basım, 2012.

Sarıbay, A. Y. Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler. Bursa: Alfa Yayınları, 2001.

Sarıbay, Ali. Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam, İletişim Yayınları. 1995.

Sartre, J. Paul. Colonialism And Neocolonialism, Routhledge Classics. Tranlation;Azzedine Haddour, Reprinted 2006.

Sawant, Shrikant B., Postcolonial Theory: Meaning And Significance , Proceedings Of National Seminar On Postmodern Literary Theory And Literature. Nanded,2012.

Seth, Sanjay. Postcolonial Theory and International Relations: A critical introduction. London: Routledge, 2013.

Smith, Stephanie And Natalie Stockmann, The Future Of U.S. Democracy Promotion: Strategies For A Sustainable Fourth Wave Of Democratization”, Henry M. Jackson School Of International Studies, 2011.

Sonbol, Amira.The Last Khedive of Egypt: Memoirs of Abbas Hilmi II. London: Ithaca Press,1998.

Sönmezsoy, Selahattin. Kur’an ve Oryantalistler. Birinci Baskı, Fecr Yayınları: 1998.

Spivak, Gayatri Chakravorty, Yapısökümü, Postkolonyalizm, Madunluk. Zoom Kitap,Ekim 2017.

Spivak, Gayatri Chakravorty. Madun Konuşabilir Mi?, Dilek Hattatoğlu, Emre Koyuncu , Gökçen Ertuğrul(çev.), Dipnot Kitap, 2016.

Stephens, Robert. Nasser: A Political Biography. New York: Simon and Schuster, 1971.

Talib, Ismail S.,The Language Of Postcolonial Literatures: An İntroduction. Routhledge, 2002.

Tareq Y, Ismael. Middle East Politics Today: Government and Civil Society. Gainesville, University Press of Florida, 2001.

Tignor, Robert L., Egypt A Short History. Princeton & Oxford: Princeton University Press, 2011.

Tilly, Charles. War Making and Statemaking Asorganized Crime. In Evans, Peterb

Tokgöz, Oya, Türkiye ve Ortadoğu Ülkelerinde, Radyo-Televizyon Sitemleri. Ankara: Sevinç Matbaası. 1972.

Tomlinson, John. Kültürel Emperyalizm. Ayrıntı Yay, İstanbul, 1999.

Touraine, Alain. Demokrasi Nedir? Olcay Kunal(çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002.

Trimberger, E. Tepeden İnmecei Devrimler. Fatih Uslu(çev.). Gelenek Yay, İstanbul, 2003.

Trimberger, Ellen Kay. Revolution from Above , New Brunswick: Transaction Inc, 1978.

Tripp, Charles. Contemporary Egypt Through Egyptian Eyes Essays in Honour of P. J. Vatikiotis, Routledge, 1993.

Tunaya, Tarık Zafer. Siyasal kurumlar ve Anayasa Hukuku. İstanbul :İstanbul Üniversitesi yayınları, 4. Baskı, 1980.

Türkkaya Ataöv, Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri, Ankara: Ankara SBF Yayınları, 1975.

Uğur, Aydın. Kültür Kıtası Atlası, Yapı Kredi Yayınları, 2003.

Urhan, Veli. Foucault, İstanbul: Say Yayınları, 2010.

Urhan, Veli. M. Foucault Ve Bilgi/İktidar İlişkisinin Soykütüğü.

Vatikiotis, P. J., The Modern History of Egypt, London. Weindenfeld and Nicolson, 1985.

Vatikiotis, P.J., Nasser and His Generation. Palgrave Macmillan, 1978.

Voltmer, Katrin. Mass Media and Political Communication in New Democracies. Routledge, 2006.

Warsi, Leena Saher. Memories of a New World Order: A Study of Egypt's Participation at the Bandung Conference of 1955. The University of Texas at Austin, MA, 2018.

Weber, Max. Ekonomi Ve Toplum. Latif Boyacı(çev.). İstanbul: Yarın, 2012.

Weber, Max. Sosyoloji Yazıları.Taha Parla(çev.). Hürriyet Vakfı Yayınları, 1986.

Yayla, Atilla. Siyaset Teorisine Giriş. Ankara: Siyasal Kitapevi, 2004.

Yaylagül, Levent. Kitle İletişim Kuramları-Egemen Ve Eleştirel Yaklaşımlar. Ankara: Dipnot Yayınları, 2008.

Young, Robert J., Postkolonyalizm: Tarihsel Bir Giriş. Sertaç Şen, Burcu Toksabay(Çev.). Matbu,2016.

Zakzuk, Hamdi. Oryantalizm veya Medeniyet Hesaplaşmasının Arka Planı. Birinci Baskı, Abdülaziz Hatip(çev.).Yayın No: 8, Işık Yayınları,1993.

Złotowska,Paula. Trends in Egyptian Constitutional Law After 1952. Maintaining Strong Presidential Power in the Reality of Middle East Affairs, (2016).

Zollner, Barbara H. E. The Muslim Brotherhood: Hasan al-Hudaybi and Ideology. London: New York Routledge, 2009.

Sürekli ve Süresiz Yayınlar

Ağır, Ahmet, Medeniyetin Öncü Kahramanları: Robinson Crusoe ve Ahmet Celal, İlmî Araştırmalar, Sayı:24, 2007,(7-22).

Anderson, Lisa, "The State in The Middle East and North Africa," Comparative Politics, 20 (1), 1987, ss.(1-18).

Aydın, Mustafa, "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt:51, Sayı:1-4, 1996.

Barracough, Steven, "Al-Azhar: Between the Government and the Islamists ." Middle East Journal 52, no. 2 (Spring 1998).

Bayram, Ahmet Kemal ve Çınar, Kerim, İktidar Ve Siyasetin Gölgesinde Bürokrasi Ve Demokrasi İlişkisi, İdealler, Zorunluluklar, Gerilimler, Akü Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 9 : Sayı 1 ,s.18.

Bayram, Ahmet Kemal, İktidar Çözümlemelerinde Bir Mihenk: Michel Foucault Bilgi, Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 2 (7), 2003, s.43. ss.33-46.

Bellin, Eva, "Robustness of Authoritarianism In The Middle East: Exception- Alism In Comparative Perspective," Comparative Politics, 36 (2), 2004, ss. 139-157.

Bhabha, Homi K, Other Question... Screen, Volume 24, Issue 6, Nov-Dec 1983, Pages 18-36.

Bhabha, Homi, Of Mimicry and Man: The Ambivalence of Colonial Discourse, October, Vol. 28, Discipleship: A Special Issue on Psychoanalysis (Spring, 1984), pp. 125-133

Bilgin, Pınar, Turkey And EU/Rope: Discourses Of Inspiration/Anxiety İn Turkey's Foreign Policy, Review Ofeuropean Studies Vol. 4, No. 3; July 2012, s.112.(111-112)

Buehler, M. "Safety-Valve Elections and The Arab Spring: The Weakening (And Resurgence) Of Morocco's Islamist Opposition Party," Terrorism And Political Violence, 25, 2013, (pp.137-156).

Cabral, Amilcar, National Liberation And Culture, The Journal of Pan African Studies, vol.3, no.5, e-Document, December 2009.

Chaney, Eric, George A. Akerlof And Lisa Blaydes, "Democratic Change In The Arab World, Past And Present[With Comments And Discussion]," Brooking Papers On Economic Activity, Spring, 2012, ss.363–414.

Çelebi, Vedat, Michel Foucault'da Bilgi, İktidar Ve Özne İlişkisi, Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi, Cilt 5, No 1, 2013.

Çolak, Ali Şükrü, Oryantalizm Üzerine Notlar, Sosyal Bilimler Dergisi / Cilt:IX , Sayı: 2, Aralık 2007, s.194.

Colak, Kamil, Mısır'ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi (1798-1801), SAÜ Fen Edebiyat Dergisi (2008-II).

Demir, Nesrin, (2010). Demokrasinin Temel İlkeleri Ve Modern Demokrasi Kuramlari, Ege Akademik Bakış, 10(2) (597-611).

Dessouki, A, "The Transformation of the Party System in Egypt 1952-1977", in A. Dessouki (ed.), Democracy in Egypt, (Cairo: The American University of Cairo, Cairo Papers in Social Science, vol. 1, monograph 2, 1978)

Enayat, Hamid, "Islam and socialism in Egypt." Middle Eastern Studies 4, no. 2 ,(January 1968)

Endress, Erdhard, "Avrupa ve İslam: Bir Bilim Tarihi", Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Çev: İsmail Hakkı Özsoy, Sayı: 11, 2003/2, ss. 173-174).

Esen Yücel Sipahi, Michel Foucault-Foucaultcu İktidar, Söyle Ve Özne Kavramları, Kurgu, 2002 Sayı: 19 Sayfa: 270-282.

Feuille, James, Reforming Egypt's Constitution: Hope for Egyptian Democracy?, Texas International Law Journal (2013).

Glidden, Harold W., The Arab World, American Journal Of Psychoartry, 128, No.8, Şubat 1972.

Gülmez, Mesut, “Weber ve İdeal Tip Bürokrasi Anlayışı”, AİD; C.8, S.1, Mart,1975.

Hinnebusch, Raymond A. "Egypt under Sadat: Elites, Power Structure, and Political Change in a Post-Populist State." Social Problems 28, no. 4 (April 1981)s.443.

Hürsoy, Siret, Eleştirel Kuram Perspektifinden Kıbrıs Sorunu, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi No:48, 2013,(Ss.23-41).

Kennedy, Dane, İmperial History And Post Colonial Theory, Journal Of İmperial And Commenwealth History, Cilt24 No.3, 1996.

Kissenger, Henry, American Foreign Poicy, New York ,W.W. Norton Co.,1974.

Kontny, Oliver, “Üçgenin Tabanını Yok Sayan Pythagoras: Oryantalizm ve Ataerkillik Üzerine”, Doğu Batı, Yıl: 5, Sayı: 20/1, 2002.

Langohr, Vickie, Too Much Civil Society, Too Little Politics: Egypt and Liberalizing Arab Regimes, Comparative Politics, Vol. 36, No. 2 (Jan., 2004), s.193 pp. 181-204

Mak, Lanver, More than Officers and Officials Britons in Occupied Egypt 1882 1922, The Journal of Imperial and Commonwealth History ,Volume 39, 2011 – Issue1.

Mutman, Mahmut, Şarkiyatçılık: Kuramsal Bir Not, Doğu Batı, Sayı: 20- II, 2002.

Nasser, Munir K, Egyptian Mass Media Under Nasser and Sadat: Two Models of Press, Management and Control Journalism Monographs; Dec 1, 1990; 124, Periodicals Archive Online.

Neziroğlu, İrfan, “Askeri Müdahaleler ve Birey Özürlü Sivil Toplum Örgütleri”, Yeni Türkiye Dergisi, S.18., 1997, Ankara.

Obeyesekere, Gananath, British Cannibals: Contemplation Of An Event İn The Death And Resurrection Of James Cook, Explorer ,Volume 18, Number 4 | Summer, 1992,Chicago Universty

Özlük, Erdem, Uluslararası İlişkiler Disiplininde Davranışsalcı Paradigmanın Anlamı, Kökeni ve Çatışma Çözümlemesi Örneğinde Davranışsalcılığın Katkısı, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,

Ronen, Yehudit, Personalities and politics: Qadhafi, Nasser, Sadat and Mubarak (1969–2000), Journal The Journal of North African Studies Volume 6, 2001 - Issue 3.

Rumelili, Bahar, “Uluslararası İlişkiler Teorisinde Yerel-Görüşlülük Ve Doğu'nun Özneselliği”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 6, Sayı 23 (Güz 2009), ss. 45-71.

Shivtiel, Shlomit Shraybom, Language and political change in modern Egypt, International Journal of the Sociology of Language, Volume 137, Issue 1,1999, (ss.131-140).

Shupe, Michael C., Wright, William M., Hipel, Keith W., Fraser, Niall M., “Nationalization of the Suez Canal: A Hypergame Analysis”, The Journal of Conflict Resolution, Vol. 24, No. 3, Sep., 1980, s.482.

Şahin, Yasin, Michel Foucault'da Söylem Analizi, Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (The Journal Of Social And Cultural Studies), Cilt/Volume: III, Sayı/Issue: 6, Yıl/Year: 2017, ss. 119-135.

Tepeciklioğlu, Elem Eyrice, Postkolonyal Kuram Uluslararası İlişkiler Disiplinini Dekolonize Etmek , Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi Cilt 4 Sayı 2 (80-97).

Thornhill, Michael T., Alternatives to Nasser Humphrey Trevelyan Ambassador to Egypt, Contemporary British History Journal, Volume 13,Issue 2,1999.

Ulaş, Vahap (2013),” Türkiye’de Sivil Toplum ve Demokrasi İlişkisi”, C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:14, Sayı:1, ss.399-418.

Warburg, Gabriel R., "Islam and Politics in Egypt: 1952-80." Middle Eastern Studies 18, no. 2 (April 1982).

Wendt, Alexander, On Constitution And Causation İn International Relations, Review Of International Studies, Vol. 24, 1988, Pp. 101-117.

Yalvaç, Faruk, “Eleştirel Gerçekçilik: Uluslararası İlişkiler Kuramında Post-Pozitivizm Sonrası Aşama”, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 6, Sayı 24 (Kış 2010), ss.(3-32).

Yaramış, Ahmet, / Mısır’da İngiliz Sömürgecilik Anlayışı: Cromer Örneği, AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi / Cilt: IX, Sayı: 2,(121-130) Aralık 2007.

Yavuz, Cavit, Kamuoyu Oluşumunda Stratejik Bir Araç Olarak Sivil Toplum Kuruluşları, MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, (2015),ss.183-196.

Yetişkin, Ebru, Postkolonyal Kavramlar Üzerine Notlar, Toplum Bilimi Sayı 25, 2010,

Yılmaz, Aytekin, “Sivil Toplum, Demokrasi ve Türkiye”, Yeni Türkiye (Özel Sayı), C.3., S.18., Ankara, 1997.

Zengingönül, Oğul (2005), “Nedir Bu Küreselleşme? Kaçabilirmiyiz? Kullanabilirmiyiz?”, ESİAD, Sayı: 1, ss.85- 106.

Tezler

Akçalı, Yunus, Two Paths Of Modernization: A Comparative Analysis of Turkey And Egypt, Doktora Tezi, Porto Üniversitesi, 2015.

Akıncı, Selçuk, 1960-1980 Dönemi Türk Parlamentosu'nda Vesayetçi Yapılar, Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi,SBE,2014.

Al-Jazy, Ibrahim Mashhour Hadithah, Civil And Political Rights In The Constitutions Of The Arab States- A Comparative Analysis With Special Reference To Egypt, Doktora Tezi, University of London, August 2000.

Alam, Anwar, Role Of Religion İn State Polity: A Comparative Analysis Of Contemporary Egypt, Iran And Saudi Arabia, Doktora Tezi ,Jawaharlal Nehru University, 1995.

Altunoğlu, Mustafa, Kimlik'in Modern İnşası, Kimlik Politikaları ve Türkiye'de Kimlik Tartışmaları, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, 2009.

Aydın, Rıfat, Hükümet Sistemleri Ve Siyasi Partiler: Başkanlık, Yarı - Başkanlık Ve Parlamenter Sistemler, Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi,2017.

Belet, Muhammed Sami, Türk Kamu Yönetiminde Siyaset Ve Bürokrasi İlişkisi: Üst Kurullar Bürokrasisi,Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Kamu Yönetimi Bilim Dalı, 2008.

Bianchi, Robert, “Interest Groups and Politics in Mubarak’s Egypt”, The Political Economy of Contemporary Egypt ,Washington, DC: Georgetown University Center for Contemporary Arab Studies, 1990.

Bilgenoğlu, Ali, İngiliz Sömürgeciliğinin Mısır ve Sudan Örneğinde Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013,

Demir, Hasan, “Demokrasi Düşüncesinin Gelişimi Bağlamında Demokrasi Ve Demokrasi Karşıtı Görüşler: Giovanni Sartori Ve Carl Schmitt”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,2013

Denli, Mesut, Sivil Toplum Kavramı Bağlamında Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları: Tüsiad Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2018.

Didem Güngör Fırat , Ulus-Devlet Anlayışı Karşısında Toplumsal Hafızanın Direnişi: Rembetiko Örnek Olayı, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Siyaset Ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı,2014.

Dilek Güldeş, Urabi Paşa Hareketi ve İngilizler’in Mısır’ı İşgali: 1881 – 1882, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1999.

Doğan, Ceren Saran, Türkiye’de 2000’li Yıllarda Siyasal İktidar, Ana Akım Medya İlişkileri Ve Gazetecilik Açısından Sonuçları , Yüksek Lisans, GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ, 2015.

El-Wahab Sayed-Ahmed, Mohamed Abd, US-Egyptian Relations From The 1952 Revolution To The Suez Crisis Of 1956,Doktora Tezi, University of London,1987.

Eren, Gülşah, Türkiye’de Yerel ve Küresel Kültür Politikaları “Kültür Bakanlığı Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, 2008.

Ertugay, Fatih, Sivil toplum örgütlerinin siyasal iktidar üzerine etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi,2005.

Göktaş, Muhammet, Türkiye’de Siyasal Kültür ve Anayasa Yapım Sürecine Yansımaları,Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı,2009.

Gülçen,Murat, Emperyalizmin Bir Kolu Olarak Oryantalizmin Hindistan’daki İngiliz Yönetimi Tarafından Uygulanışı, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

Güleş, Emrah, Küreselleşmenin Ulusal Kimlik Üzerindeki Etkileri,Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı,2014.

Güneş, Mehmet, Bir Siyasal Rejim Ve Demokrasi Uygulaması Olarak: Vesayetçi Demokrasi, Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011

In, Nam-sık, Authoritarianism in Egypt And South Korea / Praetorian Regimes of Gamal Abdul Nasser And Chung Hee Park, Doktora tezi, Durham University, Institute for Middle Eastern & Islamic Studies The Faculty Of Social Sciences & Health, 2003.

Innes, Mary, In Egyptian Service: the Role of British Officials in Egypt 1911-1936, D.Phil., St Antony's College, Doktora tezi , Hilary Term, 1986.

Jones, Bronwen Hilary, Implementing Trips In Egypt: A Postcolonial Analysis. The Continuing Relevance Of Egypt's Juridical History To Understanding Developments In Egyptian Intellectual Property Law, Doktora Tezi, Newcastle University, 2014.

Kamel, Maggie Samir, Redrawing State, Society Boundaries Egypt's Dynamic Social Contract, Doktora Tezi, Durham University, 2001.

Landau, Jacob, Parliamentary institutions and political parties in Egypt, 1866-1924, Doktora tezi, University of London, 1949.

Murat, Turgay, Mısır Ekseninde Ortadoğu'da Amerika – Sovyet Rusya Mücadelesi (1945 – 1973), Fırat Üniversitesi, Doktora Tezi, 2012.

Öngel, Mehmet Murat, Demokratik Anayasa Yapım Süreci, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, 2014

Öterbülül, Selim, Turkish – Egyptian Relations (1922-1956) And The Impact Of The Free Officers Revolution, Yüksek lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, 2015.

Özmen, Yaşar Pınar, Hükümet Sistemlerinin Sosyoekonomik Göstergelere Göre Karşılaştırılması: Latin Amerika, Asya Ve Doğu Avrupa Ülkeleri ,Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2018.

Öztürk, Nida Sümeyye, Basın Kuramları Çerçevesinde Medya- Siyaset İlişkisinin Etik Açından İncelenmesi: Türkiye Örneği, Yüksek Lisans, Fırat Üniversitesi, 2015.

Pratt, Nicola Christine, Globalization and the Post-colonial State: Human Rights NGOs and the Prospects for Democratic Governance in Egypt, Doktora Tezi, University of Exeter, 2001.

Shelby, Alexander Mahmoud, Nasser's Political and Security Dilemma, American-Egyptian Relations during the Yemeni Civil War, 1962-1967, Doktora Tezi, Florida State University College Of Arts And Sciences, 2014.

Stacher, Joshua Alan, Adapting Authoritarianism : Institutions And Co-Optation In Egypt And Syria, Doktora Tezi, University of St. Andrews, 2007.

Stein, Ewan, Conceptions of Israel and the Formation of Egyptian Foreign Policy: 1952-1981, Doktora Tezi, London School of Economics and Political Science, , december 2007.

Suleiman, Yasir, The Arabic language and national identity a study in ideology, Edinburgh University Press 2003.

Sutcliffe, Owen & Bob, Studies In The Theory Of Imperialism, Longman Paperback, London, First Edition, 1972

Tagayev, Bahtiyar Kazakistan'da yasama ve yürütme erki, Yüksek lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2004

Tekin, Öykü, 1950-1965 Yılları Arası Türkiye-Mısır İlişkileri, Yüksek lisans tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, 2018.

Udeoğlu, Başak Basının Kamuoyu Oluşturma Görevi: 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçim Kampanyası Dönemi, Yeni Şafak Ve Sözcü Gazetesi Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2015.

Uluşahin, Fatma Nur, İki başlı yürütme yapılanması, Doktora Tezi Ankara Üniversitesi, 2002.

Uran, Peri, Yasama İşlevinin Yerine Getirilmesinde Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2008.

Yavuz, Mehmet, Türkiye'de Anayasalar Ve Demokratik Anayasa Yapım Süreçleri, Yüksek lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2017.

Yusufoğlu, İbrahim, Tbmm'de Yasama Sürecinde Komisyonlar, Yüksek lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, ,2013.

Zeybek, Pınar, Mısır'da Demokratikleşme Çabaları ve Karşısındaki Engeller, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2015.

İnternet Kaynakları

Ali Mahir Paşa,

<https://www.britannica.com/biography/Ali-Mahir-Pasha>

Amerikan Psikoloji Birliği (APA) ,

<Http://Www.Apa.Org/Topics/Trauma/>, (21 Ağustos 2018)

Birol Ekici, Mısır Arap Cumhuriyeti Yönetim Sistemi,

http://isay.icisleri.gov.tr/ortak_icerik/arem/Projeler/21yy/misir.pdf. (24 Aralık2018)

Constitutional history of Egypt,

<http://constitutionnet.org/country/egypt>.(6 ocak 2019)

Güder, Nazif (2004) “Sivil Toplumcunun El Kitabı”, Ankara.

<https://www.preparecenter.org/sites/default/files/siviltoplumcununelkitabi.pdf> (4 şubat 2018)

Lewis, Bernard, İslamic Concepts Of Revolution, Revolution in The Middle East, And Other Case Studies; Proceedings Of A Seminar, January 21, 1988 Issue

<https://www.nybooks.com/articles/1988/01/21/islamic-revolution/>

Magna Carta Libertatum , İstanbul Barosu Başkanlığı,

<https://www.istanbulbarosu.org.tr/files/docs/magna2017-2.pdf>.

Tdk sözlük,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c3c6983a72036.23449776 (2 şubat 2019)

World Metres Cities,

<Http://Www.Worldometers.Info/World-Population/Population-By-Country/> (24 Temmuz 2018)

1923 Egyptian Constitution,

http://constitutionnet.org/sites/default/files/1923_-_egyptian_constitution_english_1.pdf.(3 ocak 2019)

1936 Antlaşması,

<https://web.archive.org/web/20120924110414/http://www.fco.gov.uk/resources/en/pdf/treaties/TS1/1937/6> (3 ocak 2019)

1958 Anayasası

http://www.worldstatesmen.org/UAR_const1958.pdf. (6 ocak 2019)

1962 Belgesi,

Alan W. Hortoii The Charter For National Action of The UAR, Northeast Africa Series Vol. IX No. 5 (United Arab Republic) Cairo July 1962.

<http://www.icwa.org/wp-content/uploads/2015/09/AWH-5.pdf> (10 ocak 2019)

1964 Mısır Anayasası(Arapça),

<http://www.righttononviolence.org/mecf/wp-content/uploads/2012/03/1964Egypt.pdf>

Sözlük ve Ansiklopediler

Encyclopedia American, American Corporation, 1968 International Edition, Cilt 2.

Peter N. Stearns, The Oxford Encyclopedia Of The Modern World, Cilt 2. , Oxford Universty Press, 2008.

Peter N. Stearns, The Oxford Encyclopedia Of The Modern World, Cilt 6., Oxford Universty Press, 2008.

TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 2009, Cilt 12.

TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 2009, Cilt 31.

Türkçe Sözlük, Tdk Yayınları, 11. Baskı, Ankara, 2010.

The New Encyclopaedia Britannica, 15th Edition, 30 Cilt, 1979.

Misalli Türkçe Sözlük, Cilt 2, Kubbealtı Neşriyat.